IOM International Organization for Migration
IOM Mezinárodní organizace pro migraci

V Praze 30.dubna 2004

Závěrečná zpráva k projektu Zajištění monitoringu migračních tendencí v romských lokalitách východního Slovenska a služeb potřebných k vytvoření systému včasného varování a podání souhrnné zprávy (Č.j. OAM – 175-2/2004)

pro odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky

1.2. – 30.4. 2004

I.	Úvod	2
II.	Situace v monitorovaných romských lokalitách východního Slovenska (k datu vstupu Slovenské republiky do Evropské unie 1. května 2004)	
	A. Obecná charakteristika	3
	B. Charakteristiky jednotlivých monitorovaných lokalit	13
	C. Příklad neúspěšné pracovní migrace	47
III.	Vytváření partnerské sítě organizací v rámci systému včasného varování	49
IV.	Dotazníkové šetření	52
V.	Závěry	56
VI.	Přílohy:	58
	A. Analýza tisku	58
	B. Publicistika aktérů monitoringu	64
	C. Formulář dotazníku	71

IOM Mezinárodní organizace pro migraci Praha
Dukelských hrdinů 35, 170 00 Praha 7
Telefon: +420 233 370 160 , E- mail: kristof@iom.cz

I. Úvod

Podle smlouvy „o zajištění monitoringu migračních tendencí v romských lokalitách východního Slovenska a služeb potřebných k vytvoření systému včasného varování a podání souhrnné zprávy“, uzavřené mezi Mezinárodní organizací pro migraci (IOM) Praha (dále jen zpracovatel) a Odborem azylové a migrační politiky MV ČR (dále jen zadavatel) dne 5. března 2004, byly zpracovatelem uskutečněny níže uvedené činnosti zaměřené na dosažení daného záměru:

1.) V průběhu měsíce února byl zpracovatelem vypracován a zadavateli předán „Vstupní materiál“ , jehož součástí byly dílčí zprávy:
   (a) dopad reformy sociálních zákonů v SR na romské obyvatelstvo, zohledněný případovou studií provedenou v obci Rudňany (okres Spišská Nová Ves) Ing. K. A. Novákem ze společnosti Člověk v tísni;
   (b) stanovisko ke kauze „rabování“, vypracované Ing. K. A. Novákem ze společnosti Člověk v tísni;
   (c) zpráva o situaci na východním Slovensku k 29. 2. 2004, vypracovaná Ing. K. A. Novákem ze společnosti Člověk v tísni;
   (d) obraz současné napjaté situace na východním Slovensku v českých a slovenských médiích, vypracovaný konzultantem IOM Praha Ing. Vlastimilem Vintrem.

2.) Dne 1. března 2004 byla uzavřena konzultantská smlouva s výzkumníkem Bronislavem Podlahou zaměřená na provedení stacionárních terénních šetření v romských lokalitách východního Slovenska.

3.) Dne 15. března 2004 byla uzavřena smlouva o dílo s o.p.s. Člověk v tísni – společnost při České televizi, předmětem jejíhož plnění bylo stanoveno terénní šetření zaměřené na průběžný a detailní monitoring migračních tendencí na východním Slovensku.

4.) Dne 31. března 2004 byla zadavateli předána „1. průběžná zpráva“, jejímž obsahem byly dílčí zprávy z:

   (a) výjezdu výzkumníků Ondřeje Podušky a Markéty Hajské monitorujícího lokality východního Slovenska (zajištěno společností Člověk v tísni) od 1. 3. do 7.3.2004;

   (b) výsledcích stacionárního výzkumu uskutečněném konzultantem IOM Bronislavem Podlahou od 4.3. do 12.3.2004 v Trebišově a od 12.3. do 16.3.2004 v Čierne nad Tisou;

   (c) výjezd výzkumnice Marie Bořkovcové a Viktora Elšíka (kontrakt za náklady na jízdné s IOM) od 2.3. do 9.3.2004;

   (d) výjezd zpracovatele a výzkumníků Michala Tošnera a Štěpána Bolfa od 15.3. do 20.3.2004;

(e) výjezd ředitele terénních programů společnosti Člověk v tísni Jana Černého, zpracovatele a výzkumníků Terezy Hulíkové (konzultantka IOM) a Davida Ruise (FF UK) od 23.3. do 26.3.2004;

(f) Průběžný monitoring prováděný ředitelem slovenské pobočky o.p.s. Člověk v tísni K. A. Novákem;

(g) publicistika aktérů monitoringu.

5.) V průběhu měsíce dubna byl konzultantem IOM Bronislavem Podlahou proveden stacionární výzkum ve Veľkých Kapušanech, Drahňově, Prešově a Brezně. Byl proveden výjezd zpracovatele a konzultanta IOM Ing. Vlastimila Vintra a ve spolupráci s Ing. Karlem Novákem (společnost Člověk v tísni) poskytnuta logistická a organizační podpora místopředsedovi vlády ČR pro výzkum a vývoj, lidská práva a lidské zdroje a jeho delegaci při návštěvě Košic (Luník IX.) a romských osad v obcích Varhaňovce a Kecerovce. Byl distribuován a vyhodnocen monitorovací dotazník.

II. Situace v monitorovaných romských lokalitách východního Slovenska (k datu vstupu Slovenské republiky do Evropské unie 1. května 2004)[1]

A. Obecná charakteristika

1. sociální situace

Potenciál tzv. sociální reformy[2] prováděné slovenským Ministerstvem práce a sociálních věcí (od ledna t.r.) plně narušit životní návyky a zhoršit situaci u dříve funkčních rodin pobývajících v sledovaných romských lokalitách se potvrzuje. Právě tato skupina pocítila bezprostřední dopad snížení prostředků na živobytí. Reálná nemožnost změnit svou ekonomickou situaci vzhledem k současné nefunkčnosti aktivačních nástrojů a reálnému nedostatku pracovních míst vede převážně k apatii.

Působení lichvářských (úžernických) klanů se v sledovaném období díky represivním opatřením slovenského ministerstva vnitra transformuje na méně postižitelné aktivity, jako je zprostředkovávání práce v ČR za účelem „odpracování" dluhů, prodej potravin, alkoholu a cigaret „na dluh", či snahu o politické ovládnutí lokalit formou zastupování zájmů „komunity" vůči obci a státu prostřednictvím organizování pořádkových či domobraneckých hlídek a chopení se role „koordinátorů" při zajišťování aktivačních prací apod. (případ Trebišova). Takovéto služby nově zchudlé rodiny často vyhledávají, neboť s výrazně menšími finančními prostředky nemají jinou alternativu volby strategie přežívání a posilují tak vznikající dlouhodobou závislost na svých chlebodárcích..

V souvislosti se snižováním dávek se v romských osadách rozmáhá **strach**: především strach z budoucnosti, tedy z života s malým příjmem a velkými výdaji (nebude co jíst, odpojí nám

[1] Text kapitoly je založen na editaci a aktualizaci zpráv jednotlivých aktérů monitoringu, zejména K. A. Nováka, B. Podlahy, O. Podušky , M. Hajské a dalších. Originální verze příspěvků je obsažena ve „Vstupním materiálů" z února a „1. průběžné zprávě" z března 2004.

[2] Nutno poznamenat, že kromě plošného snížení souboru sociálních dávek a celkové změny podmínek poskytování sociální pomoci se též jedná o souběh několika „reforem", tj. rušení okresních úřadů a transformace Národního úřadu práce (NUP).

elektřinu, protože nebude čím ji zaplatit, děti nebudou mít na autobus do školy atp.), který ještě navíc komplikují mnoha rodinám i celým osadám dluhy (nyní hrozí buď to, že rodina nebude mít úžerníkům a dalším osobám, od kterých si půjčuje, peníze jak vrátit, jelikož příjem bude rodině stačit sotva na pokrytí základních potřeb, s tím je spojený strach z trestu či fyzického násilí, které může lichvář uplatňovat při vymáhání dluhů, a také z toho, že tyto osoby zadlužené rodině už nikdy nepůjčí /a z čeho se pak budou platit náhlé výdaje jako např. pohřeb?/).

Ke konci sledovaného období lze vysledovat snižování obav z dříve Romy predikovaného vývoje nárůstu nepokojů do podoby etnického konfliktu či v určitou formu občanské války. Romové, kteří žijí v sousedství majority v obci bezkonfliktně, se spíše obávají, že veřejné mínění se pod tlakem médií stane výrazně protiromské a že i oni, kteří si snaží žít *slušně,* integrovaně, budou *hozeni do jednoho pytle* s těmi, kdo rabují, vykrádají obchody, přepadávají Neromy atp., a že budou na základě tohoto sankcionováni.[3] Tito Romové mají potom strach z toho, aby do jejich obce nepřišli *cizí* rabující Romové, čímž by vina a i následující trest padl na místní Romy.

Na všech místech, která jsme po únorových incidentech navštívili, se zvýšila frekvence návštěv policie či se objevila nová složka státní moci: armáda. Velké, početné osady nebo romská sídliště pochopitelně znamenaly přítomnost většího počtu příslušníků ozbrojených sil. Obyvatelé vesměs vnímali a vnímají jejich přítomnost velmi negativně, stresově, neví co má tato situace znamenat, jak se bude dále vyvíjet. Mnozí přirovnávali nasazení takového počtu uniformovaných mužů s druhou světovou válkou a ozbrojence s hitlerovci, gardisty, fašisty. Jeden muž v Pavlovcích, kde každou hodinu projíždí vojenský džíp skrz celou osadu a sleduje, co se kde děje a kdo se srocuje, popsal situaci následovně: „Proč tady takhle jezdí, proč nás sledují? Copak jsme v Afghánistánu, že tu jezdí tímhle džípem? Tady nejsme v žádnym Afghánistánu, my tady neschováváme Bin Ládina, tak co tu hledaj? My tu nemáme žádné zbraně, abychom je mohli přepadnout A taky tu slíděj vrtulníkama, ale tady opravdu není Bin Ládin!.“ [4]

Časté jsou výpovědi typu: *Nikdy jsem nekradl, ale teď když nebude co jíst, budu muset začít krást. Přece se nebudu dívat, jak děti umírají hlady atp.* Dá se minimálně očekávat, že již v minulých letech četné případy polního pychu budou stále častější. V prostředí romských osad se nyní dnes a denně používá výraz, který tu dříve nebyl zabydlený: je jím slovo *stávka*, tedy slovensky *„štrajk“*. Ukázalo se, že tento termín, který ve skutečnosti znamená přestat na protest proti něčemu vykonávat nějakou činnost, má zcela jinou a dosti různou konotaci. Jelikož skupina příjemců sociálních dávek z logiky věci nemůže ustat ve vytváření nějaké činnosti, je vlastně *stávka* v tomto prostředí nemožná. Místo toho se termín *štrajk* užívá pro 1) rabování, 2) petice a 3) demonstrace. Není zcela jasné, jakou podobu bude mít ten který do budoucna chystaný *štrajk*, spousta Romů si pod tímto výrazem připomíná právě rabování.

Nejvíce se nový systém dotkne Romů, kteří nežijí v tzv. zaostalých romských osadách s chatrčemi, nýbrž těch, kteří žijí „na vyšší úrovni“. Např. v Pavlovcích nad Uhom si Romové v osmdesátých letech svépomocí postavili patrové až dvoupatrové zděné domy, které byly posléze za přispění obce a státu plynofikovány. Tato lokalita je ve východoslovenském kraji vyhlášená jako místo, kde žijí Romové *na úrovni, vysoce postavení*, dalo by se říci, že integrovaně. Tak jako jinde ve východoslovenském kraji, ani v této obci položené nedaleko od ukrajinských hranic nemají Romové již od počátku 90. let

[3] In: Otvorený list občanom SR, RPA: 29.2.2004
[4] Citováno v Hospodářských novinách číslo 83 ze dne 28.4.2004 (Migrace v unii: stát je bezmocný, str.2).

práci. Až doposud ovšem byli schopní z peněz od státu uživit rodinu a zaplatit poplatky za plyn a za elektřinu. To se možná brzy změní. Jak uváděli pavlovští Romové, měsíční poplatky za elektřinu a plyn se pohybují okolo 3500,- až 5000,- Sk, po jejichž zaplacení například pětičlenné rodině zbude jen několik set korun, při vyšší spotřebě třeba také vůbec nic. Podobně bude v Prešově na sídlišti Tarase Ševčenka, kde se pohybují nájmy za byt 1+1 kolem čtyř tisíc korun, pro obyvatele sídliště téměř nemožné měsíční poplatky zaplatit. Jeden informátor uvedl, že na základě nového výměru dávek bude dostávat měsíčně o 400,- Sk méně než je částka, kterou musí za stejné období vynaložit na bydlení (elektřina, plyn, voda, nájem). Romové v Prešově i v Pavlovcích jsou ve velmi svízelné situaci, ve které může jejich rodiny zachránit před vystěhováním (v případě prešovského sídliště) nebo před odpojením od zdroje energií (oba případy) pouze práce načerno nebo odchod alespoň jednoho člena rodiny do České republiky. Aktivační příspěvky ve výši 1500,- Sk měsíčně, za předpokladu, že bude pracovat pouze jeden člen rodiny, její situaci příliš nezmění. Čím vyšší je z pohledu majority sociokulturní postavení romské komunity, tím více je tato komunita novým systémem ohrožena a tím větší socioekonomický propad jí hrozí. Obyvatelé klasických romských osad jsou novým systémem sociálních dávek potenciálně ohroženi nedostatkem potravy, ošacení, totálním (plošným) zadlužením u lichvářů a odpojením elektřiny (vytápění a ohřev potravin, jelikož je často zajišťováno formou nelegálně nashromážděného dříví z lesa, nejsou ohroženy, pitná voda v mnoha romských osadách vůbec není anebo je čerpána ze studny – tam, kde je do domů zaveden vodovod, opět hrozí při nedoplatcích odpojení). Naproti tomu jsou dle vnějších faktorů *na úrovni* žijící Romové například v Pavlovcích ohroženi odpojením od zdroje tepla (plynu), světla (elektřiny) i vody, a stejně jako ostatní je bude sužovat obava z nedostatku potravy a ošacení a ze zadlužení.

Obecně můžeme říci, že snížení dávek znamená snížení příjmů úžerníků, což může mít za následek nevyzpytatelné strategie půjčování a vymáhání dluhů. Naši informátoři z Luníku IX uvedli, že se tamní úžernické klany prozatím stáhly, neboť je zastrašila přítomnost (neznámých) policejních jednotek (bylo všeobecně známé, že místní policisté lichváře v den dávek v jejich vybírání pohledávek podporovali). Podobné poznatky přinášejí i výzkumy v Trebišově (úžerníci se bojí, aby nebyli odhaleni, změnili proto strategii a ustoupili do pozadí). **Nicméně to, že by se sociální reformě podařilo skoncovat s úžerou, si nikdo nemyslí, naopak nezadlužené rodiny se obávají, že se budou muset zadlužit.** Lichva si volí nové strategie, klient, který má nelukrativní měsíční příjem, pro lichváře není zajímavý. Naší informátorce z Ostrovan, která žije již pouze se svým mužem a má s ním společný příjem 2530,- Sk měsíčně, odmítli místní lichváři půjčit s tím, že se jim to „neoplatí“.

Nový systém dávek

Výhodou nového systému sociálních dávek je jeho přehlednost, každý si může jednoduše spočítat, na kolik má od státu nárok. Zdálo by se proto na první pohled, že rodina má podle počtu dětí jasně danou výši sociálních dávek. Stát ovšem počítá s ideálně-typickou nukleární rodinou, ve které spolu žije (oddaný) pár s dětmi. Ve skutečnosti často tvoří jednu domácnost rodina širší a všem těmto příbuzným, hlášeným na společném trvalém bydlišti, by teoreticky mohla být vypočítávána jedna společná dávka (4210,-) + přídavky na děti. V romských osadách, kde je převažujícím architektonickým typem stavení dřevěná, provizorní a na černo postavená chatrč, je často více rodin hlášeno na jedno společné číslo popisné (nejstarší dům, dům se stavebním povolením atp.). Teoreticky vzato, všichni tito obyvatelé (v romské osadě Pätorácké v Rudňanech se toto týká celé osady) by mohli být posuzováni jako jedna rodina s více než čtyřmi dětmi a dostávat pouze oněch 4210,- Sk + přídavky na děti. Tento případ jsme sice neobjevili, ale je zřejmé, že bude záležet pouze na jednotlivých úřednících, jak budou posuzovat například domácnost, v níž žije v jedné

místnosti dva a více párů s dětmi. **Nový systém sociálních dávek navíc říká, že osobám mezi 16 a 25 lety, pokud jsou bezdětné a nestudují, nepřísluší příspěvek na dítě ve výši 500,- Sk, ale pouze příspěvek na lékaře ve výši 50,- Sk.** Pokud mělo toto opatření motivovat absolventy základních škol k nástupu na střední školy, je to myšlenka jistě zajímavá, ovšem **v romském prostředí bude spíše motivovat mladé páry k předčasnému zakládání rodin: mladá rodina s dítětem bude mít několikanásobně vyšší příjem, než kdyby žili tito dva mladí lidé samostatně u svých rodičů a chodili do školy. Nebude proto překvapivé, když se díky novému systému sociálních dávek zvýší sňatkovost v mladém věku a sníží se průměrný věk prvorodiček.** Pro absolventa zvláštní školy, anebo jen několika tříd na tomto typu školy, je po případném neuspění u přijímacích zkoušek založení vlastní rodiny v podstatě jediným adaptačním řešením. V případě, že tak neučiní, budou na něj rodiče pobírat až do jeho 25 let pouze 50,- Sk měsíčně. Nezaměstnaní mají navíc povinnost hlásit se každý týden na úřadě práce. Toto nařízení je ekonomickou zátěží pro všechny ty, kteří bydlí v obci vzdálené často desítky kilometrů od okresního města, kde se nachází často jediný pracovní úřad v okrese.

Aktivační příspěvky

Slovenská vláda nabízí jako jednu z možností zlepšení situace osob v „hmotné nouzi“ práci pro obce, církve nebo nevládní organizace za tzv. aktivační příspěvek (kromě tohoto typu práce jej lze získat rovněž za účast v rekvalifikačním kurzu nebo při dálkovém středoškolském studiu). Jeho získání je podmíněno 10 odpracovanými hodinami týdně (40 hodin měsíčně). Jedná se vlastně o pokračování již dříve zaváděných „veřejně prospěšných prací“ (VPP) – tedy v případě prací pro obce většinou pomocných prací na obecním majetku (chodníky, zeleň atp.). Původně schválená výše tohoto přípěvku byla 1 000,- Sk na osobu, nyní se vážně uvažuje o jeho zvýšení na 1 500,- Sk. Výběr pracovníků je prováděn příslušným úřadem práce na základě nabídky volných míst nabízených obcemi či organizacemi. Obce jsou ke zvyšování počtu pracovních míst motivovány možností získání dotace z evropského sociálního fondu, která má při počtu více než 100 pracovních míst dosáhnout 1 000,- Sk na osobu. Tato dotace může být použita na organizaci pracovníků. Je třeba říci, že v navštívených obcích je celkový počet pracovních míst, vytvářených místní samosprávou, několikanásobně nižší než počet nezaměstnaných (počet míst však také mimo jiné závisí na vyjádření úřadu práce).

Nedotaženost reformy je asi nejvíce patrná právě při její aplikaci v případě tzv. aktivačního příspěvku. Podle nového zákona o hmotné nouzi v souladu s rovněž novým zákonem o životním minimu na ni má nárok každý, kdo má nárok na vyplácení sociální dávky a to ve výši explicitně uvedené v zákoně. V praxi však Úřad práce a sociálních věcí určuje osoby, které mají nárok a které nemají. Dále je některým domácnostem snižována sociální dávka z důvodu, že její člen pracuje a pobírá aktivační příspěvek a rodina tak přesáhne příjmový limit, který sice nemá podložení ve jmenovaných zákonech, ale je uváděn v různých prováděcích vyhláškách, které byly vytvořeny pro aplikaci zákonů již neplatných, kde se ještě uvažovalo o tzv. existenčním minimu, které se rovnalo zhruba polovině životního minima. Je jasné, že taková aplikace, krom toho, že je v rozporu se současnými zákony, zcela popírá smysl jednoho z pilířů reformy – aktivačního příspěvku.

Dalším problematickým opatřením je vyplácení dávek sociální pomoci ve více termínech. Tento krok byl zamýšlený jako prostředek pro boj s úžerou. Na jedné straně je zde opravdu poněkud ztíženo vybírání peněz úžerníky, ale nikoli do té míry, aby tím byly omluveny potíže osob, které platí pravidelné měsíční poplatky – za plyn, elektřinu, nájem apod. (zakládá se na rozhovorech s nájemníky bytů na sídlišti Luník IX v Košicích a na sídlišti v Liptovském Mikuláši a s majiteli domů v obcích Varhaňovce a Kravany (PP)). Tito lidé nemají v příslušném termínu dostatek financí na to, aby mohli platby realizovat, dostávají

se tak velmi rychle do postavení dlužníků, vůči kterým bude samozřejmě příslušným způsobem postupováno.

Nezáviděníhodnou se stala pozice starostů jednotlivých obcí. Jejich úkolem bylo ve sledovaném období „aktivizovat" nezaměstnané nabídkou pro obec prospěšných prací. Příkazy z centra by se podle slovenských analytiků daly shrnout takto: „Máte za úkol poskytnout práci. Avšak o výši odměny rozhodneme my".[5] Všichni nezaměstnaní tak obdrželi výrazně sníženou podporu, protože nebyli přihlášení do aktivačních prací. Když však obecní úřady práce vytvořily, nové úřady práce velké množství „aktivačních pracovníků" diskvalifikovaly a vyřadily ze seznamu. Lidé nejsou odměňováni podle výkonu, nýbrž podle výšky ostatních příjmů, které nemají s „aktivační činností" nic společného.

Jednou z nejvýraznějších příčin chudoby většiny Romů jsou rodiny s velkým počtem dětí a absence schopnosti takto početné rodiny zajistit. Cyklus kultury chudoby je takto stále znovu uváděn do pohybu. Úspěch reformy by tedy mohl být pouze při pochopení, že se soubor dávek nezvyšuje počtem rodinných členů, tedy změnou životního stylu. Vzhledem k naprostému debaklu snah minulých i současných o změnu takovéhoto životního stylu Romů v segregovaných sídlištních jednotkách je a nadále bude důsledkem reformy zvyšující se počet zanedbaných a opuštěných romských dětí. Náklady na ústavní péči jednoho dítěte činí nyní ročně cca 200 tisíc slovenských korun. „Namiesto vytvárania podmienok pre to, aby sa čo najviac detí z domovov dostávalo do (nových) rodín, zameriava sa však "reforma" systému ústavnej starostlivosti na „zlepšovanie" podmienok detí v ústavoch. Potrebujú k tomu len „maličkosť" – 230 miliónov. To ale znamená zvýšenie ročného „príspevku" o ďalších 40 000 korún na hlavu!".[6] Lze očekávat, že stovky „absolventů" ústavní péče, které každoročně produkuje, budou nadále potencovat migraci do České republiky a kriminogenní prostředí, v kterém se pak tito vyslanci kultury chudoby zpravidla ocitají.

„Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny" evidovalo v prosinci minulého roku 266 601 občanů, ke konci března 2004, tj. po třech měsících účinnosti nové legislativy, se jejich počet snížil na 165 264 (pokles o 38%). Nyní tedy představuje počet občanů na dávkách 6%, přitom v roce 2003 to bylo více než 10%. Mírnější pokles občanů na dávkách zaznamenalo „Ústredie práce" již v roce 2003, kdy oproti roku 2002 klesl počet odběratelů dávek o 40 tisíc, tedy o 12%, což byl důsledek změny výpočtu dávky, který se neodvíjel od životního minima, nýbrž byl plošně snížen na 2900,- Sk pro osoby v hmotné nouzi z objektivních příčin a 1450,- ze subjektivních příčin. Objem finančních prostředků určených na výplatu dávek tak klesl o 1,4 miliardy – na 4,5 miliardy Sk ročně. Dá se předpokládat, že při letošním stotisícovém poklesu bude úspora ještě větší. Za rok 2003 přitom „Ústredie práce" zaznamenalo růst zaměstnanosti jen o 1,8%, což představuje necelých 40 tisíc pracovních míst. **Kam se tedy většina odběratelů dávek ztratila?** Na výrazném poklesu se zřejmě podílejí hlavně mladí nezaměstnaní s nízkou kvalifikací, žijící ve společné domácnosti se svými rodiči. Od ledna 2004 většina z nich o dávky přišla, protože jako společně posuzovaní členové domácnosti na ni ztratili nárok.[7] Dá předpokládat, že jde z většiny o mladé Romy.

Alarmujícím trendem je opouštění romských novorozeňat rodičkami přímo v porodnicích. Slovenský denní tisk informuje o těchto případech v Košicích, Trebišově (5 až 8 případů

[5] In: Romská tlačová agentúra (RPA); zpráva Združenia za sociálnú reformu za mesiac marec. Bill Baker, Pavel Hanšut, 6.4.2004

[6] Tamtéž.

[7] Odstavec zpracován podle údajů zveřejněných 20.4.04 v Národné obrodě, v článku „Počet poberaťelov sociálnych dávok klesol až o 100 tisíc".

měsíčně) a Kežmarku (3 až 4 případy týdně). Přitom samotní zdravotníci připisují tento trend zhoršující se sociální situaci.[8]

2. zdravotní situace

Zhoršuje se zdravotní stav romské populace, především dětí; snižuje se reálná možnost rodičů umožnit dětem léčení. Pro většinu rodin se stalo nad jejich poměry navštívit s dítětem lékaře, neřkuli pro něj vybrat předepsané léky. Současná reforma v podstatě vylučuje romské děti i z nemocničního ošetření, které dosud bylo bezplatné. Romové vyhledávají lékařskou péči převážně v čas vyplácení dávek, „nie vždy totiž majú 20,- Sk jako poplatek za ošetrenie, 20,- Sk za recept a na lieky".[9]

Za poslední dva roky vzrostla na Slovensku úmrtnost romských dětí ve věku do jednoho roku, podle pediatrů se jedná o souvislost se zhoršující se sociální úrovní obyvatelstva ve východoslovenských regionech. „Čo považujem za vel'mi zarážajúce a čo sa vlastne nevyskytuje mimo rómskej populácie, je úmrtnoť detí do jedného roka v domácom prostředí. Len v Trebišovskom okrese zomrelo vlani doma 10 detí a to je na takú oblast obrovské číslo", uvedl Pavol Šimurka z Ministerstva zdravotnictví SR. K velkému skoku v úmrtnosti romských kojenců došlo před dvěma lety. V jižní části východoslovenského regionu stoupla úmrtnost z 13,5 na 26 promile (úmrtnost na tisíc dětí). Děti údajně umírají i na běžné infekce, které by při dostatečné lékařské péči byly lehce léčitelné (např. zánět středního ucha). Stávají se však i případy, kdy pacienti nemají na doplatek za předepsaný lék. [10]

3. sociální práce

Pozice terénních sociálních pracovníků i dalších rozvojových pracovníků byla značně ztížena, neboť masivní zchudnutí jejich klientů omezilo škálu služeb, které bylo možné dříve nabídnout. Převážilo uvažování v rámci holého přežití.

Celkově je možné konstatovat, že v lokalitách, kde se dlouhodobě pracuje s lidmi postiženými sociální exkluzí, nedochází k sociálně patologickým projevům spojeným s vyplácením reformovaných dávek. Přítomnost pracovníků, které poskytují sociálně-právní poradenství nebo pracují s komunitou jako celkem, vytváří příznivé ovzduší pro vyjednávání problémů, je zde mnohem otevřenější přístup obcí, které mají seriózního mediátora názorů obou stran. Terénní pracovníci mohou konzultovat problémy pracovních míst zřizovaných obcemi (zatím asi základní instrument, který bude masivně používán) jak se svými klienty, tak mohou některé služby nabízet i obcím. V případě komunitní práce a existence komunitního centra ideální příležitost pro zřizování vlastních pracovních míst.

Optimálním doplňkem komunitní práce je možnost realizace drobných investičních akcí na území obce, které by alespoň mírně zlepšily nedobré sanitární podmínky pro život a současně generují další, byť krátkodobé pracovní příležitosti.

Jednou z hlavních preventivních priorit české vlády ve vztahu k migraci by tedy měla být podpora terénních služeb a vytvoření fondu na investiční podporu především komunitní formy terénní práce.

4. migrace

Ve sledovaném „reformním" období došlo k maximálnímu potencování pracovní migrace těch nejfunkčnějších příslušníků znevýhodněných komunit. Tato migrace je podle dostupných

[8] In: Matky na východe čoraz častejšie nechávajú deti v porodniciach, Národná obroda, 17. 4. 2004
[9] In: Reformy postihujú negatívne predovšetkým neinformovaných Rómov, Roma Press Agency, 24. 3. 2004
[10] In: Rómske deti zomierajú na bežné ochorenia, Pravda, 30. 4. 2004

šetření směrována ve velké míře do České republiky. Vliv na migraci typu „dlouhodobých návštěv příbuzných“ není možné prognózovat. Je zde ovšem rozvíjen určitý potenciál organizované nelegální práce za účelem zvýšení příjmů úžerníků. Současně je možné podle informace poskytnuté zpracovateli sdružením *La Strada* předpokládat i zvýšení kriminální migrace za účelem provozování prostituce.[11]

Základním pro-migračním trendem je postupné zhoršování situace v relativně fungujících komunitách, které jsou schopny učinit racionální volby a mobilizací dostupných zdrojů (prodejem movitého i nemovitého majetku) zajistit potřebné prostředky pro dlouhodobý až trvalý přesun do zahraničí. Jako cílovou zemi pak vidí v prvé řadě Českou republiku, díky jazykové, kulturní a celkově „příbuzenské“ dostupnosti (např. komunitní diskuze ve Vranově nad Topľou, monitoring z března a dubna t.r.). Romy vyjadřované promigrační nálady jsou v trpkém rozporu s jejich reálnými možnostmi.

Reforma v podstatě snižuje jakoukoli mobilitu nejchudších obyvatel Slovenska. Reálně se tak snižuje jejich přirozený migrační potenciál. Na druhé straně se zvýšily některé migrační rizikové faktory. Tyto se ukazují jako dva hlavní – útěk před policejní perzekucí (1) a strategie úžerníků na zvýšení vlastního příjmu (2).

1. nepředpokládám spontánní útěky, ale existuje zde možnost mediálního zveličení některého ojedinělého případu, který může způsobit další pohyby, které však nebudou reálně velké, ale při předpokládané medializaci mohou vyvolat neadekvátní reakce českých úřadů, české veřejnosti apod.
2. úžerníci jsou velmi důležití hráči v procesech při zavádění sociální reformy, je možné očekávat, že při snížení příjmů jejich klientů od státu budou snahy získat příjmy jinak, jako první možnost se jeví podpora zaměstnávání v rámci prací, za které je aktivační příplatek, a to jak formou jeho odebírání pracujícím např. pro obce, tak zakládáním vlastních subjektů, které navíc mohou čerpat příplatek na zřízení místa. Druhou možností je vývoz pracovníků na práce např. do České republiky a odnímání jejich mezd a třetí možností je skutečný obchod s lidmi např. za účelem prostituce

Zdá se tedy, že **se snižuje prostor pro přirozenou pracovní migraci a spíše se otevírá prostor pro formy migrace, které jsou zátěžové jak pro přijímající stát tak pro migranty.**

Odchod do České republiky za prací je vnímán jako jedno z mála řešení, jak si zajistit obživu. Názory typu: *Na Čechách lepší než tu*, *V Čechách je práce, tady nic není, Půjdu pracovat na Čechy, jinde se nedá…* se opakovaly snad ve všech monitorovaných lokalitách. Romové vyčkávají s odchodem na jaro, až začnou sezónní práce, většinou uvádějí, že chtějí v České republice pracovat celé léto a na podzim se opět vrátit domů. Jen výjimečná jsou prohlášení o odchodu „na Čechy“ natrvalo. Jednotlivé lokality se liší podle toho, jak jsou schopné obstarat si informace o pracovních příležitostech, zda v nich působí zprostředkovatelé práce. V místech, která jsou dlouhodobě sledována aktéry monitoringu, jsme zaznamenali v souvislosti s obavami ze snížení příjmů rodin zvýšený zájem odejít pracovat do Čech, a to i v lokalitách, kde k tomuto jevu dříve nedocházelo (Torysa, Rožkovany). Práce v Čechách je preferována kvůli historické, geografické a jazykové blízkosti ČR a SR, navíc snad každý vypovídá o reálné zkušenosti svého příbuzného nebo známého s výdělkem v ČR. Práce v zemích EU je pro mnohé nepřijatelná kvůli neznalosti světových jazyků: případný odchod do ciziny by znamenal vyhledat zprostředkovatele, který by jednak práci zorganizoval a dále by předával informace mezi zaměstnavatelem a

[11] Viz též „Obchod se ženami v romských komunitách“- závěrečná zpráva z projektu Lidská práva v praxi. La Strada, Praha, 2004

zaměstnancem. Nejhůře sociálně postižené oblasti často nejsou napojeny na informační kanály ani o práci v Čechách, natož v jiných zemích.

Zatímco o práci v Čechách mluvila většina dotazovaných, na azyl se nikdo z kontaktovaných nechystal. Romové jsou si vědomi, že by azyl v Čechách stejně nedostali, a také toho, že by to jejich situaci stejně nevyřešilo (Pavlovce). Dluh rodiny za poplatky atp. by na Slovensku po dobu její nepřítomnosti pouze narůstal, kvůli povinnosti hlásit se na úřadě by rodina přišla o dávky a v Čechách by dostávala pouze kapesné. Konkrétně na košickém sídlišti Luník IX. jsou všeobecně známé nepříliš šťastné osudy některých bývalých žadatelů o azyl v ČR, kteří zde dnes obývají hrůzné sklepní byty. Z hlediska zpracovatele jsou tudíž t.r. nově příchozí romští žadatelé o azyl v ČR (mělo by se k 28.4.2004 jednat o 97 žadatelů) zjevně z vrstev nedotčených těmito „odstrašujícími" informacemi, s kterými jsme se během monitoringu běžně setkávali.

Profil východoslovenské romské migrace a jejích potencialit vystihuje byť již čtyři roky staré konstatování slovenského sociologa I. Vašečky: „Kolektivní strategie Romů (a hromadná migrace mezi ně patří) jsou diferencované především lokálně. V každé lokalitě volí romské společenství jinou kolektivní reakci na situaci, v které se nachází. Z lokálního hlediska se tyto kolektivní reakce jeví jako identické a opakující se, mají charakter lokální *epidemie*, vzájemného napodobování."[12]

Lze se domnívat, že v současnosti jsou nejvíce migračně potencovanou vrstvou mezi Romy mladí lidé mezi 16. a 26. lety, kteří, pokud nestudují či si již nezaložili rodinu nebo (v případě žen) nemají děti, nemají nárok na žádnou formu sociální podpory, kromě 50,- Sk měsíčního příspěvku na lékaře. Recentní výzkumy slovenského Institutu pro veřejné otázky taktéž naznačují „že pevné rozhodnutie odísť je nejvýraznejšie u najmladšej generácie, ktorá ještě nie je roznými záväzkami pripútaná k domovu" (výzkum Rómovia pred parlamentnými voĺbami 2002).[13] Recentní výzkumy též poukázaly na relevantnost rozdílu mezi městem a venkovem: migrační potenciál Romů ve městech byl odhadnut na 60% v porovnání k 40% „odhodlanosti" Romů venkovských[14] (ve slovenských pramenech se dnes mluví dokonce o druhu Romů osadových, sic!). Pro účely vytvoření sytému včasného varování jsou tato zjištění nepříliš vítaná, neboť monitoring odchodů v podstatě integrovaných Romů z velkých městských center je velmi obtížně zachytitelný. Avšak výstupy těchto výzkumů jednoznačně označující tzv. romskou střední vrstvu za aktéra migračních pokusů v letech minulých (1998-2001) považujeme vzhledem k budoucí možné destinaci v České republice za zpochybnitelné, neboť ta se v námi recentně sledovaném období (květen až září 2003)[15] stávala cílovou zemí rovněž velmi chudých („neintegrovaných") Romů osadových, a to jak v rámci migrace azylové, tak i neazylové. Ostatně pokus východoslovenských Romů z bohatých velkorodin (jednalo se cca o 180 osob), často napojených na lichvářské sítě, získat azyl ve Finsku v období po „nepokojích" v únoru a březnu t.r. zjevně poukazuje na sociální diferenciaci mezi pracovními a azylovými migranty orientovanými na ČR a bohatou vrstvu „etnoturistů" se zkušeností pobytů v Belgii a Velké Británii.

[12] Citováno z kapitoly 4 „Migrácia Rómov do krajín európskej únie" Martiny Jursové. In: Rómske hlasy, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2002, str.100.
[13] Tamtéž str. 101.
[14] Tamtéž str.104, jako recentní výzkumy jsou uváděny: IOM, Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky, červen 2000 a „Rómovia pred parlamentnými voĺbami 2002" Inštitútu pre verejnej otázky.
[15] Viz výsledky šetření projektu Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území ČR (č.j. OAMP – 948/2003).

5. rabování

Rabování nebylo spontánní reakcí rabujících na snížení sociálních dávek. Jednalo se o určitý druh protestu potencovaný medializací jednotlivých kauz. Stalo se tak tedy v době, kdy lidé mohli být frustrováni snížením sociální dávky, ale nepocítili ještě reálný nedostatek peněz. Je proto velmi nepravděpodobné, že by na zmíněnou frustraci reagovali právě organizovanou krádeží v obchodě.

Podle vyjádření MPSVaR SR docházelo k podobným případům, jako byla medializovaná „spouštěcí" kauza v Levoči, již od začátku t.r. Média těmto případům nevěnovala žádnou pozornost. Teprve po zveřejněném levočském případu se začaly objevovat další případy v určité vlně. I když se nám s několikaměsíčním odstupem jeví přijatelná hypotéza, že rabování bylo organizováno konkrétními skupinami, je vysoce nepravděpodobné, že by bývalo bylo nějak předem koordinované. Mediální pozornost, pozornost vysoce postavených politiků spojená s rozpačitostí jejich vyjádření, byla inspirací a živnou půdou pro replikaci rabování v dalších lokalitách. Organizátoři těchto akcí snadněji přesvědčovali argumentací o beztrestností takovéhoto konání, protože to „tak dělají všichni a je to vlastně forma protestu, je to spravedlivé" apod. V některých případech bylo mediálně vyhrocené rabování zneužíváno kriminálními osobami, které podobnou trestnou činnost páchají stabilně a bylo pro ně výhodné svoji činnost zařadit do tehdejšího chaosu.

Kauzu rabování můžeme označit především jako velmi neočekávanou. Prognózování podobných jevů je velmi ošidné, neboť a za pozornosti masmédií a politiků se mohou stát zprvu izolované jevy řetězovými a masivními. V této souvislosti lze rovněž uvažovat o možnostech medializace migrace, která se pak při vhodné propagaci může stát řetězovým a masovým jevem.

K organizovanému vykrádání obchodů došlo podle médií na šesti místech v celé Slovenské republice a na dalších dvou místech došlo k pokusům, které policie překazila. Vzhledem k tomuto malého počtu a faktu, že jednotlivé případy se staly v od sebe poměrně vzdálených lokalitách, nelze vysledovat nějakou zákonitost. Zdá se, ale připisujme to spíš náhodě, že organizované vykrádání obchodů bylo častější v lokalitách, které v minulosti vykazovaly určitý migrační potenciál v azylové migraci, ať již do České republiky nebo do zemí západní Evropy. Interpretovat tento jev však vzhledem k nedostatku dat není možné.
Poznámka k prvnímu medializovanému případu v Levoči: Organizované vykrádání obchodního domu Billa byl několik dní trvající proces, který začal ještě před datem 18.2.2004, který byl označen za den D. Akcí se účastnili z velké míry obyvatelé obce Žehra (známé silným vlivem úžernických rodin) a obyvatelé Levoče tvořili jen část pachatelů. Na neoficiální úrovni se objevují spekulace o politických motivech organizátorů, případně o úloze pracovníků obchodního domu, kteří údajně podněcovali ke krádežím, ať již z důvodu zahlazení manka nebo z důvodu pojišťovacího podvodu.

Úloha médií

Byť je organizované vykrádání obchodů fenomén velmi neobvyklý a alarmující, přesto se zdá, že mediální pozornost byla poněkud neadekvátní, již jen přihlédneme-li k počtu. Současně je velmi pravděpodobné, že reportáže působily návodně, ať již došlo k vykrádání spontánně anebo bylo někým organizované. Potvrzují to například slova dvou terénních sociálních pracovníků, kteří uvedli, že obyvatelé lokalit, kde pracují, se vyjadřovali ve smyslu, že pokud mohou krást jiní, oni budou také. (V obou případech zůstalo pouze u slov a je velmi pravděpodobné, že k činům nedojde.) Dalším potvrzením může být reportáž deníku SME z Trebišova uveřejněná dne 27.2.2004, kde se uvádí, že rabování v Trebišově bylo zčásti

inspirované událostmi v Revúci. Ve většině lokalit, kde k žádným krádežím nedošlo, byly tyto akty obyvateli osad odsuzovány jako celkově škodlivé.

Kromě medializovaných případů se kradlo i v dalších lokalitách, v některých byly pokusy označeny místními autoritami za dílo „profesionálních" kriminálních živlů, které využily možnosti, že podezření padne na chudé, etnické Romy.

Informace médií byly ve všeobecnosti značně tendenční, především reportáže televizních stanic v hlavních zpravodajských relacích byly evidentně více motivovány snahou o zachycení senzace než o objektivní informování. Velmi nešťastná byla etnizace událostí, kdy se zcela výhradně pro označení pachatelů používal termín Romové, mluvilo se o „romských nepokojích" a byly citovány obavy policie, že „Romové využijí ohlášených demonstrací pro další rabování". Výsledkem toho je na jedné straně posílení stereotypů ve slovenské společnosti a na druhé straně se vlastně zamlčuje obecný negativní dopad reforem na všechny dlouhodobě nezaměstnané obyvatele východního Slovenska a chudé rodiny s větším počtem dětí.

Světlou výjimkou byla reportáž v hlavní zpravodajské relaci televize Markíza dne 25.2.2004, kdy bylo referováno o stíhání úžerníka v obci Sv. Peter, reportáž byla pozitivní tom, že vyzývala poškozené k odvaze svědčit v kauzách úžernictví.

6. policejní zvůle

Nasazení posílených policejních složek a armády možná ne některých místech předešlo dalším pokusům o rabování, ale zásahy, a to především v Trebišově a zřejmě v menší míře v Čaklově byly provázeny neadekvátním násilím a porušováním zákonů ze strany policie. Případ z Trebišova je čítankovým příkladem chování policie, které bylo běžné ještě koncem devadesátých let – neprodyšné uzavření lokality, narušování domovní svobody, bití všech osob včetně, dětí, žen a starých lidí, kteří se zasahujícím složkám připletli do cesty, předvádění dětí na výslechy bez přítomnosti rodičů, neposkytnutí lékařské péče zraněným apod. Je třeba si uvědomit, že uzavření osady trvalo více než dva dny. Důvěrné informace od pracovníků sekretariátu zplnomocněnkyně hovoří jednoznačně o takovém chování a současně o hovoří o návštěvě ministra vnitra, který na místě provedl jediný úkon, a to pochvalu veliteli zásahu.

7. politické využití

Celá kauza tzv. nepokojů začala být hned od začátku poměrně široce využívána. Jedná se však až o sekundární jev a nedomníváme se, že by politické zájmy a tlaky byly primární

- vládní úroveň

„romské nepokoje" na jedné straně umožnily vyhnout se věcné argumentaci o reálném dopadu změny systému sociálních dávek na chudé vrstvy slovenské společnosti, umožnily vytvořit obraz, že dopady jsou výhradně v romských osadách, na druhé straně otevřely některé otázky dříve zamlčované, především problém úžery, problém podpory samospráv při vytváření pracovních míst, problém stipendií a otázku přímé finanční podpory obcím na zajištění stravy pro děti ze závislých rodin. 12 bodů opatření, která přijala vláda, jsou určitým příslibem postupného zlepšování situace, ale většina opatření je pouze deklarativní, bez základní představy o technické realizaci, některá nejsou náročková (stipendia pro středoškoláky) a v některých je kladen velký důraz na aktivitu obcí, které jsou již dnes zatíženy množstvím administrativy. Realizace většiny opatření tedy pravděpodobně bude následovat se značným zpožděním a je otázkou, zda se do té doby situace nezmění směrem, že již nebudou stačit. Rychlé a současně opožděné schválení opatření (25.2.2004) současně svědčí o nekoncepčnosti a nepřipravenosti reformy.

Objevují se určité signály o možnosti zpoždění dalších reforem (školství, zdravotnictví), které jsou potřebnější a současně připravenější z důvodu obav z jejich vlivu na veřejné mínění.

- úroveň „romské“ politiky

Dochází k určité radikalizaci některých subjektů romské politiky – např. Romský parlament, ROI, Rada romských nevládních organizací. Jejich představitelé se snaží vystupovat na jedné straně státotvorně, když odsuzují rabování a s ním spojené nepokoje a tváří se, že oni (jediní) podobným excesům mohou zabránit. Současně vystupují velmi radikálně v požadavcích na omezení přijatých vládních kroků, na změnu směrování reformy, ale na druhé straně hovoří o vytváření několika tisíc pracovních míst, na které budou samozřejmě požadovat prostředky na aktivační příspěvek.

Zmíněné organizace se v posledním roce stávaly čím dál více bezvýznamnými, když se postupně začala prosazovat relativně koncepční politika sekretariátu zplnomocněnkyně. Současné oživení, radikální rétorika a s tím spojená mediální zajímavost povede (a již dnes jsou tu signály, že se tak děje) k útokům na post zplnomocněnkyně vlády SR Kláry Orgovánové a snahy o její nahrazení některým z exponentů jmenovaných organizací.

- opozice

Je jasná tendence využít událostí jednak k oslabení pozice vlády a za druhé k vlastní kampani, která se realizuje jak na úrovni politických stran, tak především na úrovni prezidentských kandidátů.

Podle některých zdrojů měly být nepokoje podněcovány představiteli některých opozičních stran v souvislosti s blížícím se referendem o předčasných parlamentních volbách. Tyto informace však nejsou nijak ověřené.

B. Charakteristiky jednotlivých monitorovaných lokalit:

Košice, sídliště Luník IX[16]: geograficky izolované sídliště na okraji Košic, obývané v současnosti výhradně Romy. Počet obyvatel odhadován na 5.000 – 6.000 (včetně nehlášených obyvatel). Téměř 100% nezaměstnanost (na druhou stranu relativní dostupnost práce načerno a sezónních přivýdělků). Samospráva tvořena Romy. Nevládní organizace nejsou v lokalitě přítomny. Obyvatelé mají dlouhodobě problémy s placením poplatků za bydlení a energie. V současnosti se odhaduje, že cca 50% domácností odebírá elektrickou energii načerno. Plyn a teplá voda jsou centrálně odpojené, ústřední topení je v zimě spíše jen temperováno (téměř celý listopad 2003 bylo vypnuté), většina obyvatel neplatí nájemné (za byt 3+1 se cena i s poplatky pohybuje až kolem 8 000,- Sk). Podle posledních informací vlastník bytů – Městský bytový podnik Košice – začíná nájemníkům rozesílat rozhodnutí o vypovězení z nájmu bez náhrady. Zaznamenali jsme informace o možném odkoupení některých domů do soukromého vlastnictví. (V takovém případě hrozí přísnější postupy ze strany nového majitele – viz Sokolov v ČR a další lokality. Jedná se však o neověřenou informaci.) V lokalitě panuje velká zadluženost u lichvářů. V souvislosti se změnami v systému dávek proběhlo několik demonstrací, další jsou zřejmě plánovány. Zaznamenali jsme zvýšenou přítomnost policejních jednotek. V souvislosti se snížením příjmů panují obavy z centrálního odpojení zejména od elektrické energie následkem neplacení poplatků a z případných nepokojů. Ve spojení s obavami z rabování jsme zaznamenali rovněž odprodej obchodů, vlastněných na sídlišti příslušníky majority, romským podnikatelům z lokality. Při současné bytové politice města Košice je možnost odstěhování z lokality prakticky nulová, na sídliště jsou naopak sestěhováváni neplatiči z ostatních částí města (v loňském roce zde

[16] Autoři popisu lokalit Luník IX, sídliště Tarase Ševčenka, Jarovnice, Rožkovany a Pavlovce nad Uhom: Ondřej Poduška a Markéta Hajská

byly postaveny unimobuňky pro bývalé obyvatele Vodárenské ulice – nájemné i s poplatky v nich činí cca 5 000,- Sk, jeho placení je důsledně vyžadováno pod hrozbou vystěhování na ulici).

Prešov, sídliště Tarase Ševčenka: starší sídliště („bytovky“) relativně v centru Prešova, obývané zejména Romy. Byty 1+1 a 2+1, plynofikované. Cena za nájem i s poplatky se pohybuje mezi 4 – 6.000,- Sk. Placení je důsledně vyžadováno, byly zaznamenány případy vystěhování z bytu po tříměsíčním neplatičství, které posloužily i jako exemplární případ pro ostatní obyvatele sídliště. V souvislosti se snížením dávek panuje mezi obyvateli obava z brzkého vystěhování v důsledku následné platební neschopnosti. V lokalitě panuje značná míra zadluženosti u lichvářů, informátoři se domnívají, že se pod tlakem okolností bude ještě zvětšovat. Někteří obyvatelé mají možnost získat státní příspěvek na bydlení (pro vícečlennou domácnost 1.330,- Sk). Zaznamenali jsme však často nevyjasněné vlastnické poměry k bytu (např. majitel bytu z jiné rodiny je v domově důchodců, přenechal současným obyvatelům byt, oficiálně je však stále jeho vlastníkem; neoficiální přechodné výměny bytů mezi rodinami atp.), což možnost získání příspěvku snižuje. V lokalitě panuje téměř 100% nezaměstnanost, podobně jako v Košicích je zde relativně velká šance získání práce načerno a to i v Čechách (místní zprostředkovatelé práce). Přítomnost nevládních organizací minimální, spíše nulová. Ve městě neproběhla žádná protestní shromáždění, v lokalitě byla zaznamenána zvýšená přítomnost policie a vojska.

Jarovnice: Romové tvoří v obci většinu, jejich počet je odhadován zhruba na 3500 osob. Jedná se o lokalitu venkovského typu, tzv. romskou osadu, tvořenou „bytovkami“, rovněž zděnými domy, převážně však nelegálně postavenými dřevěnými chatrčemi. K domům v naprosté většině nepatří žádné pozemky. Lokalita s velkým přirozeným přírůstkem obyvatel. Téměř nulová zaměstnanost. Přítomnost lichvářů v lokalitě (tzv. „úžernická ulice“), značná zadluženost velké části obyvatel. Místní lichváři působí i v dalších obcích v okolí. V souvislosti se snižováním dávek v obci neproběhly žádné nepokoje, byla však zesílena přítomnost policistů, doplněných o vojáky. Lokalita je v oblasti dlouhodobě považována za zdroj kriminální činnosti – vykrádání obchodů a domů v širokém okolí, krádeže na polích. V osadě pracuje komunitní centrum, aktivní je zde i katolická církev. Snížení dávek se u většiny obyvatel na poplatcích za bydlení výrazněji zřejmě neprojeví, promítne se do složení spotřebního koše a splácení dluhů u lichvářů. Osud zadlužených rodin je zcela v rukou lichvářů, jejich další situace je závislá na tom, jakou úžerníci zvolí strategii splátek a půjček.

Rožkovany: relativně malá romská komunita, dvě prostorově zcela oddělené lokality, obývané celkem zhruba 120 lidmi, obec má dohromady cca 1 400 obyvatel. Obě lokality jsou venkovského typu, tvořené zděnými domy a chatrčemi. K domům nenáleží žádné další pozemky, vlastnické poměry k domům i pozemkům, na nichž stojí, jsou často nejasné. Starší z obou lokalit byla v šedesátých až osmdesátých letech většinou obyvatel opuštěna, odstěhovali se zejména do blízkých měst – Sabinov, Prešov, Košice. V souvislosti s celkovým snižováním příjmů a potížemi s placením poplatků za bydlení ve městech zde zaznamenáváme opětovný návrat původních obyvatel a jejich potomků. Na základě výpovědí informátorů předpokládáme, že tento trend bude v budoucnosti sílit. Zadluženost obyvatel je spíše menší, navíc se většinou nejedená o zadlužení u romských lichvářů. V lokalitě ani v blízkém okolí se nevyskytly žádné nepokoje, přesto jsme i zde zaznamenali zvýšenou aktivitu policie. Osada není plynofikovaná, do domů není zavedena voda. Zaregistrovali jsme zvýšený zájem o práci v Čechách, jev, který zde doposud nebyl příliš akcentovaný. Nevládní organizace v místě nepůsobí.

Pavlovce nad Uhom: velká osada venkovského typu, tvořená především zděnými rodinnými domy, postavenými svépomocí v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. stol. Celkový počet obyvatel osady je přibližně 2 500 osob. Domy jsou plynofikovány, mají zavedenou vodu. K většině domů náleží i pozemky se zahradami. Domy jsou v naprosté většině legálně postavené. Šance získat v nejbližším okolí práci je nulová, obyvatelé jsou však známí sezónními pracemi v Čechách, především ve stavebnictví (v místě funguje několik zprostředkovatelů práce). I přesto, že zde neproběhly žádné nepokoje, zde i v době našeho pobytu situaci v romské čtvrti monitorovalo vojenské vozidlo se psy a policie. Lokalita je v souvislosti se sociální reformou reálně ohrožená odpojením od zdrojů energie a značným zhoršením životních podmínek obyvatel. Zejména odpojení od zdrojů tepla by znamenalo velký problém – domy nejsou uzpůsobené na topení tuhými palivy a v okolí je minimum zdrojů dřeva. Zaznamenali jsme silnou nespokojenost jak s reformami tak s přítomností policejních kontrol. Je možné, že v blízké budoucnosti zde budou organizovány protestní akce – v této souvislosti informátoři zmiňovali datum blížících se prezidentských voleb. V obci podle informací z léta 2003 působí aktivisté občanského sdružení Parlament Rómov.

Trebišov[17]

1.deskripce lokality

Ve východoslovenském bývalém okresním městě Trebišov s něco přes 20 000 obyvateli žije v současné době 4 500 až 5 000 Romů. Z toho podle mnoha odhadů cca 3 600 v osadě, byť na kraji, stále v intravilánu města (oficiálně přihlášených 2 700), což představuje zhruba 700 nukleárních rodin (romňi-čhave), bydlících vždy po několika v jednom bytě a tvořících společné, až třígenerační, domácnosti (spolu vaří): rekord je 4-5 nukleárních rodin v 1 domácnosti (30 lidí), průměr počtu lidí je cca 18.

Osada má zvenčí ráz panelákového sídliště, je však architektonicky rozmanitější. Čítá 8 starých jednovchodových dvoupatrových **bytovek** z počátku 80. let, s byty 2+1, jednu novou pětivchodovou jednopatrovou bytovku zkolaudovanou minulý rok, dále 2 ulice **rodinných domů** vystavěných svépomocí díky nenávratným půjčkám komunistického režimu, a **unimobuňky**, umístěné do osady poprvé před 12 lety coby provizorní bydlení jednak pro lidi z vybydlených bytovek z okolí města, jednak pro mladé rodiny přímo z osady, které se už, i podle úřadů, do bytu jejich prarodičů a rodičů nemohly ještě se sourozenci vejít. Toto provizorium jim mělo být útočištěm po dobu 1 roku, než se postaví další byty. Po dvanácti letech, když vyrostla vzpomínaná nová bytovka, se do ní však nastěhovali lidé (i jednotlivci bez rodin!) podle uvážení města schopní platit nájem a dále příbuzenstvo místních autorit (1. poslanec v zastupitelstvu, 2. bývalý snad vajda; viz níže), zatímco obyvatelé unimobuněk zůstali v buňkách. V souvislosti s výběrem nájemníků nové bytovky se mluví o korupci městských úředníků.

Bývalé terénní sociální pracovnici se podařilo alespoň dostat 5 rodin z buněk do starých bytovek. Výměnou ale přestěhovala 5 rodin ze starých bytovek do buněk. Tato akce byla řízena klíčem „pořádná x nepořádná“ rodina, v tomto případě se rodinou myslí domácnost.

To, zda budou vystavěny nové byty, není jasné.

Kromě polí, kanálu a bývalé fabriky tvoří hranici osady ještě ulice, ve které mezi gadžovskými stojí i několik romských domů, k nimž se ještě dostaneme.

[17] Autor popisu lokality Trebišov: Bronislav Podlaha

V osadě je zavedena elektřina (jen několik domácností je však jejím řádným odběratelem s nainstalovanými hodinami, drtivá většina pak od nich odebírá proud načerno; to se netýká domkařů) a voda (vyjma unimobuněk je vodovod natažen do každého bytu – což neznamená, že v každém bytě je funkční, lidé z buněk pak mají zdroj vody jeden společný, jakousi umývárnu). Plynofikována osada není (vaří se na kamnech na tuhé palivo, případně na elektrickém sporáku, topí se dřevem, ač lesů je v okolí města poskrovnu; radnice chystá poskytovat Romům dřevo z větrolamu v ceně 50-100 Sk za 1 vlečku), kanalizaci má jen její část (2 ulice).

Na nájmu dluží obyvatelé bytovek městu 6,5 milionů slovenských korun (byty IV. kategorie: nájem je 2215,- Sk bez vodného, stočného a elektřiny), neplatí skoro nikdo a ti, co dosud platili, nyní, po zavedení sociální reformy, platit přestanou, za vodu doplácí město každý měsíc průměrně 150 000,- Sk.

Bytovky jsou v nedobrém stavu, do oprav nedalo město léta žádné prostředky, čemuž se ovšem vzhledem k obrovským dluhům na nájemném a vodě nelze divit, na druhé straně se ale zase nelze divit obyvatelům bytovek, že neplatí, neboť kdo by za takové bydlení platil takové peníze?

Okolí, prostranství před a za bytovkami, je poseté odpadky, důsledkem sporu města (technických služeb) a Romů o placení TKO, a rozbahněné. Postavit cestu má město v plánu v rámci aktivačních prací. Dle pamětníků mívala osada „krajší“ ráz: poté, co se zbouraly chyšky ze dřeva, hlíny a nepálených cihel, byly jejich majitelům nabídnuty pozemky k odkoupení za symbolickou cenu; toho část („ti schopnější“) lidí využila a postavila si díky půjčkám zmiňované domky. Spolu s nimi vyrostly také ploty, hospodářské dvory, zahrádky a předzahrádky, pěstovala se zelenina, chovala se hospodářská zvířata.

Interiéry obydlí vcelku věrně odpovídají adrese: rodinné domy na hranici osady jsou vybaveny přepychově, rodinné domy v osadě a byty v nové bytovce dle gadžovských měřítek standardně, byty ve starých bytovkách střídměji a unimobuňky nuzně (kamna, postel, polička, hrnec, lžíce, sklenička).

V osadě je základní škola, kam sice mohou chodit i bílé děti, kdyby chtěly, ale nechodí. Na škole působí 4 romští asistenti.
V listopadu bylo otevřeno komunitní centrum, jež se teprve zaběhává a soustředí se na školství, zdravotnictví a terénní sociální práci.

V několika rodinných domech, případně v jejich dvorech, je obchod (rozličné zboží), jedna unimobuňka sloužila až do minulého měsíce jako výdejna sociálních dávek.

2.subsistence

Ve městě Trebišov je k 1.3.2004 celkem 2 760 nezaměstnaných Trebišovanů. Z toho 1 700 Romů, z toho odhadem (statistika nebyla v době mého pobytu dosud zkompletována) 1 500-1 600 v hmotné nouzi, tj. jejich příjem nedosahuje hranice životního minima, ať už se jedná o individua či společně posuzované domácnosti. V osadě panuje nezaměstnanost takřka stoprocentní, na smlouvu pracujících je méně než deset (převážně technické služby), několik osob legálně podniká (rozličné zboží), zhruba 20 osob podniká ilegálně (úžera), z nich pak několik osob ještě k tomu legálně (rozličné zboží). Zbytek osady je tak odkázán na státní sociální systém (podpora, dávky, přídavky, mateřská, důchody).

1 člověk zprostředkovává práci v Plzni, kam se opakovaně vrací víceméně stejná parta 30 lidí (nyní se chystá údajně až 50 pracovníků), druhý člověk (syn poslance A. B.) hodlal

v příštích měsících provozovat podobnou činnost v Mladé Boleslavi, podle posledních zpráv však odešel žádat o politický azyl do Finska, stejně tak i několik dalších (viz níže).

V regionu není práce ani legální ani nelegální, ani pro vyučené (spíše střední generace, v současnosti ale fungují vzdělávací programy a rekvalifikační kurzy), natož pro nevyučené. V létě potřebují bílí tu a tam malou výpomoc na zahradě, na stavbě, ale v nepodstatném rozsahu. Hlavním přivýdělkem je sběr železa, lépe řečeno sběr železa na městské skládce, z níž je dnes síť chodeb a „těžních vrtů". Mnoho rodin (především z buněk) nekonečně zadlužených u místních úžerníků je odkázáno na žebrání a chození po odpadkových koších, neboť dávky, které pobírají, okamžitě odevzdávají v plné či takřka plné výši.

Několik dívek živí sebe a své rodiny příležitostnou prostitucí, v současné době nebyl však zaznamenán jediný případ organizovaného kuplířství. Tyto dívky pracují na sebe, jen dříve byly údajně nabírány českými pasáky a odváženy do severních Čech na E55, případně k Plzni. Z místních nikdo prostituci neorganizuje. Zjištěny byly i třináctileté, čtrnáctileté příležitostné prostitutky. Odměnou je většinou jídlo, finanční obnos nepřesahuje 150,- Sk.

Podle nového sociálního systému mohou lidé v hmotné nouzi žádat o zařazení do programu aktivačních prací (bývalé VPP), kdy za odpracované 3 hodiny denně pobírají měsíčně 1 000,- Sk (od dubna 1 500,- Sk). Vzhledem k tomu, že zaměstnavatel (obec, občanské sdružení, církev, lesy) dostává od státu peníze jen na plat zaměstnance, jeho pojištění, plat koordinátorů, pracovní pomůcky a nově i na pracovní nářadí, ale nikoli např. na materiál a benzín, může si ve většině případů dovolit zaměstnat lidi jen na takové práce jako je sbírání papírků, zametání ulic nebo hrabání zetlelého listí v parku, a k tomu zase tolik lidí potřeba není. Pro trebišovských 2 760 nezaměstnaných (nepodařilo se mi zjistit, kolik z nich je v hmotné nouzi, nicméně jenom z řad Romů činí odhad, jak už bylo řečeno, minimálně 1 500) se tak nabízí od města 130 pracovních míst. Údajně se má jejich počet s odchodem zimy výrazně navýšit. Kromě technických služeb města bylo úřadem práce schváleno vytvoření pracovních míst ještě komunitnímu centru (dr. C. D.), a to 200 (úklidová četa 127, terénní zdravotní 28 a terénní sociální pracovníci 10 – ve stadiu školení, mediátoři a doučovatelé 10, Poriadková služba 25), římským katolíkům (50-100 na stavbu kostela) a katolíkům řeckým (30-50 míst). Z toho je patrné, že je počet nabízených míst naprosto nedostačující. Přihlášky na aktivační práce dostávají uchazeči k vyplnění na úřadu práce při pravidelném podepisování se. Kdo není registrován na ÚP jako uchazeč o zaměstnání, ale jen na sociálce jako člověk bez příjmů (stačí se pak chodit podepisovat nikoli každý týden jako na ÚP, ale jen jednou do měsíce, přičemž dávka zůstává stejná, jen stát v tomto případě neplatí zdravotní a sociální pojištění), nemá na aktivační příspěvek nárok. Vybraní adepti byli v měsíci březnu zaměstnáni na dobu 5 měsíců, následně by na jejich místa měli přijít jiní.

Nezaměstnaní trebišovští Neromové řeší svízelnou situaci podle dostupných informací jednak spolehnutím se na dočasnou pomoc širší rodiny, kdy se vždy mezi příbuzenstvem najde někdo se stálým příjmem, úsporami apod., hledáním práce v ČR a brigádami (dohoda o vykonání práce). Pracuje-li někdo max. 16 hodin týdně, má nárok k tomu ještě pobírat podporu v nezaměstnanosti. Větší šance proniknout na pracovní trh (barva pleti, vyšší vzdělaní) a lepší ekonomická situace příbuzných je zdá se v porovnání s Romy výhodou. Naopak nevýhodou je jejich adresa: převážně nájemní byty, odkud je v případě neplacení nájemného může město vystěhovat (zatímco Romy už není kam) a větší náklady na provoz bytů (plyn, voda, elektřina) a snad i smysl pro povinnost tento provoz hradit.

3.autority, formální a neformální mocenské instituce, příbuzenství

Nejsilnější a zároveň nejstarší fajty v osadě (rodiny E., F., G., H.) jsou zároveň fajtami, jejichž členové jsou výhradně obyvateli rodinných domků, podnikateli (rozličné zboží), úžerníky, členy tzv. poriadkové služby a politickými či protopolitickými autoritami (např. starý nemocný snad vajda A. F., před dvěma lety ještě placený městem, poslanec městského zastupitelstva A. B., člen Rady Romov Slovenska, jeho pravá ruka I. J., též RRS). Zajde-li člověk na hřbitov, najde tam kromě množství skromných romských hrobů (hlína, dřevěný kříž) i romské hroby bohaté (rovnající se gádžovským), na kterých jsou až na výjimky k přečtení stále tatáž jména: E., F., G., poněkud méně H.. Tyto náhrobky pocházejí vesměs z let devadesátých, starší není vidět, tedy z let rozmachu podnikání a rozmachu úžery.

Sociální status rodin v osadě koresponduje s jejich fyzickou silou, ekonomickou situací a adresou. Zatímco zmiňované nejsilnější fajty okupují adresy lepší (rodinné domy, nová bytovka), ostatní širší příbuzenské celky jsou rozdrobené na jednotlivé nukleární rodiny obývající bytovky a buňky. K sestěhovávání (výměnám bytů) jednotlivých nukleárních rodin či domácností jako segmentů velkorodiny k sobě podle příbuzenských vazeb nedochází, proto ani solidární síť nefunguje pouze na principu příbuzenství, ale i v rámci sousedských vztahů (např. elektřinu je snazší odebírat načerno od souseda než od bratra z vedlejší bytovky, častější jsou i sousedské výpůjčky potravin). Nakolik ale převažují solidární sousedské vztahy nad vazbami rodinnými a zda je to případně naopak, a v jakých konkrétních případech, nebylo možné za krátkou dobu mého pobytu zjistit.

Poslanec A. B. je v osadě nespornou autoritou, byť je polovinou informátorů označován za úžerníka (spolu s dalšími členy jeho rodiny). Druhá polovina naopak jeho údajné úžernictví razantně popírá a vyzdvihuje jej jako člověka, který pomáhá chudým bezúročnými půjčkami či snad dokonce dary v případě nouze, zvláště ve zlomových životních situací jako je svatba či pohřeb příbuzného. V každém případě k němu všichni odkazují jako k člověku, který má v rukou lepší život osady, a to díky svému (do jisté míry iluzornímu) vlivu na rozhodování městského zastupitelstva. Ostatně byl řádně zvolen a jen s podporou vlastní rodiny by k tomu nedošlo. Otázkou je, zda bude zvolen i příště, neboť se ozývají hlasy, že svůj vliv využívá pouze pro sebe a své příbuzné, případně ho nevyužívá vůbec.
Podle informátorů z řad Neromů je pan A. B. úžerník.

V osadě působila terénní sociální pracovnice, paní K. L., nyní v důchodu, v oblasti bydlení, školství a zdravotnictví. V současné době existuje při městském úřadě funkce referenta pro řešení romské otázky, kterou zastává bývalý policista pan M. N.. Jeho plánem je postavit vývařovnu, nebo spíše jen výdejnu, „aby sa tovar nerozkradol“, která by fungovala na bázi zvláštního příjemce sociálních dávek. O tom, zda to je či není správný člověk na správném místě, vypovídá i jeho komentář k úžerníkům, vybírajícím úroky před zraky městské policie v den dávek v osadě u okénka poštovní doručovatelky: „O to se my už nestaráme, to je jejich věc, ať si hrají hezky na svém písečku.“

Institut zvláštního příjemce:
Při osadě fungoval v létě 2003 soukromý obchod, jenž byl zároveň i zvláštním příjemcem, čili dalo se v něm nakupovat na potravinové lístky. Zřizovatel, trebišovský úředník státní správy, šéf okresního úřadu (p.O. P. spolu se svými syny policisty), však měl na majitele velký vliv: vybíral procenta, jakési výpalné (už samotné výběrové řízení bylo postaveno na úplatcích). Částka měsíc od měsíce rostla, až došlo na přestřelku, po níž byl obchod zrušen.
Systém proplácení sociálních dávek v lístcích byl nabízen lidem, ochotným svědčit proti úžerníkům, žádné udání však nebylo (i kvůli policii) dotaženo do konce.

Nyní město uvažuje o obnovení IZP, a to jednak na odvod části dávek na nájemné a jednak obnovení systému potravinových lístků (už ale nelze zvláštním příjemcem učinit soukromníka, zvláštním příjemcem může být napříště pouze město, tj. vývařovna).
Kdy se tak stane, není jasné, nicméně sami Romové by tento institut uvítali. Dle sdělení zástupce primátora město zatím nemá na takovou službu peníze („vyžaduje to placený tým lidí, vybavení kanceláře, apod.“).

Občanská sdružení v osadě nepůsobí žádná, nově je tu jen zmiňované komunitní centrum. Po policejním zásahu 24. 2. 2004 vznikla z popudu A. B. Poriadková služba, jejíž hlavní a zároveň jedinou náplní je ukazovat se po osadě s páskami Policie na rukávech a sdělovat posádkám hlídkujících policejních vozů, že je v lokalitě klid. Členové PS za tuto činnost pobírají od státu aktivační příspěvek.

Škola:
Přímo v osadě je ZŠ, ve které 490 dětí navštěvuje 1.- 9. ročník, ve městě je pak kromě dalších ZŠ i Špeciálna ZŠ, vzdělávající 290 žáků, až na tři bílé výhradně Romů.
SOU: 112 Romů (kuchař-číšník, strojník, krejčí, šička, kadeřnice, automechanik, zámečník); letos 11 nových romských učňů, přijímají učně i z osmé třídy
SŠ (státní a církevní gymnázium, Obchodní akademie): 18-20 Romů (nově zdarma zápisné, pomůcky, cestovné, stravné, příp.ubytování)
Střední umělecká lidová škola Gejzu Adama
VŠ: 1 Rom (3. ročník teologické fakulty)

Speciální internátní škola: řemesla; i pro žáky, kteří vyšli ZŠ z nižších ročníků
Vyššího vzdělání dosahují spíše Romové z rodin, které odešly z osady do města, a pak Romové z rodin, žijících mezi Neromy v obcích (Hraň, Nižný Žipov): lze dovodit, že stupeň dosaženého vzdělání souvisí s místem bydliště

4.úžera
Úžerničí cca 15-20 lidí, někteří z nich maskovaní podnikatelskou činností (syn A. B., B. F. a další) – provozováním obchodů.
Adresa úžerníků: rodinné domy, nová bytovka.
Rodiny: E., F., G.
Úrok: 100% (několik málo rodin odevzdává celou dávku, ale jelikož dluh narostl už do nesplatitelné virtuální podoby, kdy i po odevzdání všeho stále mnohem víc splatit zůstává a z toho se nadále počítá 100% úrok, proto aniž si půjčí znovu, odevzdají celou dávku i příští měsíc a i nadále budou odevzdávat a dlužit; úžerníci jim nechají 200-300,- Sk na jídlo, dále se živí vybíráním kontejnerů); někteří úžerníci zpočátku nasazovali úrok menší, byli však postupně výhrůžkami ze strany jiných úžerníků donuceni přejít na 100%.
Policie: z vícera zdrojů je zřejmé, že se v úžernictví také angažuje; snaha udat a usvědčit vyzněla vždy zatím naprázdno, i kvůli prozrazení utajených svědků ze strany policie;
Městská policie: asistovala při vydávání dávek v osadě, ignorovala vybíraní úroků, nezasahovala ani při násilnostech s tím spjatých.
Autority: A. B. obviněn z úžery, obvinění staženo.

Sociální reforma: zatímco při vysokých dávkách některým zadluženým rodinám přece jen něco zůstávalo (i po dohodě s úžerníky, že budou měsíčně odevzdávat určenou částku, dluh už stejně nesplatí, vytvořilo se tak vazalství, ve kterém se ale dalo přežít), nyní vyvstala obava, že dávka je tak malá, že ji úžerníci seberou celou nekompromisně (jen u rodin, které

odevzdávaly vše už před reformou, jsem se setkal s názorem, že reforma je dobrá, neboť se úžerníkům sníží příjmy).

Medializace vládního „tažení proti úžeře“: trebišovští úžerníci se kupodivu vskutku lekli a kromě toho, že schovali u příbuzných na venkově „zahraničné motory“ a vytáhli opět staré žigulíky, dali i vědět svým dlužníkům, že tento měsíc od nich vybírat nebudou (tak tomu skutečně 18.3. bylo, alespoň přes den). Odhad dlužníků: 2 – 3 měsíce nebudou vybírat, potom znovu začnou.

V osadě nebyl zaznamenán případ ztráty bydlení v důsledku úžery (kromě četných případů ztráty vybavení bytu), pouze pokus o přepis domku na úžerníka, uskutečnění přepisu se však podařilo zabránit sociálce kvůli zdravotnímu postižení v dlužníkově rodině. Výměny bytů a odstupování dekretů podléhají schválení bytové komise města.
O tom, že by zdejší úžerníci organizovali práci v ČR a obírali své dlužníky o mzdu, také nikdo neví, jakož ani o organizované prostituci.

Jedna rodina se na mne obrátila s návrhem, že ochotně identifikuje a usvědčí místní úžerníky (osamocená nukleární rodina bez příbuzných, jimž by hrozila odplata) za podmínky, že jim někdo zabezpečí jiné bydliště na neznámém místě. Tímto by rodina nepomohla jen sobě, nýbrž i ostatním zadluženým, kteří by v osadě zůstali.

Během březnových termínů výplat dávek (18.3) byl v Trebišově mezi Romy klid, dávky se vyplácely na poště ve městě (dříve v osadě, neboť Neromové si stěžovali na hluk, nepořádek, výtržnictví a velké množství Romů ve městě v den dávek), prostor pošty i prostor před poštou snímán kamerou. Část příslušníků úžernických klanů se v té době zdržovala ve Finsku, kde zažádala o azyl.

5.migrace
Z trebišovského okresu nebyla míra migrace tak vysoká jako ze sousedního michalovského ani před sociální reformou, a nebude zřejmě ani po ní. Vše nasvědčuje tomu, že pokud půjde větší počet lidí pryč, půjde za prací, a budou to především Neromové, jejichž barva pleti a vzdělání jim dává větší šanci uplatnit se na trhu práce.
Cílovou zemí takové pracovní migrace bude výhradně Česká republika.
Z řad trebišovských Romů nelze podle mých informací v dohledné době čekat přesídlování celých rodin, pouze zvýšenou míru snahy najít si práci v ČR ze strany mužů (odjet, vydělat, přivézt), ať už formou dlouhodobé návštěvy příbuzných v ČR a hledání práce přímo na místě nebo formou organizovaných pracovních skupin. V Trebišově však prozatím existuje taková skupina pouze jedna, vznik druhé skupiny znemožnil organizátorův odchod na azyl (viz kapitolu Subsistence a kapitolu Úžera),

Okrajově byl zaznamenán případ **celé** rodiny, chystající se v nejbližším možném termínu k odchodu do Chomutova za příbuznými s cílem najít si zde práci. Otec rodiny pobírá invalidní důchod, vyřídil si již platební bankovní karty, díky nimž si jej bude moci vybírat i v ČR, v době rozhovoru čekal již jen na to, až bude mít peníze na vyřízení pasů (nutné kvůli nezletilému dítěti). Odchod plánuje v tichosti, neboť kromě vidiny výdělku je mu motivem i zadlužení u úžerníků.

Vedle tohoto plánu stojí plán alternativní: zkusit azyl, ale to vyplývá z naprosté neobeznámenosti s podmínkami udělování azylu a vůbec s azylovou procedurou jako celkem (o tom svědčí například dotaz: nedá se zažádat o azyl odtud, abych nejel zbytečně?); takováto neobeznámenost je v osadě raritou.

Vesměs všichni informátoři a podle informátorů vesměs všichni Romové v trebišovské osadě hovoří o tom, že by se nejraději sbalili a šli pryč (případně: půjdeme pryč), nemají však za co a kam.

Pokud jim hlady nic jiného nezbude, určitě se objeví i případy azylové migrace do ČR, žádná velká vlna však rozhodně nehrozí, už jen z toho důvodu, že takoví potenciální migranti jsou si vědomi toho, že v ČR zatím žádný Slovák azyl nedostal a že po nutném návratu zpět na tom budou ještě hůř, neboť se ocitnou na půl roku bez dávek a ti, co prodají vybavení bytu, aby měli prostředky na cestu, i mezi holými zdmi.
(Jen řídce lze zaslechnout úvahy o tom, zda by po (níže popsaném) policejním zákroku z 24.2.2004 přeci jen nebyla šance politický azyl dostat.)

V osadě je tedy **rozšířeno mínění, že azyl není řešení, ba naopak, ještě si člověk uškodí.**
Výjimku představují paradoxně úžerníci, kteří jednak na odchod mají peníze, a navíc jím nemají příliš co ztratit, neboť po návratu jim může být půlroční zastavení dávek s jejich příjmy lhostejné.
Domnělé (dle informátorů) důvody odchodu trebišovských úžerníků: strach z trestního stíhání, pozastavení vymáhání úroků, snaha vydržet v azylové proceduře do 1.5.2004 a zkusit se v cílové zemi (nejvíce se mluví o Finsku, Belgii a Irsku) zabydlet natrvalo, případně tam podnikat. Po „nepokojích" v souvislosti se snížením dávek) byl mocnou překážkou odchodu z Trebišova strach z policie (nemůžeme ani do města, natož někam dál, musíme sedět doma a čekat, až umřeme hlady), strach z pohraniční policie (v médiích se objevily informace o speciálních opatřeních českého ministerstva vnitra, přeformulované do podoby „cikány teď nebudou pouštět" či nejčastěji: „hranice jsou zavřené"), a dále dlouhodobější **strach z české cizinecké policie a povědomí o obtížnosti získání trvalého nebo i jen přechodného pobytu v ČR.**

Neromští informátoři (město, sociálka, pracovní úřad, terénní sociální pracovnice, vedoucí komunitního centra, ředitelka školy) jsou přesvědčeni, že žádná migrační vlna se z Trebišova nevzedme (ředitelka školy podkládá tento názor argumentem, že všechny děti mající od září nastoupit do první třídy byly rodiči zapsány), mohlo by snad odejít pouze několik romských rodin z města, které nejsou připoutány k místu svého bydliště, ať už emocionální vazbou, příbuzenskými vztahy či úžerníky (absencí finančních prostředků), a mají co prodat, není to však pravděpodobné. Tento názor zastává i A. B..

Faktem je, že právě obyvatelům nájemních bytů ve městě, ať už jsou to Romové či Neromové, hrozí v případě neplacení nájemného vystěhování, což by mohlo být spouštěčem jejich migračních snah, buď pracovních v případě snahy vystěhování předejít nebo azylových v případě vystěhování uskutečněného. Čeká se hlavně nárůst neromské pracovní migrace i v rámci Slovenska, ale především do ČR, platí, že z řad Romů zůstávají ti, kteří jsou na tom nejhůř.

Otázkou je, jak se zachovají **nezaměstnaní nestudující lidé ve věkové skupině 18-25 let**, kteří nemají nárok na žádnou dávku kromě 50,- Sk měsíčně na doktora (vstup do ordinace = 20,- Sk, recept = 20,- Sk) a jejich rodiče na ně nemohou pobírat přídavky na dítě.
Tato skupina vykazuje nyní podle všeho největší migrační potenciál.

6.„nepokoje“

Informátoři z řad Romů i Neromů se vesměs shodují v jednom: nepokoje (demonstrace, rabování) nebyly vyvolány úžerníky, tato verze je vládní výmluvou, v udávání „skutečných“ spouštěčů se však již různí. Zaznamenal jsem 3 základní verze:

1. rabování bylo spontánní, z hladu a beznaděje (verze jak pro Trebišov, tak vlnu „nepokojů“ jako celek)

2. rabování bylo vyvoláno médii (vlna od Levoče po Čiernou n/T)

2. rabování bylo záležitostí několika zfetovaných výrostků ve věku 13-15 let (trebišovská specialita)

3. rabování vyprovokovalo občanské sdružení Parlament Romov SK, v Trebišově pak jejich představitel pan Q. R. (verze představitelů konkurenčního o.s. Rada Romov SK (RRS)): Parlament Romov věděl o chystaných změnách sociálního systému dlouho dopředu, počkal však se svým vystoupením až na datum, kdy nový zákon vešel v platnost, využil šoku **neinformovaných** lidí a nabádal je k nepokojům, aby se následně mohl postavit do jejich čela coby mluvčí Romů, coby rovnocenný partner pro jednání s vládou Slovenské republiky, zviditelnil se tak, a to především na úkor Rady Romov SK.

RRS chce naopak na sociální reformu reagovat konstruktivně, navrhnout vládě: 1.vytvoření pracovních míst při stavbě dálnic a jiných státních zakázkách a prosadit 5% kvótu podílu romských pracovníků; 2. vytvořit místa dotovaná státem (ÚP); 3. dotacemi podpořit drobné podnikatele

(„informátor“: paní S. T., manželka předsedy RRS).

V Trebišově proběhla 23.2.2004 neohlášená demonstrace asi 200 lidí (Romové z osady). Průvod procházel hlavní městskou třídou směrem k radnici, byl však zastaven kordonem policie a zatlačen zpět do osady. Při návratu došlo k vlámání se do malého obchůdku (3m x 3m) těsně u osady a rozkradení části zboží. Toto vloupání bylo údajně záležitostí pubertální mládeže, dle Romů zfetovaných neovladatelných výrostků, dle Neromů dětí cíleně poslaných rodiči. Škoda byla vyčíslena na 100 000,- Sk, přičemž informátoři (i Neromové) se shodují, že v obchodě mohlo být zboží tak za 20-30 000,- Sk. Navíc byl údajně viděn majitel obchodu, jak část zboží posléze odnáší k sobě domů (?).

Po zákroku policie a zatčení skutečných a domnělých pachatelů byla osada uzavřena a obklíčena těžkou vojenskou a policejní technikou (transportéry, vodní děla), nikdo nesměl ven a nikdo nesměl dovnitř.

Nad ránem 24.2.2004, mezi pátou a šestou hodinou, do osady vtrhla zásahová jednotka, tzv. kukláči, a dveře od dveří, byt od bytu surově mlátila vše, co se hýbe (raněným byla následně po dobu 1-2 dnů odepřena lékařská péče). Záda kukláčům kryli uniformovaní policisté, a to i z řad policie místní.

V momentě, kdy se kukláči začali stahovat, na ně opět pár zfetovaných výrostků (?) hodilo cca 3 kameny, na což reagovali kukláči naháněním lidí po osadě a po poli. Mezi těmi, kdo utíkali (aniž by cokoli provedli) byl i třicetiletý U. V., od toho dne 2 týdny nezvěstný. Podle výpovědi očitých svědků byl, raněný z ranního zásahu, policisty dohnán, spoután a naložen do auta. Od té doby se po něm slehla zem, policie tvrdila, že o něm nic neví, že mezi zatčenými nefiguruje. V době mého pobytu byl zčistajasna nalezen mrtvý v půl metru hlubokém kanále/potoce za osadou, na místě, které bylo během pátrací akce za těch 14 dní prohledáváno nesčetněkrát. Soudní pitva však neprokázala smrt cizím přičiněním, oficiální příčinou úmrtí je utopení. Pohřeb se konal třetí den po nalezení těla. V předvečer pohřbu demonstrovali kukláči svoji přítomnost ve městě a připravenost zasáhnout obcházením osady. Na pohřeb přišlo mnohem méně lidí, než se čekalo. Večer po pohřbu opustily speciální jednotky ministerstva vnitra město.

Romové jsou do jednoho přesvědčeni o policejní vraždě. Zpracovatel též. Pan Q. R. z Parlamentu Romov se hodlal angažovat v nezávislém přezkoumání příčiny smrti, byly-li tyto snahy pohřbeny spolu s nebožtíkem nebo se je podaří ještě uskutečnit, není v tuto chvíli jasné. V polovině března bylo kolem 30 lidí, včetně matek od rodin, stále ve vazbě, a to evidentně bez jakýchkoli vazebních důvodů.

Místní úřady na policejní akci reagují slovy: dobře, že je „vytrepali", aspoň poznají, co je to pořádek

7. Romové x Neromové

Zdá se, že „únorové události" neměly na soužití Romů a Neromů v Trebišově žádný negativní dopad. Naopak, značná část Neromů se vyjadřuje ve smyslu podpory „romských bouří", na vlnu „nepokojů" nahlíží s pochopením a účastí. Ozývají se hlasy, že Neromové v hmotné nouzi by se k demonstracím a tzv. štrajkům (k termínu štrajk viz zprávu O. Podušky a M. Hajské) přidali, jen se zalekli medializovaného „rabování", a hlasy, že se skutečně přidají, a to za dva, tři měsíce, až dopadne sociální reforma plnou vahou i na ně (prozatím se mohou spolehnout na podporu ekonomicky lépe situovaných příbuzných). Obecně se má za to, že na tom budou ještě hůř než obyvatelé romských osad, neboť jim bude hrozit vystěhovávání z bytů do ubytoven pro neplatiče, zatímco, jak již bylo zmíněno výše, obyvatelé osad buď nájemné platit nemusí vůbec (chyšky), nebo je neplatí již léta (bytovky), ale už je není kam jinam vystěhovat. Oficiální místa si od nezaměstnaných Neromů slibují, že si budou spíše hledat práci, a to i v ČR.

Romové jsou si tiché podpory Neromů vědomi, hodnotí ji ale s povzdechem „gádžové čekají, až to Romové vybojují i za ně".

Situace k závěru monitoringu (22.4.2004)

Úžerničtí navrátilci z Finska už se o žádnou další cestu do zahraničí nepokusili, zůstávají v lokalitě, nicméně pro klientelu v současné době (od březnových dávek doposud) nepředstavují nijakou hrozbu: interesy strachy nevybírají ani z nich nadále nepočítají úroky (úroky z úroků), dluhy jsou někomu zmraženy, někomu zcela odpuštěny. Úžernické obchody se smíšeným zbožím, které v osadě po odletu majitelů osiřely, zůstaly po jejich návratu zavřené. Stejně tak zůstaly schované drahé automobily cizích značek, do ulic opět vyjely žigulíky.

Osadu ale nadále ovládá skupina (částečně úžernická) asi 20 členů tzv. Poriadkové služby, která může prakticky rozhodovat o tom, jaká rodina kde v osadě bude bydlet (hlavou skupiny je poslanec městského zastupitelstva A. B., pro něhož nebude problém získat k různým bytovým výměnám souhlas bytové komise města), a kdo z osady dostane práci za aktivační příspěvek (zaměstnavatelem je Komunitné centrum, samotní členové Poriadkové služby svoji činnost za AP vykonávají).

Od únorových nepokojů nikdo kromě „finské skupiny" osadu neopustil, stále zde existuje pouze pracovně organizační aktivita A. J.. Syn A. B. (jeden z „finských azylantů") svůj plán podnikat s pracovní partou trebišovských v ČR zatím neuskutečnil.

Čierna nad Tisou[18]

1.deskripce lokality

Ve městě žije kolem 5 000 obyvatel, z toho 23,5% Romů, to představuje 180-200 nukleárních rodin. Z tohoto počtu obývá zhruba 120 nukleárních rodin 4 výhradně romské bytovky na ulici Obráncov mieru v intravilánu města, ve kterých je 50 bytových jednotek. Většina

[18] Autor popisu lokality Čierna nad Tisou: Bronislav Podlaha

domácností v těchto bytovkách je dvougeneračních. Ostatní rodiny bydlí buď ve stejné ulici v bytovkách smíšených (spolu s Neromy) nebo porůznu po městě (opět ve smíšených bytovkách).

Romské bytovky jsou v dezolátním stavu, ve dvou z nich vězí otvory, neboť jejich obyvatelé rozebrali část obvodové zdi na cihly. Do bytovek je zaveden plyn, voda (v současnosti kvůli dluhům už jen studená), elektřina a ústřední topení z centrální kotelny. Byty jsou papírově vedeny jako byty 1. kategorie, čemuž (a spotřebě tepla, termostaty však chybí) odpovídá i výše nájemného. To se pohybuje v rozmezí 7-11 000,- Sk/měsíc (!!!) podle rozlohy bytu (byty 2+1 a 3+1). Nájemné je tedy až 2x vyšší než je po škrtech sociálních dávek měsíční příjem průměrné rodiny. Dluhy na něm narůstají ovšem již 10-15 let, v lokalitě není nedlužící domácnosti. Největší dluh na nájemném činí 350 000,- Sk, 40 domácností dluží přes 100 000,- Sk. Bytový podnik města rozeslal v nedávné době těmto 40 domácnostem výzvu k vyklizení bytu. Jednalo se kromě dlužníků, kteří přesáhli stanovenou mez, ještě o nájemníky (taktéž dlužné), jimž vypršela nájemní smlouva na dobu určitou, a nájemníky, jimž vypršela již dávno. Tato akce byla podle ředitele bytového podniku a podle primátora města jakousi výstrahou, aby se lidé začali snažit se svými dluhy a se svými smlouvami něco dělat. Skutečně se dost nájemníků na bytový podnik dostavilo a dohodlo se na řešení situace (splátkový kalendář). Město bude uspokojeno podle slov jeho představitelů už jen projevem snahy. A to především z toho důvodu, že reálně nemá kam dlužníky a lidi bez smlouvy vystěhovat, a na ulici si je vyhodit nedovolí. V plánu je (již několik let) rekonstrukce bývalého učiliště na sociální byty (43 bytů), přestěhování jedné bytovky tam a její následná rekonstrukce na další sociální byty. Záměr je postupně to takto provést se všemi čtyřmi bytovkami. Tím by se vyřešil i problém s výškou nájemného. Sami představitelé města přiznávají, že jsou si vědomi toho, že nyní, po snížení dávek, nemají nájemníci opravdu už z čeho nájem platit. Potíž je v tom, že ačkoli budova bývalého učiliště patří městu, pozemek, na němž stojí, nikoli.

V roce 1998 měla proběhnout rekonstrukce jedné bytovky mimo lokalitu na sociální byty, ovšem nakonec se rekonstruovala na „byty pro Neromy“, vystěhovaní romští nájemníci se pak rozprchli do okolních vesnic a do sklepů, někteří pak odešli do ČR, kde část z nich pobývá dodnes.

Ve sklepě je nyní už jen 1 rodina a 1 muž bez dokladů a tudíž bez prostředků.

Někteří nájemníci se snaží svoji neschopnost platit nájem řešit žádostí o výměnu bytu za byt méně nákladný, zatím bez úspěchu.

Krátkou dobu zde fungoval institut zvláštního příjemce, díky čemuž vybralo město měsíčně na nájemném o 100 000,- Sk více, ale záhy byl zrušen, neboť byl zaveden bez souhlasu lidí, kterých se týkal.

Elektřina je do většiny domácností natažena načerno, od sousedů. Plyn odpojen není, byť si město muselo vzít úvěr 7 000 000,- Sk na splacení dluhu, který při jeho odběru vznikl. Obyvatelé bytovek totiž za plyn delší či kratší čas již vůbec neplatí, zatímco hořáky v některých domácnostech hoří bez využití po celý den (Zapomněli jste vypnout sporák. - Á, to nic, my už to stejně neplatíme).

Ve městě je sice dostatek volných bytů, ale tyto byty nepatří městu. Interiéry bytů vykazují (podle neromských měřítek) znaky nižšího standardu bydlení.

2.subsistence

Region trpí fatálním nedostatkem pracovních příležitostí.
816 práceschopných obyvatel Čiernej nad Tisou bylo v měsíci únoru nezaměstnaných. Z řad Romů pracuje několik jedinců na železnici (dříve drtivá většina – překládka), případně u technických služeb města, 95% Romů je bez práce. Podnikavější jedinci si přivydělávají např. prodejem na Zemplínské šíravě nalovených kaprů nebo prodejem vepřového masa z levně zakoupených prasat.
Romové nic nepěstují, nic nechovají.
Pár lidí pracuje brigádně na dráze. Do stálého pracovního poměru prý dráhy přijímají, ovšem za úplatek 20 000,- Sk (podle informátorů).

Existuje zde prostituce z hladu. Dívky (od 14-15 let) pracují na sebe a pro svou rodinu.

Na aktivační příspěvek začalo pracovat celkem 200 lidí, z toho 45 (10 Romů) pod městem (TS), 85 (20 Neromů) pod občanským sdružením Spoločná práca Romov Slovenska (SPRS) a 70 pod o.s. Združenie pre riešenie bytovej otázky Romov Slovenska (ZRBORS). Zatím tito lidé pouze zametají ulice a hrabou listí v parku, ale v dohledné době by se měli podílet na rekonstrukci romských bytovek ve spolupráci s bytovým podnikem města, jenž přislíbil materiál a řízení celé akce. Po vyřešení majetkoprávních vztahů by se měla část lidí zaměstnat při zmiňované rekonstrukci bývalého učiliště na sociální byty.

Primátor města ovšem poukazuje na nedostatečné finanční krytí aktivačních prací ze strany státu a prázdnotu městské kasy. Vznikají tak paradoxní situace jako např. to, že město odmítá financovat odvoz listí z parku, a tak shrabané kupy čekají, až je vítr znovu rozfouká. V zásadě to ovšem zaručuje, že bude stále co dělat.

3.autority, formální a neformální mocenské instituce

Obě místní občanská sdružení byla založena rodinou W. (otec a jeden syn jedno, druhý syn druhé) v dubnu 2002. Před sociální reformou bylo jejich skutečnou náplní práce pouze zaměstnávání členů vlastní rodiny na VPP, nyní tedy i zaměstnávání ostatních v rámci aktivačních prací. Plány jsou ovšem mnohem smělejší. Nejbližším úkolem ZRBORS je odkup či pronájem (v obou případech za symbolických 10 Sk) objektu zrušeného hotelu Úsvit (majitelem je město) a jeho přebudování na pečovatelský dům. Postupně pak rozjet nonstop opatrovnické služby pro staré a nemocné. Jednou z překážek je, že v objektu se nachází bar (mimo provoz), jehož majiteli město zatím nevypovědělo smlouvu (primátor: pracuje se na tom). Další překážkou je fakt, že W. nemají vypracovaný projekt, pouze v obecných rysech je nastíněno, co vše by jejich služba potřebným obnášela, a primátor se tak s nimi odmítá seriózně bavit. Na to Karasovi reagují podezřením, že se chce město nápadu ujmout a službu provozovat samo. Při realizaci svého záměru hodlají zaměstnat místní nezaměstnané Romy i Neromy.

Snem W. staršího (SPRS) je pak „obnovit Štátné majetky“, čili obnovit v regionu zemědělskou výrobu. Tento sen zůstane zcela jistě snem, neboť snící si představuje shánění potřebných finančních prostředků stylem telegramu do Bruselu znění NENÍ PRÁCE STOP POŠLETE PENÍZE STOP ZAMĚSTNÁM LIDI STOP W. STOP.

Existence občanských sdružení je trnem v oku člena Parlamentu Romov a provozovatele komunitního centra B. F.

Strýček B. F. je jakousi karikaturou autority. Jezdí ve svém stříbrném autě po městě, udílí pokyny, jimž nikdo nenaslouchá, obdarovává děti pašovanými cigaretami, prodává je dospělým, dochází na jednání městského zastupitelstva, provozuje činkáreň a tančírnu (oficiálně KC). Tak i navenek vystupuje. Romové ho neberou vážně. W. nenávidí z prostého

důvodu: momentálně jsou pro Romy mnohem důležitější než on. Při nabírání lidí na aktivační práce chodil BB po lokalitě a říkal přihlášeným, že je to celé podvod a že prý W. dostali 190 000,- Sk (jiná verze: 260 000,- Sk) od státu, z nichž pracovníci neuvidí skoro nic.

Dvakrát do roka si B. F. sepisuje jména Romů (s podpisem), rodná čísla a čísla občanských průkazů, pod záminkou, že sežene práci v Rusku. Nikdy však žádnou nesehnal. Co skutečně s údaji dělá, je záhadou.

Během mého pobytu dorazila do Čiernej n/T maďarská sbírka na pomoc hladovějícím Romům - částka 25 000,- Sk. Přeměny peněz na potraviny ujali se B. F. a jeho syn. Potraviny byly rozděleny do 100 balíčků a předány podle vypracovaného seznamu (za kontroly W.) potřebným. I při nadsazování cen jednotlivých druhů zboží obsažených v balíčku jsem došel k maximální ceně jednoho balíčku 170 Sk. (170 x 100 = 17 000) Chybí tedy 8 000,- Sk.

4.úžera

Od začátku 90. let. Úžerničí 10-15 rodin (včetně BB a jeho syna; traduje se výrokB. F.: a kdo to nedělá? I já to dělám), úrok 100%. Tyto rodiny jsou si částečně příbuzné, částečně si konkurují. Klientela stálá, rajón rozdělen. Lidé si mohou půjčit i od jiného úžerníka než je ten jejich, ale splátka jde vždy jako prvnímu úžerníkovi vlastnímu. Dochází k situacím, že si dlužníci půjčí od jednoho úžerníka jen aby mohli dát splátku úžerníkovi druhému.
Adresa úžerníků: smíšené bytovky ve mimo lokalitu.
Žádný dluh zatím nepřesáhl částku 100 000,- Sk. Interesy se vybírají přímo před poštou, dochází k násilnému vymáhání.
Policie z toho má zisk, nikdo se neodvažuje svědčit (2 případy vyšetřování, podezřelí hned zase propuštěni).

K ztrátě bydlení v souvislosti s úžerou nedochází, jakož ani k organizování prostituce (ta byla organizována v letech 1992-93 Maďary, dívky byly posílány do západních a severních Čech). Zato se opakují organizované pracovní zájezdy do Mladé Boleslavy a Pardubic, strhávání procent z výplat, běžný je princip rodinných vazeb: příbuzný v ČR obstará práci, příbuzný ze Slovenska doveze lidi. Několik pracovníků už muselo bez prostředků utéci zpátky domů.
Po snížení dávek berou údajně úžerníci všechno, dlužníkům nezbývá než žebrat.

5.migrace

V současné době je 6 rodin z Čiernej n/T v azylové proceduře v ČR, 1 rodina v Belgii (neměla zde byt, bydlela ve sklepě). Žádostí o azyl v ČR a Belgii bylo více (i opakovaných), nicméně až na zmiňované se všichni už vrátili.
Neorganizovaná **pracovní** migrace je minimální a výhradně individuální (ne rodinná). Organizovaná je spojena s úžerou (Mladá Boleslav, Pardubice), ne všichni dělníci jsou ovšem okrádáni stejnou měrou. Vytvořila se již stálá parta, zájezdy jsou opakované.
Větší vlna migrace **azylové,** případně neazylové, avšak **rodinné,** by se dala čekat tehdy, **došlo-li by** skutečně **k vystěhování celých rodin z romských bytovek** na ulici Obráncov mieru, jak tím vyhrožuje bytový podnik. Na tom, že **by nastal hromadný úprk** na západ, se shodují všichni informátoři.
Podle ředitele bytového podniku město k tomuto kroku nepřistoupí, ač B. F. chodí po nájemnících a tvrdí, že je to již rozhodnutá věc a že on se této katastrofě ještě pokusí zbránit (ředitel bytového podniku: „štvavá kampaň pana B. F.“).
B. F. se snaží využít nastalé hrozby ve svůj prospěch i jinak, nejen k posílení vlastní důležitosti, ale i k získání dalších finančních prostředků od Člověka v tísni: jelikož komunitní centrum bylo zbudováno (resp. mělo být zbudováno, neboť holé stěny, žádné topení, činky ze

sklepa B. F., cihly z demolic, bazarový přehrávač a 2 bazarové reprobedny za komunitní centrum úplně bez výhrad považovat nelze) v rámci projektu zamezení migrace, a B. F. o tom ví, neopomněl při každém našem setkání (vystupoval jsem jako pracovník ČVT) nebezpečí migrace zdůraznit a dodat, že kdyby se našly ještě nějaké peníze, určitě by se postaral o to, aby lidé zůstali doma. Jak se mu to ostatně podařilo v prvním případě.
Podle W. ml. půjdou lidé v okamžiku, kdy ztratí přístřeší, žádat o azyl i přesto, že vědí, že jejich šance jej získat je nulová, a že je po návratu čeká půlrok bez dávek. Dávky jim mohou být lhostejné, protože stejně vše odevzdají úžerníkům, a chodí pak žebrat a vybírat odpadkové koše.

6. „nepokoje“
20. 2. se vydalo cca 100 lidí nakupovat bez peněz. Po dohodě s prodavačkou si proti občanskému průkazu brali to, co chtěli. Vedoucí prodejny zavolala policii a ta je zatkla. Do 17. 3. bylo ještě 9 žen ve vazbě, nyní 6.
S úžerníky nemá celá akce nic společného.

Selice [19]

1. Stručná charakteristika komunity

Obec Selice (maď. Sókszelce) se nachází v okrese Šaľa na jihozápadě Slovenska. Má asi 4 tisíce obyvatel, z nichž zhruba polovinu tvoří Maďaři a zhruba polovinu Romové. Slováci jsou zastoupeni jen několika jednotlivci. Mezi Romy převažují tzv. maďarští Romové (cca 1600-1800 osob), olaští Romové jsou méně početní (cca 200-400 osob). Mezi maďarskými Romy můžeme rozlišit starousedlíky a přistěhovalce. Jako starousedlíky označujeme ty Romy, kteří se narodili a/nebo žili v selické romské osadě a jejich potomky. Také jednotlivci, kteří se přiženili do rodin starousedlíků, jsou integrováni do této části selické komunity maďarských Romů. Jako přistěhovalci je vnímáno několik rodin přistěhovalých v 80. a 90. letech z Bratislavy a okolí (zvl. z Podunajských Biskupic).

Romská osada v Selicích, zdaleka největší v širokém okolí (cca 800 lidí v roce 1969), byla během 60. let postupně opuštěna a v 70. letech zcela zanikla. Romové z osady se v převážné většině přestěhovali přímo do vesnice do rodinných domů. Někteří Romové si vystavěli nové domy na pozemcích přidělených obcí, jiní Romové odkoupili od obce domy po vyvražděných Židech, které po druhé světové válce zůstaly prázdné. Dnes bydlí maďarští Romové roztroušeně mezi Maďary, bez výraznější koncentrace v některých částech obce. Olaští Romové byli plně sedentarizováni zákonem z roku 1958. Dnes z větší části obývají domy v jedné periferní části vesnice; několik olašských rodin žije mimo vesnici, v usedlosti čítající čtyři domy; několik dalších pak roztroušeně mezi Maďary a maďarskými Romy.

Významným obdobím v historii selických maďarských Romů bylo stěhování za prací do Čech v 50. až 70. letech. Vědomým cílem bylo získání finančních prostředků pro odkoupení domů nebo pozemků ve vesnici a opuštění romské osady. Zpočátku odjížděli pouze lidé v produktivním věku, zatímco děti zůstávali v osadě u prarodičů. Později odjížděly celé rodiny i s dětmi. Některé rodiny strávily v Čechách (zvl. na Rakovnicku a Žatecku) až 30 let, velká většina z nich se však do konce 70. let vrátila do Selic. Do této migrace se zapojily téměř všechny rodiny starousedlých maďarských Romů. V 80. letech se mezi muži v produktivním věku vyskytovala několikaletá pracovní migrace do Ingušska a Kazachstánu.

Celkově lze říct, že komunita starousedlých maďarských Romů je v Selicích silně integrována do maďarského prostředí; tato integrace je často pozitivně reflektována. Přes převažující nezaměstnanost je tu zjevná snaha využívat krátkodobých brigád v nově vybudovaných továrnách v okolí (např. Galanta, Sládkovičovo). Mnoho mužů pracuje,

[19] Autoři popisu lokalit Selice, Klenovec, Krásnohorské Podhradie, Pribylina: Marie Bořkovcová a Viktor Elšík

většinou ilegálně, jako stavební dělníci, a to jak na Slovensku, tak v Česku a Německu. Úžera není v obci příliš rozšířena. Podle našich informátorů je na ní závislých jen několik nejchudších rodin. Běžné je naopak nakupování potravin na dluh.

2. Popis výzkumné situace

Výzkum ve zmíněné lokalitě probíhal v průběhu dvou dnů (3.- 4. 3. 2004) formou řízených interview a neformálních rozhovorů s několika informátory (J., A., F., T., R.). Jazykem interview a rozhovorů byla romština. Vzhledem ke své aktuálnosti bylo téma většinou zavedeno samotnými informátory. Řízené interview s informátorem J. bylo nahráváno a mělo tak formálnější ráz; šlo částečně o sumarizaci neformálního rozhovoru z předchozího dne. Situace rozhovorů s ostatními informátory byly neformální. Všichni informátoři patří do skupiny starousedlých maďarských Romů a jsou v příbuzenském vztahu (např. J. je manželem sestry manželky F.).

3. Sociální nepokoje, jejich reflexe a migrační potenciál

V obci v kritickém období (únor 2004) nedošlo k žádné formě sociálních nepokojů a naši informátoři do budoucna ani žádné nepředpokládají. Všichni informátoři odsuzují krádeže a rabování, které lokálně doprovázely nepokoje na východním Slovensku. Čtyři z pěti informátorů však vzápětí sami tematizovali nutnost krádeží potravin. Tito informátoři též projevili solidaritu s protesty východoslovenských Romů a odsoudili uvěznění aktérů rabování; v této souvislosti je nutné vzít v úvahu obecnou postojovou distanci selických maďarských Romů k tzv. Východňárům, která je v jiných kontextech často reflektována. Informátor J. pozitivně hodnotil solidaritu zahraničních Romů (konkrétně v Maďarsku) a vyjádřil lítost nad tím, že seličtí Romové nebyli schopni zorganizovat podpůrnou demonstraci. Informátoři citovali a pozitivně hodnotili televizní vystoupení jedné Romky adresované Neromům: „neschovávejte se Cikánům za záda".

Viníkem nastalé sociální situace byl jednoznačně shledán stát, jenž je vnímán jako etnicky slovenský, a jeho představitelé. Negativně byla vnímána také role romských politických elit (strana Romský parlament je naivně ztotožňována s autonomní etnickou institucí): podle vyjádření informátora J nedostály svému úkolu předem informovat o dopadech sociální reformy a koordinovat průběh protestů, aby nedošlo k jejich kriminalizaci. Někteří informátoři předpokládají manipulativní medializaci protestů.

O dlouhodobé migraci do Česka nebo jiné země seličtí Romové neuvažují. Z minulosti však pokračuje krátkodobá až střednědobá (týden až několik měsíců) pracovní migrace do Česka. Absence pracovní migrace je stereotypně vytýkána východoslovenským Romům.

Klenovec

1. Stručná charakteristika komunity

Obec Klenovec se nachází v okrese Rimavská Sobota ve středu Slovenska. Má asi 4 tis. obyvatel, z nichž zhruba čtvrtinu až třetinu tvoří Romové; majorita je etnicky slovenská. Romské obyvatelstvo je etnicky homogenní, nečlení se na etnické podskupiny. Romové z velké části bydlí ve vesnici mezi Slováky, s výraznější koncentrací v některých částech obce (tzv. cikánské uličky). V průběhu 90. let, v důsledku zvyšování nájmů v obecních a soukromých bytech, došlo k opětovnému vzniku romské osady (zvané Dolinka) na periferii vesnice, která v období socialismu už zcela zanikla. Počet obyvatel osady se postupně zvyšuje; dnes ji obývá několik set lidí. Velká část Romů, jak v osadě, tak ve vnitřní vesnici, je nezaměstnaná, několik rodin se částečně živí tradičními profesemi (kovářstvím, košíkářstvím a hudbou). Úžera se vyskytuje, podle vyjádření informátorů však nenabývá extrémní podoby úplné ekonomické závislosti na úžernících. Převažuje prý tzv. úžera potravinová.

2. Popis výzkumné situace

Výzkum ve zmíněné lokalitě probíhal dne 9. 3. 2004 formou několikahodinového řízeného interview s třemi informátory (J, R, I), kteří žijí v jedné domácnosti, v rodinném domě mimo osadu. Předmět výzkumu byl tematizován samotnými informátory. Situace byla neformální, jazykem interview byla čeština/slovenština (jazyk převážně používaný v domácnosti informátorů).

3. Sociální nepokoje, jejich reflexe a migrační potenciál

V kritickém období (únor 2004) v lokalitě k sociálním nepokojům nedošlo a naši informátoři ji ve své obci ani do budoucna nepředpokládají. Očekávají však naopak další a větší vlnu protestů na východě Slovenska v důsledku skutečného snížení sociálních dávek. Informátoři nejen vyjádřili solidaritu s východoslovenskými Romy a pozitivně hodnotili solidaritu zahraničních Romů (konkrétně v Maďarsku), ale obhajovali i krádeže potravin v obchodech, „pokud není jiná možnost". Medializaci krádeží alkoholu a cigaret vnímají jako zmanipulovanou. Sociální reforma je našimi informátory vnímána jako rasistická, „vytvořená přímo na Romy". Jednoznačně negativně je vnímán zásah silových složek státu. Informátoři citovali a pozitivně hodnotili televizní vystoupení jedné Romky adresované Neromům: „neschovávejte se Cikánům za záda". Naši informátoři též kritizovali romskou politickou reprezentaci (zvl. Romský parlament) za prosazování osobních zájmů a projevili loajalitu ke K. Orgovánové.

Jako významný problém byla označena nečitelnost systému sociálních dávek a neochota úředníků vysvětlit je klientům. Informátorka R. tematizovala statusové aspekty postojů k VPP: jako bývalá pedagogická asistentka není ochotna zametat ulice apod. V této souvislosti zdůraznila potřebu kvalifikované práce. Informátor J. podal zajímavou interpretaci medializovaného případu, kdy v Rimavské Sobotě nastoupilo k výkonu VPP jen minimum osob. Předpokládá, že mnoho Romů využívá finančně výhodnější alternativu, totiž krátkodobé migrace do Rakouska, Německa nebo Švýcarska, kde si vydělávají hudbou nebo žebráním. Tento druh migrace je u Romů z Rimavské Soboty a okolí, včetně informátora J. (je hudebník), poměrně rozšířen. Naopak pracovní migrace do Česka je u klenoveckých Romů řídká.

Krásnohorské Podhradie

1. Stručná charakteristika komunity

Obec Krásnohorské Podhradie se nachází v okrese Rožňava v jihozápadní části východního Slovenska. Zatímco vlastní vesnici obývají převážně Maďaři, na horním (severním) okraji obce je romská osada se 700-800 obyvateli. Jen okolo 100 Romů žije ve vesnici. Romské obyvatelstvo je etnicky homogenní, nečlení se na etnické podskupiny. Osada je prostorově oddělena od vesnice a sestává převážně ze zděných domů. Na jejím dolním okraji, směrem k vesnici, jsou dva obchody s alkoholem vlastněné místními úžerníky, avšak žádný obchod s potravinami. Úžera podle vyjádření našeho informátora v osadě existuje, neznáme však její rozsah. Velká většina Romů v osadě je nezaměstnaná, jen několik jednotlivců se částečně živí tradičním řemeslem (košíkářstvím).

2. Popis výzkumné situace

Výzkum ve zmíněné lokalitě probíhal dne 9. 3. 2004 formou krátkého (zhruba hodinového) řízeného interview s jedním informátorem (Z). Předmět výzkumu byl tematizován samotným informátorem. Situace byla neformální, jazykem interview byla výhradně romština. Z některých informátorových vyjádření vyplynulo, že výzkumníky považoval za Romy. Předpokládáme, že se z tohoto důvodu vyjadřoval poměrně otevřeně, ačkoli výzkumníky znal jen zběžně z krátké návštěvy před několika lety.

3. Sociální nepokoje, jejich reflexe a migrační potenciál

V kritickém období (únor 2004) v komunitě k sociálním nepokojům nedošlo, jejich potenciál však existuje. Podle vyjádření našeho informátora bude nelegální opatření si potravin jediným způsobem, jak rodině zajistit obživu. Informátor nejprve vylíčil současnou neutěšenou sociální situaci komunity. Na otázku „Co teď tedy budete dělat?" se pak vyjádřil ve smyslu následující parafráze: „Nikdy jsem nekradl, krást nechci, ale teď půjdu a krást budu, u gádžů, u bohatých". Nevyloučil ani použití násilí.

Z dalších předpokládaných důsledků reformy zmínil neposílání dětí do školy, která je v nedaleké Rožňavě: podle jeho vyjádření by částka cca 200 SKK měsíčně na dopravu v nové situaci příliš zatížila rodinný rozpočet.

Mnozí informátorovi příbuzní žijí už několik desetiletí v Česku (mj. v Praze, Ústí nad Labem a v Českém Těšíně) a jeho dcera v Německu. On sám a členové jeho rozšířené rodiny o emigraci zatím neuvažují, není však jasné nakolik jeho názory reprezentují celou komunitu.

Pribylina

1. stručná charakteristika komunity

Obec leží cca 20 km od okresního města Liptovský Mikuláš. Má kolem tisíce obyvatel. Z nich je více než sto Romů, čímž na Liptově spadá mezi několik obcí s vysokým počet Romů (Liptovský Mikuláš, Porubka – s integrovanou komunitou – a Východná, Važec apod.). Převážná část místních Romů žije v osadě. V obci žije pouze několik romských rodin. V 70. a 80. létech se odsud část Romů přestěhovala do Porubky a osady v Liptovském Mikuláši. Osada není příliš vzdálená od obce (cca 20m), přístupová cesta k ní je však strmá a lemovaná stromy, proto je osada z vesnice neviditelná. Do osady není zavedena kanalizace ani venkovní osvětlení. Přístupová cesta není vybetonovaná.

Převážná část obyvatel vesnice dojíždí za prací do okresního města – Liptovského Mikuláše – vzdáleného přibližně 20km. V obci jsou pracovní místa v restauraci, hotelu a Muzeu liptovského vidieku. Zatímco ve vesnici tak má být nezaměstnanost relativně nízká, v osadě je téměř stoprocentní, a to již od poloviny 90. let, kdy byli propuštěni poslední Romové z továren v Liptovském Mikuláši. Někteří dále pracovali v sektoru služeb v nedalekých hotelech, restauracích či muzeu. Nyní jsou zaměstnáni pouze dva muži – u technických služeb. Jeden Rom, žijící ve vesnici, je podnikatelem a v teplých měsících zaměstnává příležitostně i své příbuzné z osady. V letních měsících je zde také, kromě těchto příležitostných prací většinou ve stavebnictví, rozšířen sběr hub a bylin, které vykupují obchodníci přímo v osadě.

Obyvatelé vesnice a osady se mezi sebou znají. Vztahy jsou založené na vzájemné důvěře (sdělení informátorů). V případě finanční nouze mnohým Romům někteří obyvatelé vesnice bezúročně půjčí. V obchodě dává prodavač na dluh (dle výpovědi jedné informátorky v takovém případě zastavuje cenné věci). Nebyl zde prý případ, že by nevpustili Roma do místní hospody. Někteří vesničané navštěvují své přátele – Romy v osadě. Konflikty zřídkakdy vznikají kvůli občasnému polnímu pychu apod., které ale mají páchat členové rodin vytvořených příchozími ze Spiše. Vesničané prý ale mezi starousedlými a těmito (cca 15 lidí) rozlišují. V poslední době k jedné rodině z osady docházejí členové náboženské skupiny (nazýváni křesťané), kteří kromě evangelizace nabízí také hmotnou pomoc.

2. popis výzkumné situace

Informace byly získány především řízenými rozhovory s několika informátory během jednoho dne (5.3.) Jazykem interview byla romština. Rozhovory byly nahrávány. Informátory byli zvoleni obyvatelé osady (a jedna Romka bydlící ve vesnici), kteří se s výzkumníky znají již z dřívějška z předchozích pobytů ve sledované lokalitě. Zatímco první rozhovor byl nahráván

pouze s jednou osobou (E.V.), v druhém případě se jednalo o rozhovor skupinový, kterého se zúčastnily čtyři osoby (hlavně O.P. a P.P.).

E.V., 35 let, dlouhodobě nezaměstnaná (vyjma čtyř mateřských dovolených), bydlí v nejbližším domě k obci, je zapojená do aktivit „křesťanů", žije s matkou (v důchodu) a čtyřmi dětmi, manžel ve výkonu trestu, předtím nezaměstnaný.

O.P., 42 let, sestra E.V., dlouhodobě nezaměstnaná, dva synové (hluchonění) v invalidním důchodu, vdova. Domácnost tvoří kromě dětí O.P. ještě rodina její dospělé dcery.

P.P., 40 let, sestra E.V. a O.P., dlouhodobě nezaměstnaná, žije ve vesnici, její manžel podniká ve stavebnictví a příležitostně zaměstnává i Romy z osady

3. reforma, sociální nepokoje, jejich reflexe a migrace

Informátoři se neshodli, zda v únoru dostali někteří již snížené dávky. Nicméně někteří přímo uváděli konkrétní sumy (po změně), jiní dostali dávky nezměněné. Ke konfliktům při jejich přebírání zde nedošlo. To možná souvisí s relativně nekonfliktní komunikací mezi místní samosprávou a obyvateli osady. Obyvatelé osady k ni nezaujímají vyhrocený postoj, byť někteří považují starostku (již 2. volební období) za nepoctivou. Na VPP jsou zaměstnáni všichni zájemci, resp. z každé rodiny alespoň jeden. Z osady prý má zájem zúčastnit se VPP každý. Kromě uklízení veřejných prostor vesnice, vysazování stromků a práce v lese se v rámci VPP prý „zvelebují" i prostory v osadě. V případě nouze bývá prý potřebným poskytnuta jednorázová finanční pomoc. Letos však budou místa na VPP až v jarních měsících. Do té doby prý podle starostky mohou dostávat jednorázové dávky. Dále chce starostka zavést příjem dávek pomocí potravinových lístků pro rodiny, které jsou problémové (alkoholismus apod.).

E.V. rozpočetla příjmy z dávek na den a konstatovala, že z 1500,- Sk se vyžít nedá (dalo by se prý ze 3000,- Sk). V této souvislosti označila členy vlády za negramotné. Jindy podotkla, že je možné, že pro snížení dávek mohli mít reformátoři pochopitelný důvod, který však nezveřejnili. O.P a další informátoři mají za to, že se má každý postarat sám o sebe („na to má každý svojí rodinu") a proti poznámce o nedostupnosti práce argumentovali možností zúčastnit se VPP, které zde využívají.

Od rabování se distancovali všichni informátoři. O.P spolu s dalšími informátory považuje nynější situaci za důsledek neschopnosti východoslovenských Romů postarat se o sebe sama. K demonstracím se stavěli pozitivně – nějaká odezva po změně, která nastoluje nežitelné podmínky, musela nastat. I na kradení, pokud měly děti hlad, je nahlíženo jako na nutnost. O.P. se vyjadřuje negativně o romské reprezentaci kvůli jejich útoku na Orgovánovou, které O.P. věří.

Z místních Romů nikdo nežádal v Česku o politický azyl. Nebyla zjištěna ani pracovní migrace. Příbuzní místních Romů žijí povětšinou v Porubce či Liptovském Mikuláši. V Čechách většinou příbuzné nemají. Pouze zeť O.P. žil dlouhou dobu v Čechách. O možnosti pracovat v Česku nikdo z informátorů neuvažuje.

VEĽKÉ KAPUŠANY[20]

1. deskripce lokality

A) Tehelňa

Sídliště Tehelňa bylo dobudováno na kraji Kapušan trebišovským směrem v roce 1991 coby útočiště pro důchodce v původně snad rekreačním prostředí (rybníky, háječky za okny). Řízením osudu se do něj místo zamýšlených penzistů nastěhovali romští neplatiči ze zdemolovaných bytů v srdci města a vzniklo tak ghetto radost pohledět. Na tom nic nemění ani fakt, že sídliště je poměrně malé, tvoří je 4 bytovky po 12 bytových jednotkách (byty 1+1,

[20] Autor popisu lokality Vel'ké Kapušany, Drahňov, Prešov-Tehelňa, Tarase Ševčenka, Brezna: Bronislav Podlaha

vybavené koupelnou a toaletou), dohromady tedy 48 vícegeneračních domácností. Výše nájemného: 962,- Sk.
Byty jsou většinou přeplněné, některé však prázdné: nejen že v nich nikdo nebydlí, ale jsou i bez vybavení a v zásadě bez zdí, čili spíše nežli o prázdných bytech lze hovořit o prázdnu, jež byty vystřídalo. Dle informátora (X. Y., RKDH-Rómské kresťanské demokratické hnutie, ZROS - Združenie rómskej občanskej spoločnosti) žije na sídlišti přibližně 180 obyvatel, podle našeho odhadu je jich však mnohem více.

Do bytovek je zavedena elektřina a studená voda, plyn nikoli, topí se kamny na tuhé palivo, stejně tak se i vaří. Dřevo sbírají Romové v areálu bývalého letiště, případně dostávají odřezky od soukromníka, který už je nemůže prodat. Za dodávku elektřiny platí ti, kteří ještě mají instalované hodiny, zálohově 600,- Sk měsíčně, ostatní od nich odebírají elektřinu načerno, dvě bytovky se napíchly přímo na rozvodnou skříň a jedna bytovka je bez proudu (viz níže). Kanalizace není, suplují ji žumpy, které jsou však 13 let nečištěné a permanentně plné. A to tím spíš, že je do nich odváděn nejen odpad z bytovek, ale i spodní voda, která se pod bytovky tlačí z nedalekých rybníků. Bytovky jsou postaveny na pilířích, neustále jsou podmáčené a navíc drolené kyselinami z prosakujících žump. Informátor jim dává ještě 2 roky, pak to podle jeho mínění celé spadne. Už nyní ze svého okna s obavami denně pozoruje naklánění bytovky protější. Žumpy nejsou čištěny z toho důvodu, že nájemníci za čištění neplatí. Jenom díky tomu, že informátor má jméno, poskytl městský bytový podnik bytovce, ve které informátor žije, pumpu. Pumpařem je sám informátor, jenž za tuto činnost dříve vybíral od ostatních obyvatel bytovky po dvaceti korunách na domácnost, dnes pokračuje v pumpování v rámci aktivačních prací.

Jedna z bytovek je zdemolovaná zcela, veškeré rozvodné trubky, roury atd., veškeré instalace jsou rozprodány do sběrny. V bytovce není ani elektřina ani voda ani odpad.
Nájem se až na výjimky prakticky nikdy neplatil (informátor: denně jsou opilí, ale nájem neplatí), po sociální reformě zdá se bez výjimek. V souvislosti s dluhy uvažovalo město o vystěhování nájemníků z bytovek, díky občanskému sdružení ZROS byly dohodnuty splátkové kalendáře. Tento systém vzal v únoru po Káníkových škrtech za své, stejně jako institut zvláštního příjemce (jenž zde fungoval opět údajně díky iniciativě ZROS), a to hlavně z toho důvodu, že z dávky už není co strhnout, informátor se obává, že v květnu budou ti největší neplatiči vystěhováni bez náhrady na ulici (nový zákon takový postup umožňuje).

Další hrozba vystěhování se nad obyvatele vznesla poté, co sousední soukromý dřevařský podnik projevil zájem bytovky od města odkoupit, nikoli však na bydlení. V takovém případě by ovšem město poskytnout náhradní bydlení povinno bylo. Ve městě sice volné byty jsou, gádžovští sousedé by však nastěhování Romů do nich nepřipustili a ani MÚ je samozřejmě zpátky nechce.

B) bytovky ve městě u autobusového nádraží
Ulice se čtyřmi romskými bytovkami. V každé je 12 domácností, domácnosti jsou z důvodu absence volných bytů vícegenerační. Nájemné a platby za energie činí měsíčně cca 5000,- Sk, v bytovkách je zavedena elektřina, voda i plyn, byty jsou standardně vybavené. Většina z nájemníků neměla dosud výraznější problémy s platbou, někteří jsou odpojeni od dodávek elektřiny, nyní hrozí, že budou postupně odpojeni všichni.

2.subsistence
Ani v jedné lokalitě se nic nechová, nic nepěstuje, takřka všichni práceschopní jsou bez práce (98%), 100 lidí vykonává nyní aktivační práce (20 z Tehelni), zdrojem obživy jsou kromě dávek krádeže, kontejnery (hlavně lidé z Tehelni) a sběrny železa. Fušky u gádžů jsou zanedbatelné. 6 Romů pracuje v nedaleké vojanské elektrárně, 4 až 6 u Technických služeb města, jednotlivci chodí za prací do ČR (viz kap. Migrace).

Ve městě se vyskytuje 5 romských podnikatelů (Z. A.: začínal prodejem heřmánku s 800% ziskem, pokračuje výkupem železa; B. C.: vrakoviště; D. E.: autosoučástky; paní F. G.: krejčířství), kteří však, pokud vůbec někoho zaměstnávají, pak jen členy svých rodin Stejně se chovají podnikatelé neromští.

Neromští nezaměstnaní mají stále ještě co do úst díky tomu, že mají v okolních obcích u svých příbuzných „špajz".

Romové nemají peníze ani na to, aby se pokusili hledat práci v okolí svého bydliště.

Hlavním zaměstnavatelem v časech minulých bylo v Kapušanech JRD. Dále pak elektrárna ve Vojanech.

3.příbuzenství, autority

Sídliště Tehelňa obývají v zásadě 3 velké fajty: ve dvou bytovkách bydlí I., jedna bytovka je míchaná a zdemolovaná bytovka je domovem J. a K., vzájemně sňatkově provázaných. Tyto dvě fajty jsou považovány ostatními za fajty degešské, a to nikoli jen v přeneseném významu slova (čili zásluhou jejich nepořádnosti, alkoholismu a fetování), nýbrž hlavně ve významu doslovném. Tradičně se příslušníci těchto rodin živili zdechlými zvířaty (z JRD), dnes (kdy jsou zdechliny uzamykány) vybírají kontejnery, což je dle informátorových slov ještě horší, neboť zdechliny byly alespoň poločerstvé (náznak posunu chápání degešství z rituální roviny do roviny hygienické). Zdechliny tyto rodiny pojídaly prý ze dvou důvodů: 1. jednoduchost, bezplatnost a 2. z radosti.

Degešství se dědí, jaká matka, taká kavka, proto vzít si za partnera byť i „slušného člověka" z degešské rodiny je nemožné. Rodiny J. a K. jsou tak ve výběru manželských partnerů odkázány jedna na druhou.

(pozn.: Bude zajímavé sledovat, jak rostoucí hlad ovlivní koncept rituální nečistoty: stále více domácností bude odkázaných na jídlo z kontejnerů, nemluvě už ani o ohřívání zbytků z předešlého dne.)

Obyvatelé romských bytovek u autobusové stanice jsou z mnoha navzájem si nepříbuzných rodin, ze 60% kapušanští rodáci, zbytek tvoří přistěhovalci za prací z dob socialismu (elektrárna, železnice, Slovnaft).

sdružení:

místní zástupci občanských sdružení X. Y. (RKDH, ZROS) a L. M. (Parlament Rómov SR) momentálně žádnou politickou aktivitu nevykazují.

4.úžera

90% obyvatel sídliště Tehelňa se topí v dluzích. První úžerníci se objevili v první polovině devadesátých let z nedalekého Královského Chľmce a z Čiernej nad Tisou. Úroková sazba dosahovala v některých případech až 250%. Nyní úžerničí především místní, městští Romové, kteří jsou však pouhými spojkami bílé mafie (úzké vedení: cca 10 mladých „vládců města", kteří zbohatli na pašování různého zboží a lidí z Ukrajiny, na pasáctví a na vymáhání výpalného; tuto skupinu se nepodařilo dosud příslušným orgánům rozprášit a pozavírat, ač se o její trestné činnosti všeobecně ví; názor ulice: stojí za nimi vlivní otcové).

Po sociální reformě berou úžerníci dál jako před ní: vše.

Od dávek do dávek úžerníci zadržují občanské průkazy svých klientů.

5.migrace

Obyvatelé sídliště Tehelňa jsou ta nejspodnější spodina, která nemá síly, prostředky ani odvahu a schopnosti na přesun za hranice lokality, natož pak za hranice Slovenska. Před dvěma lety verbováni na práci do pivovaru v Českých Budějovicích (požadavek 30 pracovních sil), zprostředkovatelé jen stěží sehnali alespoň 2 lidi, kteří se i přes možnost vysokého výdělku brzy vrátili domů. Informátor to interpretuje jako neschopnost přizpůsobit se životu jinde, připoutanost k místu a rodině, zabydlenost ve stávajících životních modelech a nenáročnost života v ústraní, mimo pozornost majority.

Městští Romové chodí do ČR pouze za prací a pouze v takovém případě, že je práce předem zaručena. V současné době se jedná o stálou partu zhruba patnácti lidí, pravidelně cestující pracovat do Mladé Boleslavi a s výdělkem se vracející.
V Kapušanech není nikdo, kdo by pracovní výjezdy do ČR organizoval.

Romové vysvětlují malou odhodlanost vydat se shánět práci následovně: jednak na cestu a stravu a ubytování 1 člověka hledajícího práci bez zaručeného výsledku padne měsíční příjem celé rodiny (i v případě, že se dotyčný může opřít o příbuzenstvo v ČR, což rozhodně není pravidlem, musí ukázat patřičný obnos na hranicích) a jednak ani v úspěšnost cesty sami předem nevěří: Romům práci nikdo nedá, nikdo na nás není zvědavý, bílí odcházejí, ti ano, ti práci dostanou, ať už díky tomu, že jsou vzdělaní nebo kvůli tomu jen, že jsou bílí, ale Romové nikoli, a to i z toho důvodu, že je o nich vytvářen pokřivený mediální obraz (přijede televize, najde toho nejhloupějšího, nejšpinavějšího, opilého Cikána a zeptá se ho, co teď budete dělat, a on křičí: kradnúť, oni to odvysílají, západ to vidí a leká se: takové lidi my tady nechceme).

Před půldruhým rokem se na Tehelně objevilo červené žiguli s Romy z Chebu, kteří se představili jako terénní sociální pracovníci a sbírali osobní údaje (černé duše?) a verbovali místní, aby vycestovali do ČR, a to celé bez konkrétní nabídky práce. Následně je hledala policie. Informátor má za to, že dotyční byli placeni jakousi neznámou mezinárodní organizací za účelem znemožnění slovenské vlády.
V jiné verzi příběhu to byli Rusové.

Stejný záměr, tj. poškození slovenské vlády, připisuje tentýž informátor poslednímu azylovému pokusu trebišovských úžerníků (Finsko): byli někým zaplaceni, aby s velkým mediálním ohlasem odletěli. Kořeny informátorovy myšlenky tkví v přesvědčení, že takoví bohatí Romové nemají důvod někam utíkat.

Nebyla zaznamenána azylová migrace ani úžernické výpravy.

Otázkou je, jak se zachová město k neplatičům, kterých bude nyní rapidně přibývat. Vyhodí-li je na ulici, pak snad lze o nějaké větší míře migrace uvažovat. Stanovisko úřadů se mi bohužel nepodařilo zjistit.

Všichni respondenti bez výjimky zmiňují v souvislosti s migrací Pavlovce n/U a Michalovce.

6. vzdělání
a) slovenská základní škola
- 120 romských žáků z celkového počtu 900
- romští žáci z města („panské rodiny“) a Drahňova (2.stupeň); z Tehelni nikdo
- 60% romských žáků podává přihlášku na nějaké učiliště, jen část z nich nastoupí (rodiče je nechtějí prý pouštět, „aby se nezkazili“), mizivé procento z nich učiliště dokončí

- až do 9. třídy se dostane velmi málo romských žáků

b) maďarská základní škola
- 20% žáků jsou Romové
- z 9. ročníku jdou na střední odborná učiliště všichni (informace o stipendiu existují)
- všechny děti z Tehelni navštěvují maďarskou ZŠ a osobitnou ZŠ (viz níže)
- žádné pozorovatelné změny v docházce po sociální reformě

c) zvláštní základní škola (osobitná)
- 100% romských žáků (183+15 školka)
- 66 dochází (60 z toho z Tehelni), ostatní z dětského domova v areálu školy (z DD všichni ti, kdo navštěvují školku)
- slovenské i maďarské třídy, docházející výhradně do maďarských
- na škole není psycholog ani romští asistenti
- většina dětí je do zvláštní školy přeřazena během 1. třídy ze školy základní (nutné psychologické vyšetření a souhlas rodičů)
- málo dětí z těch, které jdou na učiliště, je dokončí

d) učiliště a SŠ: Poľnohospodárské učiliště Viničky: speciální třídy po pěti, šesti žácích, Poľnohospodárská SŠ v Kapušanech; nejrůznější obory

Drahňov
Ve vsi je jedna romská ulice čítající cca 50 zděných rodinných domů vystavěných v dobách socialismu s celkovým počtem 680 obyvatel (=56% všech obyvatel obce), stoprocentně odkázaných na sociální dávky. V ulici není zaveden vodovod, každá domácnost má svoji studnu. Elektrifikovaná ulice je, plyn je sem také zaveden, ale scházejí přípojky, které bylo nutné uhradit z peněz každé domácnosti. Topí se tuhým palivem, vaří se na kamnech.

90% domácností je v „hmotnej núdzi“, na aktivačních pracích je nyní zaměstnáno v obci 80 lidí, z toho 70-80% Romů. Další lidi na AP chtěl zaměstnat N. O. (Parlament Rómov SR, ZROS, Rómsky národ Evropy, Nádej, a další pochybná sdružení), jenže nesplnil podmínky, a proto mu úřad práce žádost odmítl.
Romové si přivydělávají kopáním železa a hraním hudby (Drahňov=muzikantská dedina).

V Drahňově je 10 úžernických rodin, nikdo zatím nebyl stíhán, přestože bylo několik oznámení, policie je sama v úžeře angažována. Berou vše, zadržují občanské průkazy a vkladní knížky. Úrok se pohybuje mezi 50 a 100%, úžerničí se i v rámci nejužší rodiny. Úžera v rodině široké je běžnou praxí, tím spíš, že drahňovští Romové jsou si podle informátorových slov všichni vzájemně rodinou.
Úžerníci mají na svědomí podle N. O. také únorové vloupání do místního krámu, nikoli ovšem tak, že by lidi k něčemu takovému nabádali, ale tím, že jim vzali vše, a hlad pak jejich klientelu donutil jít loupit.

Za prací do ČR se nyní nikdo nechystá, především proto, že práce není zajištěna, bez zajištění nikdo nepůjde (Aby sme tam hladovali?). Je tomu pět let, co v okolí Liberce pracovalo z Drahňova asi 50 lidí (u jistého P. Q.), naverbovaných R. S.. Tomu ale P. Q. nezaplatil, R. S. vyplatil pracovníky ze svého, už nic podobného organizovat nebude, občas najme pár lidí na výkopové práce v okolí. V Brandýse n/L snad chce někdy v budoucnu zaměstnat pár lidí pan T. z Pavlovců n/U.

Povědomí o pohraničních kontrolách dostatečného množství financí je vedle negativních zkušeností s prací v ČR další bariérou odchodu. Navíc: „stejně v ČR berou jen gádže jako tady“.

15 rodin z Drahňova bylo 9 měsíců na azylu v ČR, v únoru se vrátily domů. Dnes se na azyl už žádná rodina nechystá.

N. O. ovšem vyhrožuje, že pokud slovenský stát nehodlá financovat romská občanská sdružení, romští lídři se seberou a půjdou pryč. Pryč znamená do jiných zemí evropské unie včetně ČR. C. C. už údajně vybavuje, aby jim, lídrům, dali v Belgii, Británii, Holandsku, Francii, a dokonce v USA, politický azyl.
To samozřejmě neplatí pro zrádce romského národa, zaprodance gádžů, pány T. T. a U. V., kteří podporují HZDS a ANO jen kvůli tomu, aby získali kancelářské prostory (zatímco pan N. O. a ostatní představitelé PR SR pracují doma za sporého osvětlení, někdy bez něj).

Místní ZŠ je stoprocentně romská, bílé děti dojíždějí do Veľkých Kapušan. Na škole fungují 2 romští asistenti, další 2 jsou ve škole mateřské.
Všichni drahňovští Romové jsou údajně vyučení (info: N. O.).

PREŠOV

A)Tehelňa

1.deskripce lokality

Romské sídliště (2% gádžů) pro neplatiče vystavěné v odstrčené lokalitě bez infrastruktury, na kraji města bardejovským směrem takřka před třemi lety, obývá 176 rodin, z toho momentálně 30 platících, jejichž nájem se pohybuje mezi 3600,- Sk a 3900,- Sk za byty (nepochopitelně velké koupelny oproti malým kuchyním) 1+1 a 2+1 (jen 5 bytů je 3+1) a nájemní smlouvy jsou se všemi uzavřeny na dobu určitou, jež v červenci tohoto roku vyprší (tříleté smlouvy). Dle informátora W. X. (belgický Červený kříž) využívají obyvatelé příspěvky na bydlení díky tomu, že jsou schopni splácet své dluhy formou splátkových kalendářů. Institut zvláštního příjemce nezaveden.

Sídliště sociálních bytů vzniklo nakvap jako roční projekt. Aby město stihlo termín a nemuselo vracet dotace (z 20% financováno městem, z 80% různými fondy), donutilo stavební firmy k rychlé nekvalitní výstavbě, což se promítlo do mnohých závad, jako jsou praskající stěny, izolace a potrubí. Tyto závady byly z části už závadami kolaudačními, nyní je věc ale promlčena a opravy si musí (by si měli) nájemníci již hradit ze svého.

Do bytovek je zaveden plyn, elektřina i voda, topí se gamatkami. Plyn je většině domácností už odpojen, velká část bytů je oficiálně též bez dodávky elektřiny, ta se ovšem odebírá načerno ze společných prostor, případně od sousedů (včetně kanceláře belgického Červeného kříže). Po sociální reformě postupně mizí vybavení bytů.

Domácnosti jsou vícegenerační (i 4 generace v 1 bytě), jen v několika případech jsou byty obývány pouze nukleární rodinou. Oficiálně žije na ploše (byty plus dvůr) 350 m^2 1761 lidí, reálně přes 2000, z toho je 60% mladších 26 let.

Jedná se o Romy sestěhované ze tří nesourodých prešovských lokalit: 1. Tarasa Ševčenku (neplatiči), 2. Pod taborem (neplatiči), 3. Majakovského (demolice: všichni včetně platičů; platiči měli nárok odkoupit si na Majakovského městský byt, pak by jim město muselo poskytnout adekvátní náhradu, to je však vystěhovalo dříve, nežli koupi stihli realizovat).

2.subsistence

Z celého sídliště soustavněji vydělává asi tak 0,5% lidí (hudebníci, pomocníci na stavbě), načerno vydělávají také výjimky: většinou ti, jimž je více než 40 let. Muži mezi 30ti a 40ti lety o tom alespoň ještě mluví, ale práce se jim zdá nedostatečně placená, mladší se o práci už prý ani slůvkem nezmíní, jsou absolutně bez pracovních návyků (info: W. X., BČK).

Obyvatelé vidí jedinou možnost, jak přežít, v trestné činnosti.

20 lidí je zaměstnaných na aktivačních pracích jako Občianska stráž. Náplní jejich práce je postávat před bytovkami, kouřit a bdít. Kolik dalších lidí pracuje na AP u technických služeb, nevíme.

Nic se nechová, nic se nepěstuje, kromě zvyku chodit po kontejnerech.

3.úžera

Ve velkém lichvu provozuje zhruba 5 rozvětvených rodin. Jedná se zčásti o hudebníky z Majakovského, zčásti o azylanty z první azylové vlny, úrok činí klasických 100%. Situace je taková, že 2/3 Tehelni jsou v dlužné závislosti. Úžerníci brali vše, aby zas hned půjčili před reformou, a berou vše, aby zas hned půjčili i po reformě. Za dobu existence sídliště zaznamenány 4 případy ztráty bydlení v souvislosti s úžerou, postižení odešli na venkov.

Podle úžerníků jsou největšími úžerníky faráři.

4.migrace

Pracovní migrace do ČR je zprostředkovávána několika jednotlivci (dle W. X. 4-5 lidí) za úplatu 5000,- Sk předem, práce a bydlení jsou ale skutečně zajištěny. Pracovníci se neustále obměňují, doba strávená v ČR se počítá na měsíce, neustále je z Tehelni „venku“ kolem 20 lidí.

Oblíbená je migrace hudebnická, několik kapel vyjíždí za obživou do Švýcarska a Německa, vždy se vracejí s výdělkem zpátky.

Po sociální reformě je míra migrace stejná jako před reformou, sleduje roční cyklus. Bez zajištění nikdo nepůjde, problémem je už sehnat peníze na cestu. Ti, kdo nejsou verbováni na Slovensku, a přece jdou do ČR za prací, mají v ČR už vytvořené kontakty z dob minulých, třebas i socialistických.

Přestože má většina Romů z Tehelni v ČR příbuzenstvo, nevidí žádnou možnost, jak se za ním trvale přestěhovat, návštěvy, pokud jsou, jsou spíše krátkodobé (max. 2 týdny), a v mnoha případech se lze setkat i s nechutí opustit rodnou hroudu: tady jsem se narodil, tady mám rodinu, tady chci i umřít.

Azylová migrace: Benelux; pouze tehdy, je-li v cílové zemi již etablováno příbuzenstvo; taktika: uchýlit se k němu a zažádat o azyl. Do ČR se na azyl už nechodí vůbec.

Otázkou je, co se stane v červenci po vypršení nájemních smluv. Město nemá dál kam neplatiče ze sociálních bytů vystěhovat. Na ulici si je vyhodit zřejmě netroufne, v plánu je výstavba patrového komplexu unimobuněk za městem. Koncem července nekončí ale na Tehelni jen nájemní smlouvy, nýbrž i působení BČK.

Lze však očekávat, že i kdyby byli lidé městem vystěhováni na ulici, nepůjdou k příbuzným do ČR, ale k příbuzným na venkov, do osad v okolí Prešova.

5.vzdělání

Díky BČK funguje funguje v lokalitě školka (předškolní výchova) pro děti od 3 do 6 let, pro starší pak doučování, knihovna, přednášky, semináře, podpora středoškoláků a jednoho tehelňského vysokoškoláka.

Vzdělanostní úroveň je velmi špatná, jen málo žáků pokračuje po ZŠ dál, a nyní po reformě očekávají informátoři ještě zhoršení (stipendia a příspěvky nejsou nárokové a navíc snad zatím ani do praxe nezavedené). Nic na tom nemění ani to, že drtivá většina romských žáků navštěvuje normální základní školy.

B)Tarasa Ševčenku (více k lokalitě viz Mušinkovu zpráva)[21]

1.deskripce lokality

Ulici tvoří 15 bytovek užívaných od roku 1951, obsahujících 216 bytů, z nichž polovina je už v soukromém vlastnictví (gádžové a úžerníci). 3 domy jsou nájemní komplet, podle zástupce správcovské firmy bytového fondu jsou to ty nejproblematičtější, ostatních 12 je v odprodeji. Byty jsou 2. a 3. kategorie. V bytech je zavedena elektřina, plyn i voda, topí se gamatkami.

Nájemné činí včetně inkasa cca 3000,- Sk, dlužníci se dají rozdělit do 3 skupin: 1. lidi, kteří nikdy neplatili, protože platit nechtějí, 2. lidi, kteří nikdy neplatili, protože platit neumějí (neumějí hospodařit), 3. lidi, kteří platili alespoň tu a tam, snažili se, ale teď po reformě platit přestali (i když si díky splátkovým kalendářům, případně dosavadní absenci dluhů, vyřídili příspěvek na bydlení, už jej projedli).

Město nemá neplatiče sice kam vystěhovat, ale od roku 2003 platí nový zákon o tom, že jim náhradní ubytování shánět nemusí, a tak mohou skončit na ulici. Žaloby již probíhají.
Odprodej bytů do osobního vlastnictví (od r. 1995) probíhá následovně: přednost má nájemník; nemá-li dluh, může po slevách koupit svůj byt na T. Š. za 20 000,- Sk. Dluh často za nájemníky vyplatí realitní kanceláře, které tím získají byt za výhodnou cenu, nájemníkovi koupí jako odstupné barabiznu na venkově a jeho byt pak prodají za cenu tržní. Nájemník nesmí byt, koupený za zvýhodněnou cenu od města, 10 let prodat. Pokud tak učiní, musí zaplatit nějaká procenta ze slevy, kterou při koupi dostal. To se ale realitním kancelářím stále vyplatí. Kromě realitních kanceláří skupují byty úžerníci, a to byty svých klientů (info správce bytového fondu).

2.subsistence

- železo
- „kšeftování“ (nákup levného zboží ve městě a jeho prodej v okolních vsích, případně jeho směna za domácí produkty gádžů; především Olaši, ale nejenom oni)
- nic se nepěstuje ani nechová

3.migrace.

Nehrozí žádná migrační vlna, odcházejí jen jednotlivci, a to ti nejschopnější, chvíli pobudou u příbuzných v ČR, dokud si nenajdou práci.

Stálé pracovní party chodící do ČR existují a existovaly.

Narůstá migrace z centra měst na periferii (při ztrátě bydlení) a podle Alexandra Mušinky stále převažuje migrace na městskou periferii z venkova (město=větší možnosti, větší anonymita), nežli naopak z města na venkov (překážkou tu jsou příbuzenské vztahy a sousedské vztahy mezi Romy a Neromy).

Oslovení romští informátoři vesměs tvrdí, že Romové odtud nikam nepůjdou, neboť nikde jinde je stejně nic lepšího nečeká, navíc nemají ani peníze na lístek.

Y. Z., KÚ Prešov: sociální situace na Slovensku vybízí k pracovní migraci, žádnou velkou vlnu však nelze čekat, půjdou jen ti, kdo mají již nějaké kontakty, bude se to týkat především městských Romů, z osad na to nemají zkušenosti ani odvahu, navíc nemusejí platit nájemné;

[21] Alexander Mušinka, Záverečná zpráva k výskumu bytovej situácie Rómov na Slovensku, 2003.

určitě půjdou Romové vychovaní v dětských domovech, tedy ti, kteří mají vzdělání a naopak nemají často rodinná pouta.

redakce Romano nevo ľil: pokud někdo odchází, pak za prací, a to nikoli bez zajištění; vědí, že využívat český sociální systém nemohou a že příbuzní je příliš hostit nechtějí; vědí, že nedostanou azyl, ale po 1.5. budou hledat práci v západní Evropě; očekává se migrace na venkov (prodej bytů ve městě, odkup starých vesnických domků, drobné hospodaření); „střední“ třída se nepropadne, když byla schopna vyžít doteď, vyžije i nyní, díky rozvaze a inteligenci

BREZNO

Ve třiadvacetitisícovém středoslovenském městě pod Nízkými Tatrami žije bezmála 2 000 Romů. Někteří přímo v centru města, jiní na jeho okrajích. Lze rozlišit zhruba 5 početnějších lokalit: Mazorník (Vrbová ulice) jižním směrem a Stromová ulice, Lesná ulice, Jarmočnisko a činžák, známý jako „desiatka“, v Predných Halnách směrem severním.

Ve vyjmenovaných lokalitách (kromě desítky) žijí romské rodiny ve zděných domech, tu vlastních, tu městských, ve městě samotném jsou pak roztroušeni po bytovkách a ve staré zástavbě po městských bytech.

Celkový romský dluh na nájemném činí cca 1 500 000,- Sk, rapidně narůstá především od poloviny devadesátých let, po Káníkově reformě tempo akceleruje. Zajímavé je, že ve městě nejsou žádní Romové-bezdomovci, zatímco Neromů-bezdomovců je tu mnoho. Romům-neplatičům ale zřejmě v dohledné době zmrzne úsměv na tváři, neboť vedení města se rozhodlo oživit komunistickou myšlenku výstavby romské osady Hlavina za řekou Hron, stranou očí spořádaných občanů, osady pro neplatiče, a to údajně i bílé, pro něž to však znamená spíše hrozbu , aby rychle zaplatili, nebo tu budou muset bydlet spolu s Romy.

Hlavina se začala stavět v sedmdesátých letech, nicméně výstavba se po změně metody řešení cikánské otázky (od koncentrace k rozptylu) zastavila. Město chce navázat tam, kde komunisti skončili, uvažuje se zatím o 9-11 trojjizbových domech (10 x 10m) a buňkách, výhledově by v Hlavině mohlo stát dalších 20 domů. Do domů by měly být přemístěny velké vícegenerační domácnosti, do buněk pak jednotlivé nukleární rodiny. Do osady bude zavedena voda a elektřina, topit se má pevným palivem.

Taková koncentrace Romů na jedno místo ze všech brezenských lokalit nevěstí samozřejmě nic dobrého, zejména tehdy, když absentují vazby mezi rodinami ze všech lokalit, ale tímto problémem se město nezabývá (ve vybírání rodin vhodných k přesunu by měl být městu nápomocen okresní předseda Rady Rómov Slovenska B. C.). Přesun se bude týkat především Romů žijících v centru města, neboť jejich byty mají největší tržní hodnotu. Všechny ostatní městské byty (tedy vyjma bytů, kde je dluh, tj. bytů romských, a ještě bytů, na něž má město úvěr z fondu rozvoje bydlení) jsou již v odprodeji, valná část prodána.

Výstavba nových domů v Hlavině je ovšem komplikována tím, že město eviduje 1 300 žádostí o byt a nemůže si nyní dovolit řešit své problémy s Romy na úkor bydlení Neromů.

1.deskripce lokalit

A) činžák Predné Halny 10

Městský činžák u hlavního tahu na Poprad asi 20 minut chůze z centra města přezdívaný „dům hrůzy“ čítá 13 bytů 1+1 bez koupelen (městská bytová správa zrušila jednu společnou koupelnu, resp. zrušili ji nájemníci sami, WC je v každém bytě, ovšem kanalizace je ucpaná), které obývá dohromady asi 100 lidí. Nájem činí 1000,- Sk měsíčně, elektřina taktéž 1000,- Sk, měsíční zálohy za vodu jsou 360,- Sk. Topí se v kamnech na pevné palivo, na nich se i vaří, plyn není zaveden. Elektřinu odebírají legálně 4 domácnosti, ostatní ji odebírají načerno ze

společných prostor. Dům je v dezolátním stavu, některé byty si ale udržují standardní úroveň. Jednotlivé domácnosti si nejsou vzájemně příbuzné. Dříve byl činžák obýván i Neromy, ti ale postupně odešli, od začátku devadesátých let je město začalo nahrazovat romskými přistěhovalci z okolí.

B) Jarmočnisko

Kolonie zděných rodinných domů naproti domu hrůzy v kopci přes silnici. Částečně gádžovské domy (v osobním vlastnictví), částečně romské domy (některé v osobním vlastnictví, jiné městské: nájem 200,- Sk/měs). Romských domů je dvacet tři, vesměs se jedná o dvojdomky, pokud ne ve vlastnictví města, pak koupené od Neromů, a to v průběhu posledních 25 let. Nastěhovali se sem Romové z bytovek z města (prodali dekrety). Kolonie je upravená, čistá, najdeme zde předzahrádky a dvorky, do domů je zavedena elektřina, studená voda, někdo má plynovou přípojku, někdo ne, topí se převážně kamny na pevné palivo. Některé domácnosti jsou odpojené od dodávek eleketřiny.

C) Lesná ulica

V sousedství Jarmočniska blíže k městu. 7 rodinných domů v osobním vlastnictví, koupených od Neromů. Zavedena elektřina, studená voda (lidé mají bojlery), plyn není, topí se dřevem. Domy jsou upravené, zachovalé, hezké. Zahrádky a dvorky.

D) Stromová ulica

Ulici v soutěsce na kraji města tvoří 18 romských rodinných zděných domů a dva domy neromské, od romských oddělené potokem v rozšiřující se části úvalu. 4 romské domy jsou poschoďové, 3 vykazují parametry domů úžernických. Některé domy jsou polepené z cihel a kvádrů značně neodborným způsobem, většina jich je ale řádně postavených. Tyto domy Romové v uplynulých dvaceti letech postupně koupili od Neromů. Elektřina zavedena, voda též, plyn nikoli, topí se dřevem. Před některými domy jsou úpravné skalky a oplocené předzahrádky. Ulice je údajně obývána jednou fajtou.

E)Vrbová ulica (Mazorník)

Romská osada převážně velkých zděných rodinných štvorců postavených v průběhu 70.let se rozkládá na březích potoka v malebném údolíčku vzdáleném asi půl hodiny chůze od centra města, na půli cesty mezi městem samotným a jeho novým sídlištěm při silnici na Čierny Balog.

Na levém břehu najdeme 9 domů a 10 unimobuněk, na pravém pak domů 6. Z toho na levém břehu 3 velké patrové dvojdomy typu štvorce a 1 patrový štvorec jednoduchý (větších rozměrů nežli půlka dvojdomu), na pravém 2 patrové dvojdomy štvorce. Tyto štvorce jsou postavené z kvádrů, ostatní domy jsou přízemní domy cihlové.

Půlka dvojdomu je rozdělena příčkami až na 8 místností, v každé půlce je WC a koupelna. Půlku dvojdomu obývají průměrně 4 nukleární rodiny s 5-6 dětmi.

Do domů je zavedena elektřina a studená voda (ohřev buď elektrickým bojlerem nebo na kamnech na pevné palivo). Plyn není. Topí se dřevem. Před domy jsou oplocené předzahrádky, mezi domy dvory a za domy zahrádky a políčka. Nepravidelně chová několik rodin prasata.

Domy byly vystaveny z nenávratných půjček, v roce 1973 zde stály první čtyři.

Z deseti unimobuněk jsou 2 umístěny ve dvorech a sídlí v nich rodinní příslušníci obyvatel štvorců. Zbylých 8 buněk je položených v řadě na kraji osady. Do těchto buněk město před 6 lety nastěhovalo nájemníky rekonstruovaných bytovek, coby do provizorního bydlení. Nájemné v buňkách činí 500,- Sk/měs (odkup je možný za 15 000,- Sk). Do buněk je

zavedena elektřina, vodu berou všichni buňkaři z jednoho společného, venku umístěného kohoutku.

2.subsistence

Za socialismu byli Romové zaměstnáni především na JRD, ve stavebních firmách, v mostárně, jako brusiči a odlévači a konečně u technických služeb města. Dnes je v Brezně 21% nezaměstnanost, z Romů podle odhadů přednosty MÚ pracuje na smlouvu tak 10 až 12% práceschopných, převážně u technických služeb a u neromských stavebních firem (romská ve městě není žádná). Ostatní pobírají sociální dávky a přivydělávají si buď fuškami u bílých, fuškami u stavebních firem (výkopové práce po okolí) nebo sběrem šrotu (ovšem podle jednoho informátora je veškerý kov v areálu města a jeho okolí již vysbíraný do posledního špendlíku, a to dokonce i ze dna koryta Hronu).

Nové pracovní příležitosti se v Brezně nevytvářejí a na to, hledat práci jinde, nemají Romové prostředky. Existuje však menší pracovní migrace do ČR (viz kap. Migrace).

Kromě již zmiňovaného Mazorníku v žádné romské lokalitě nenarazíme na pěstování zemědělských plodin či chov domácího zvířectva.

Ozývají se hlasy, že se bude v plošné míře krást, a hlasy, že ve vězení člověk dostane alespoň jídlo.

Aktivační práce vykonává v Brezně celkem 126 lidí pod městem, 25 pod neromskými občanskými sdruženími, 2 pod nemocnicí, 1 pod farským úřadem, 5 u Albertýnek, 25 u volejbalového klubu, v celém okrese je to 1347 pracovníků pod obcemi (43 obcí), 101 u občanských sdružení (9 o.s.), 9 pod církví a školou.

Okresní předseda Rady Rómov Slovenska B. C., bydlící v zchátralém neosvětleném domě ve středu města, kde i úřaduje, chce zaměstnat na AP dalších 60 lidí na rekonstrukci speciální školy, regulaci Hronu a do lesů. (B. C. míval živnost na kopáčské práce, zaměstnával Romy na kšefty po okolí, teď prý není práce, a tak již 2 roky sedí doma.)

K 15.3.2004 bylo v okrese evidováno 3753 dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o práci (v evidenci déle než 12 měsíců).

3.úžera

- již cca 10 let (počáteční kapitál z kšeftování)
- nejen romská, ale i bílá
- Romové z města, Romové z Mazorníku, hlavně ale Romové z Čierneho Balogu
- nyní 3 úžerníci ve vazbě
- muzikant z Č. Balogu
- někteří úžerníci se nyní už bojí, místo půjčování peněz prodávají na dluh pálenku a cigarety
- rozpůlení dávek nic neřeší, půlku vezmou teď, půlku potom
- nezaznamenány případy ztráty bydlení v souvislosti s úžerou ani organizování pracovních zájezdů

4.migrace

Romská pracovní migrace do ČR je minimální, jedná se o stálou skupinu 15-20 Romů z města, kteří vyjíždějí vždy na několik měsíců „tam hore“, aby se vrátili k rodinám s výplatou. V ČR pracují na smlouvu, obvykle přes léto, v zimě pak na ÚP. Tyto výjezdy neorganizují místní Romové, nýbrž romští podnikatelé „z východu“ (odkud přesně, je záhadou) a z Liptovského Hrádku a Liptovského Mikuláše, kteří již mají dlouhodobější styky se svými českými partnery.

Z popsaných lokalit vyjíždí za prací do ČR velice zřídka parta 7 lidí z ulice Stromovej a zhruba stejný počet z Jarmočniska a ulice Lesnej.

Silnější je pracovní migrace neromská, přímo v brezně sídlí stavební firma KAPA, která dostává zakázky i v ČR, mezi jejími pracovníky ale Romové nejsou.

B. C. přiznává, že Romové sedí doma, dodává ale, že zatím, a předpovídá do blízké budoucnosti jejich pohyb západním směrem (obkladači, zedníci, elektrikáři, kopáči).

Azylová migrace se vůbec nevyskytuje ani se nikdy nevyskytovala, pro místní Romy je to záležitostí „těch z východu".

Téměř všichni oslovení mají v ČR nějaké příbuzné, o kterých shodně tvrdí, že si dobře žijí, ale přestěhovat se k nim je věcí technicky neproveditelnou: zde mají velkou rodinu, kterou by neopustili a kterou vzít celou s sebou nelze.

5.vzdělání

- speciální romské třídy na strojařském SOU Mazorník už neexistují, většina mladších Romů nevyučena; i když na SOU nastoupí, nedokončí je. Pokud ano, nedostanou práci
- -nyní se snaží využít spolupráci s SOU Mazorník Rozvojový sociální fond ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny.
- B. C. hodlá otevřít romské gymnázium.
- do školky romské děti převážně nechodí (45,50,- Sk/den stravné + 100,- Sk/měs rodičovský příspěvek)

Mikroregion Prameně Hornádu a Čierneho Váhu[22]
(info: starostové)

1. lokality:
Vydrník: zděné domy na kraji vsi a ve vsi
Spišský Štiavnik: osada za vsí (zděné domy a chatrče), 800 Romů, elektřina, vodovod
Hranovnica: 1. zděné omítnuté domy, 2. zděné neomítnuté domy, 3. chatrče, 600-700 Romů (z toho 250 spodina)
Spišské Bystré: 1. osada (chatrče) pod lesem (120 lidí), 2. bytovky (70), 3. domy v obci (olaši)
Liptovská Teplička: zděné domy (úžernické až trojpatrové), 800 Romů (20% obce)

2. subsistence: krade se víc a víc, Romové vstupují do dvorů (K.A.N.)
3. úžera:
- údajně všude kromě Sp. Bystré
- v Lipt. Tepličce policejní zátah, několik lidí ve vazbě (přednosta: dokud tam policajti nešli, neměl jsem tušení, že něco takového u nás existuje)
- ve Sp. Štiavniku řekli klienti po snížení dávek A dost, od té doby se nevybírá, resp. ne úspěšně
- ve Vydrníku úžernicí staré ženy s mužskou silou za zády

4. migrace:
- leda pracovní (už delší čas); stálé party, ať už legálně nebo na černo
- ve Vydrníku údajně organizovaná pracovní migrace úžerníky
- do ČR chodí ti, kdo jsou na tom lépe, spodina z chatrčí zůstává doma, celý život na jednom místě, nedokázala by se ani pohnout, natož žít v cizím prostředí

[22] Autor popisu lokalit v mikroregionu Tornal'i, Liptovského Mikuláše, Varhaňovců a Kecerovců, : K.A.Novák

- ti schopnější už dávno odešli
- migrace z města na venkov za příbuznými

Tornaľa

Malé město (cca 9000 obyvatel) v okresu Revúca. Podle statistiky slovenského úřadu vlády zde žije 547 Romů, ve skutečnosti je to cca 2500 osob. Ti jsou usídleni ve dvou koncentrovaných lokalitách – jednou ulice s relativně dobrými domy v soukromém vlastnictví obyvatel (zde žije cca 400 lidí) a provizorní ubytovna typu dělnických baráků na stavbě (cca 100 lidí). Ostatní žijí rozptýleni v nájemních bytech patřících městu. Romští obyvatelé mají standardně poměrně malý počet dětí – tři děti jsou již vnímány jako hodně.

Obyvatelé provizorního baráku nemají nájemní smlouvy z důvodu, že objekt není kolaudován pro trvalé bydlení, nicméně jejich přestěhování z normálních bytů z důvodu neplacení proběhlo již před více než dvěma lety. Město se situaci chystá řešit výstavbou nového komplexu složeného z unimobuněk v lokalitě uvedené romské ulice.

Největší problémy mají v současnosti nájemníci městských bytů, protože po snížení sociálních dávek (90% z nich je na dávku odkázaných) nebudou schopni platit nájem a související poplatky (na byt 3+1 to činí cca 5000,- Sk). Politika města v této chvíli není úplně jasná, ale v posledním roce město nakupuje soukromé domy v okolních obcích a stěhuje do nich neplatiče. Této strategie ovšem není možné využít při masovosti neplatičství, kterou můžeme předpokládat.

Město o svoji minoritu velký zájem neprojevuje (přestože soužití minority a majoritou je v zásadě dobré), což je možné ukázat na příkladu zaměstnávání na aktivační příplatek, kdy místní romské občanské sdružení zaměstnává skoro 150 osob a město žádnou.

Přes nedostatek peněz není ve městě tradice hledání práce v zahraničí a místní aktivisté nepředpokládají odchody za prací. Zajímavostí je, že zde panuje představa, že Evropská unie finančně podporuje kočování, takže někteří spekulují o prodeji bytu a zakoupením karavanu, aby tento příspěvek mohli využívat.

Liptovský Mikuláš

Ve městě je asi dvoutisícová romská minorita, která žije převážně v jedné lokalitě, která je sice oddělená, ale vytvořené podmínky jsou velmi důstojné. Městský úřad se aktivně snaží s obyvateli sídliště pracovat (podporuje předškolní vzdělávání, buduje komunitní centrum) a rozhodně nemá zájem, aby se z normálních občanů stali občané problémoví. Problém počínajícího neplatičství si představitelé města uvědomují, ale nemají dosud žádnou koncepci, jak s ním naložit. Město zaměstnává téměř 200 osob na aktivačním příspěvku. Pracovně migrační potenciál je malý, protože odchody za prací nemají velkou tradici.

Varhaňovce

Obec (okr. Prešov) kde Romové tvoří majoritu (800 osob) oproti slovenské minoritě (300 osob). V podstatě zde neexistuje úžera. Je zde velká tradice migrování za prací, takže v době návštěvy bylo cca 30% dospělých mužů mimo domov (většinou v ČR). Obyvatelé romských částí tradičně obdělávají záhumenky a chovají i domácí zvířata. I z toho důvodu je předpoklad, že migrace bude nadále podobného druhu – muži odejdou za prací, ale rodiny nechají doma.

Zajímavostí obce je poměrně vysoký standard vzdělání mezi místními Romy. Většina mladých mužů a více než polovina dívek má dokončené střední vzdělání. V současnosti se však situace zhoršuje, protože dojíždění za vzděláním svých dětí už nejsou rodiny schopné finančně pokrýt.

Kecerovce

V obci (okr. Košice-okolie) žije většina Romů (2100 vůči cca 800 etnických Slováků). Romové žijí ve třech osadách a část z nich žije v domech přímo v obci. V každé z osad je část velmi luxusních domů patřících úžerníkům. Úžerníci jsou nejdůležitější skupinou, která limituje veškeré aktivity. Představitelé obce o jevu vědí, vědí, kdo konkrétně tuto činnost provozuje, ale nijak to neřeší. Úžernická činnost je totiž zaštítěna provozováním legálních živností – obchody s potravinami, podnikání ve stavebnictví a současně si úžerníci dokázali zajistit i formální politickou moc – všichni tři romští poslanci obecního zastupitelstva jsou současně úžerníky.

Místní podnikatelé v minulých dvou letech hojně vyváželi místní Romy za prací, ale docházelo k extrémnímu odírání těchto pracovníků, kdy se jim dostávalo jen minimálních výplat a z nich museli často ještě splácet dluhy. Zájem o práci mimo bydliště takto zprostředkovanou je tedy pramalý, ale samostatně cokoli podniknout je v situaci, kdy úžerníci ovládají masu lidí (až 80%), je velmi složité.

V současnosti organizuje jeden z úžernických podnikatelů výkopové práce pro telefonní kabel, dělník dostane zaplaceno 300,- Sk za den, platba od zadavatelské firmy zprostředkovateli odpovídá zhruba pětinásobku. Přes tyto podmínky byl o práci zájem.

Terénní krátkodobé observace[23]:

Kurima (více k lokalitě viz Š. Bolf a M. Krausová 2000)

- zděné domy v osobním vlastnictví na kraji obce, bezproblémový vztah s majoritou, tradičně vysoká životní úroveň
- stále políčka a zvířectvo
- plyn (3000,- Sk/měs), elektřina (1000,- Sk/měs), voda (250,- Sk/měs)

- fušky načerno po okolí
- občasné pracovní výjezdy do ČR (nyní 10 lidí v Libáni a v Praze, obměňují se)
- na azyl nikdo nepůjde, ani se odtud nechodilo
- dříve pracovali v JASu Bardejov a v Hutních a Inženýrských stavbách Košice

- co bude teď, nikdo neví, nejsou už peníze na placení energií, sotva na jídlo, gádžo obchodník dává bezúročně na dluh
- na AP pracují všichni, starosta OK
- žádné občanské sdružení

Kendice (více k lokalitě viz B. Podlaha a P. Dobrovodský 2000)

- olašské bytovky s dvorky a předzahrádkami (elektřina, vodovod, kamna na pevné palivo)
- nepěstuje se, nechová se
- fušky po gádžích ve vsi a v Košicích
- AP: obec 53 lidí, občanské sdružení Terne čhave dalších 15; dělají i zednické práce, dobrý vztah se starostou (v čase štrajků dal každé rodině 300,- Sk na jídlo)

- úžerníci z Prešova a ze sousedních Petrovan přestali poté, co bylo medializováno několik případů stíhání lichvy, vybírat

- migrační vlna nehrozí
- na azyl se vůbec nikdo nechystá (z Kendic se ani nechodilo, spíše z Petrovan)

[23] Autoři observací: K.A.Novák a Bronislav Podlaha, zpracovatel

- pracovní migrace: rodinné kontakty v ČR (z Kendic Most, z Petzrovan Jablonec n/N): na pár měsíců a zpět; opakovaně; romští podnikatelé v ČR berou z Kendic výhradně své rodinné příslušníky
- přesun celé rodiny neuskutečnitelný (nepředstavitelný), jen muži za prací
- nikdo nepůjde: 1. co tam ? (bez zajištění ne) 2.pouto domova (tu jsme vyrostli, tu budeme žít)

Michalovce: setkání s předsedou „Informačního a poradenského centra Rómov" p. D. E. Nesporně jeden z nejlépe informovaných příslušníků romské inteligence na východním Slovensku, stavějících se antagonisticky k populistickým romským „lídrům" typu Fízika apod. Vyjádřil podporu zplnomocněnkyni vlády Kláře Orgovánové, nicméně označil policejní zásahy proti demonstracím a demonstrativnímu rabování za naprostou blamáž slovenské vlády a stěží odčinitelný zjevně rasistický přístup k Romům. Protesty v Michalovcích měly podle p. D. E. zpočátku vysoce kultivovanou podobu občanského protestu, nyní jsou však Romové zcela zastrašeni násilím, demonstracemi síly policejních a armádních jednotek a negativním zpravodajstvím masmédií. Migrace: pracovní migrace do ČR je tradičním a dnes jistě aktuálním řešením, sám napomáhá při zaměstnávání mladých kvalifikovaných (vyučených) Romů v mladoboleslavské škodovce.
Pavlovce nad Uhom: setkání s představitelem o.s. „Mladí lidé z Pavlovců" F. G. Zdůraznění bezvýchodné situace mladistvých Romů mezi 16-26 lety. Migrace: (ČR) pracovní skupiny organizované místními podnikateli. Několikatýdenní a delší pobyty. Větší množství úžerníků odjelo „na azyl" do Finska.
Košice, Poradňa pre občianske a ľudské práva: setkání s H. I. „Poradňa" je ochotna vypracovat analýzu systému sociálních dávek a jejich distribuce ve stejném rozsahu a za obdobných finančních podmínek jako minulý rok. „Sociální" problematikou se v současnosti nezabývá, veškerá činnost soustředěna na práci kol loňské zprávy o sterilizaci a zdravotní práva žen. Pracovnice uvedly, že policejní akce mají podporu i v „liberálním" prostředí košického vysokoškolského studentstva.
Vranov n/T: Návštěva zastupitelstva, zaměstnanec sociálního odboru p. J. K. doporučuje jako kontaktní osobu p. L. M. Účast na schůzi místního romského občanského sdružení „KVO". Pokud nevyjde politické řešení (tj. změna vlády a modifikace sociálních reforem), pak nastanou cílená migrační rozhodnutí, tj. prodej majetku (i nemovitostí) a snaha usadit se v ČR. Čekání na „pomájovou" situaci po vstupu do EU.
Milpoš: migrace není považována za aktuální řešení. Informovanost o „aktivačních příspěvcích" a (a)sociální reformě a jejích dopadech minimální.
Hermanovce: setkání s terénními pracovnicemi komunitního centra obce (N. O., P. Q.). Migrace úžernického dorostu do Belgie a Německa (několik párů). ČR: neaktuální.
Trebišov: setkání s p. G. a T., malopodnikateli s „rozličným tovarem" a úžerou. Příbuzenstvo „na azylu" ve Finsku, očekávají jejich návrat, po kterém budou vysláni na „azyl" do Belgie či jinam. Podrobněji viz ad II. Informátoři v osadě: znatelná úleva z odjezdu úžerníků do Finska,
Vranov nad Topľou: setkání s členy místního romského občanského sdružení „Kulturno-výchovná organizácia (KVO)", jíž předsedá L. M. Domníváme se, že oblast Vranova nad Topľou zažívá nebývalou měrou vlnu romské politické aktivace, uvědomování si reálné neřešitelnosti sociální situace a zvýšené naděje jsou vkládány primárně do politického řešení. Podle L. M. bude romská účast na následujících prezidentských volbách a referendu 90%. Východoslovenské romské voličstvo bude optovat pro Mečiarovu kandidaturu a předčasné volby. Ani politický zvrat však v krátkodobém výhledu nepřinese řešení sociálních problémů. Migrace se stává aktuálním tématem pro romskou střední vrstvu, která reálně vyhodnocuje svou situaci a uvědomuje si neudržitelnost dosavadního životního standardu. V případě Vranova nad Topľou existuje širší příbuzenská síť a komunikace s romskými sdruženími a

romskými úředníky veřejné správy v regionu jižních Čech. „Pomájová“ migrace z této oblasti by potenciálně směřovala právě tam.

Seznam obcí, kde byla provedena obhlídka terénu a rozhovory s náhodnými, případně klíčovými informátory – doba pobytu cca 4 hodiny na lokalitu
Velké Kapušany
Královský Chlmec
Bardejov
Zborov (okr. BJ)
Rimavská Sobota
Krásna (okr. RS)
Lučenec
Poltár
Prešov
Rokycany (okr. PO)

Monitoring protimigračních investic z roku 2000
Prováděno metodou observace, rozhovoru s uživateli stavby, lokální autoritou.
Provedeno v obci – Čierna n. Tisou, Boťany, Vojčice, Kravany, Michalany

Během monitoringu zaznamenané trendy a hypotézy

Menší aktivita úžerníků
Ve více obcích byla zaznamenána snížená aktivita úžerníků při vybírání dluhů, současně jsou odmítány služby dalšího půjčování. Způsobeno je to z největší pravděpodobností na jedné straně zvýšenou aktivitou policie při vyšetřování případů úžery, medializací těchto kauz a samozřejmě se musí úžerníci vyrovnat s reálným úbytkem peněz u jejich klientů. Z podstaty celého jevu je však třeba brát tyto informace s rezervou, protože na jedné straně nemusí být přesné a druhé straně nezachycují jev ve vývoji. Chování úžerníků přitom můžeme označit za velmi dynamické a je předpoklad, že budou velmi pružně reagovat na vývoj a současně tento vývoj indikovat a zčásti jistě ovlivňovat.
Chování a strategie úžerníků pro nás budou jedním z nejdůležitějších zdrojů informací o trendech dalšího vývoje. Je jasné, že tento zdroj informací je problematický z hlediska těžkého pronikání do úžernických sítí.

Migrace úžerníků
Migranti do Finska z města Trebišov byli podle místních informátorů příslušníky místní úžernické mafie. Podobné chování je pro přechodné období (uvedené aktivity policie, zájem médií, čas než si klienti zvyknou na snížené dávky) logické a můžeme očekávat další migrační azylové pokusy příslušníků vyšší a vyšší střední vrstvy romské populace ze Slovenska. Cílovou zemí ovšem nebude Česká republika.

Vytváření pracovních skupin úžerníky
Ve dvou případech bylo zaznamenáno vytvoření skupiny pomocných stavebních dělníků z řad lokálních Romů pod vedením příslušníka místního úžernického gangu. V obou případech existuje konkrétní kontrakt na práci v České republice. Dosud nedošlo k vycestování.
Podobné pokusy bude nutné monitorovat i na území ČR z hlediska získání informací o chování úžernických předáků – v zásadě je třeba odlišit dva modely chování (asi v určitých nuancích na škále) – pokračování v nekalých praktikách např. formou odebírání výdělků za účelem splácení dluhů a normální (relativně dobře placená) práce předáka pracovní skupiny.

Neplacení poplatků za bydlení
Trendy ke zvyšování neplatičství byly na několika místech zaznamenány. Průzkumy v následujícím období se budou prioritně věnovat průzkumu tohoto jevu v jednotlivých lokálních realizacích a zaměří se současně na politiku jednotlivých obcí ve vztahu k neplatičům Je zřejmé, že snížení jistoty v bydlení může znamenat výrazně zvýšenou migrační tendenci s ambicí hledat jiné místo pro stálé bydlení. Domníváme se, že skupina dosavadních „platičů" (energie a nájemné), z nichž se vlivem letošní (a)sociální reformy stávají „neplatiči", je potencována k uvažování o migraci do České republiky jakožto řešení své bezvýchodné situace. Podotýkáme, že se jedná u uvažování povýtce realistické, kdy je apriorně cílovou skupinou odmítána možnost azylové migrace. Dochází ke snaze znovu oživit solidární síť zanikajících příbuzenských vztahů s rodinami v ČR, úvahám o prodeji movitého majetku a hledání možností „zajištěné" migrace.

Deformace v uplatňování reformovaných sociálních zákonů
Zdá se, že poměrně masivně dochází když ne k přímému porušování tedy alespoň k porušování ducha především zákona o hmotné nouzi (599/2003) v paragrafu o aktivačním příspěvku. Tvrzení je pouze hypotézou, která bude verifikována či falzifikována právním rozborem jednotlivých případů. (V současnosti je zadán popis případů terénním spolupracovníkům.)
Obecně se zdá, že je trendem nevyplácet příspěvek ve výši určené zákonem a pro výběr pracovníků používat kritéria, která nemají oporu v zákoně a velmi často se týkají mladých dospělých, kteří nemají vůbec žádný příjem – tito jsou potom potenciálními migranty.

C. Příklad neúspěšné pracovní migrace[24]

V představách většiny obyvatel chudých romských enkláv Slovenska je Česká republika synonymem bohatství, získaného prostřednictvím pro všechny dostupné práce. Úměrně s tím, jak se sociální situace na Slovensku pro nezaměstnané zhoršuje, roste, podle našich zkušeností, zájem o odchod za prací do ČR.

Pro obyvatele chudých romských osad představuje práce v ČR a na ni navazující lepší život jakýsi napůl nereálný sen, na druhou stranu ovšem také jednu z mála možností, jak se vymanit z čím dál víc se prohlubující chudoby. Zní to jednoduše. Stačí jen vydělat řekněme 20 000,- na zaplacení dluhu, který rodině v nedávné době narostl (hypotetická rodina se zadlužila až po snížení dávek, do té doby uměla z dávek vyjít), a jsme z dluhu venku, dále už budeme dělat jen pro sebe. A kde jinde než v Čechách, na Slovensku práce není a jinde se nedomluvím. A když se nám, mužům, dobře povede, místo ubytovny si časem pronajmeme byt a přijedou za námi manželky, které také začnou pracovat, a děti, které budou chodit do normální školy… Jinými slovy, z pohledu Roma pobírajícího velmi mizivé sociální dávky, by stačilo jen několik měsíců práce v Čechách, aby se celá rodina mohla vymanit ze stále rychleji se roztáčejícího koloběhu kultury chudoby.

Jenže to má několik háčků. Za prvé, informace jsou obyvatelům romských osad a jiných kumulovaných lokalit nedostupné. Chybí zde jakékoliv slabé vazby nejen s neromskými sousedy, natož se zaměstnavateli v Čechách. Možnost, která zbývá, je obrátit se na veřejné informace, inzeráty, nabídky úřadů práce atp. To už předpokládá značnou schopnost orientovat se v informační struktuře dnešního světa. V renomovaných personálních agenturách typu Manpower radí následující: „Podívejte se na internet na naši nabídku, reagujte mailem." Jenže kdo z východoslovenských nezaměstnaných, natož Romů,

[24] Zpracovali Ondřej Poduška a Markéta Hajská

umí používat internet a má o něm nějakou znalost? Sehnat si práci v Čechách proto nutně vyžaduje mít nějakého prostředníka – buď známého či příbuzného, který žije v Čechách, anebo „profesionálního“ zprostředkovatele. Slovo profesionální je v uvozovkách proto, že se většinou jedná o zkušeného obchodníka s lidskou silou, který má na podobně znějící živnost jen málokdy vystavený živnostenský list.

Skupině čtyř mužů z nejmenované romské osady se pokusili jejich známí v Čechách, kteří disponovali schopností orientovat se ve virtuálních inzercích, sehnat práci prostřednictvím internetových stránek jednoho českého úřadu práce. Nabídka na pomocné stavební práce zněla slibně. Podnikatel – Rom neměl žádné problémy zaměstnat slovenské Romy. To, že nevolají o práci osobně, si ihned vyložil tak, že jejich známí musí nutně být zprostředkovatelé. Proto jedna z prvních otázek byla: „Kolik Vám za to budou dávat?“ S odpovědí, že nic, se ovšem nespokojil a dále ještě několikrát během formování pracovního vztahu se k tomuto bodu s nedůvěrou vracel. Představa, že by nějaký *gadžo* nezištně pomáhal Romovi, byla pro něj nestravitelná.

Po několika kolech rychlého telefonického jednání s podnikatelem se čtyři budoucí pracovníci ocitli jednoho rána na autobusovém nádraží v Plzni, kde mělo dojít k setkání a nástupu do práce. Český podnikatel, vybavený všemi zbraněmi podnikavce počátku 90. let – ojetým fordem, zeleným sakem, mokasíny a zlatým řetízkem, vylíčil budoucnost pracovního vztahu vskutku růžově. Po týdnu práce zde se „chlapi“ dostanou do Domažlic, „tam už budou pracovat na výkon, kdo dobře pracuje, si takhle může vydělat až 25 000, to není špatné, ne? Smlouvu jim dodám do týdne, na pracáku je nahlásím, bydlet budou na ubytovně. Máte doufám na ubytovnu peníze, jak jsme se domluvili – vy půl, já půl? Fajn, tak mi těch 9 000 dejte. Ale pozor, první měsíc nedávám žádné zálohy, to víte, se Slovákama já nemám moc dobré zkušenosti, oni leckdy po týdnu utečou, takže žádné zálohy. Výplata je patnáctého anebo jestli chcete, můžete ji mít dvacátého, když si to napracujete, můžete jet pak na týden domů, takhle to Slováci většinou dělají.“ Mimochodem se ukázalo, že podnikatel sám není žádný stavbyvedoucí, nýbrž také jen zprostředkovatel. Ale budiž.

Nástup do práce proběhl vskutku okamžitě. Už odpoledne jedna dvojice sekala elektřinu na novostavbě a druhá se snažila očistit cestu od nánosů bahna a betonu. Poučeni svými známými se pracovníci začali rychle dožadovat svých práv a neustálým připomínáním skutečně podnikavce donutili donést již druhý den smlouvu o pracovním vztahu. Smlouvu opravdu dobrou, až do konce roku, s platem odpovídajícím českým poměrům. Dobrou až na určité formální chybičky – tu špatná adresa, tam zase nesmyslné rodné číslo. Tak fajn, smlouva je to hezká, řekli pracovníkům jejich známí, jen mu řekněte, ať opraví ty chyby a pak to klidně podepište. Jejda, to se asi sekretářka přepsala, podnikavec na to, no počkejte, zítra vám přinesu nové, opravené.

Zde však v celém příběhu nastává zřejmě určitý zvrat. Podnikavec, který je po celé ubytovně i stavbě popisován jako velký šejdíř a podvodník, což si čeští hledači vykládají jako klasický projev stereotypu vůči romskému podnikateli se zřejmě začne trochu divit, co že si ti „negramotní východňári“ pořád tak dovolují a chtějí po něm smlouvy a potvrzení na peníze dané na ubytování. Za tím musí určitě stát ti dva Češi. Denně jim proto telefonuje a nenápadně sonduje, co jsou zač a kam až sahají jejich prsty. S prací „východňárů“ je stavitel spokojen, podnikatel s celou situací již méně. A proto se rozhodne sedmý pracovní den, tedy před zákonnou lhůtou na podepsání smlouvy (jak sám rád zdůrazňuje na vysvětlenou, že je všechno v pořádku) odvést pracovní četu do šumavské vísky, tam je ubytovat („chlapi, dneska si to zaplaťte sami, zapomněl jsem si vybrat, zítra vám to vrátím, stojí to tu 250,- na noc na jednoho“) a instruovat pokynem, že do dvou hodin přijde stavbyvedoucí. Nepřišel ani po šesti hodinách. Tou dobou už ale podnikavec volá dvěma Čechům: „Musíte si pro ně okamžitě přijet, s chlapama je problém.“ Nic nevysvětluje, zavolejte zpátky, nebudu plýtvat kreditem.

Později podal vysvětlení, že plzeňský stavbyvedoucí potkal toho šumavského a řekl mu, že je to parta budižkničemů a flákačů. A tak zůstali na Šumavě bez práce. Smlouvu neměli, vyhodil je na hodinu (ještě dobře, že je odvezl až 2 km od německých hranic, aby to měli domů trochu komplikovanější). Plzeňský mistr se tomu velmi divil, taková šikovná skupina, rychlá a pracovitá, to je zvláštní… Vrátný z ubytovny se jen pousmál: „Nejste první skupina, kterou takhle vypekl, teď tu má další partu, co zase za týden pojede domů. Ono vyhodit někoho po týdnu práce bez smlouvy a bez nároku na výplatu s důvodem, že Romy nechtějí, je velmi snadné, a vypadá to nenápadně, nemyslíte?“

Tahle parta ještě měla štěstí, známí jim pomohli dostat se domů, ale ta předchozí skupina, co vyhodil, musela podnikateli prodat všechno, co měla, bundy, kazety, hodinky atp., aby se vůbec mohli vrátit.

III. Vytváření partnerské sítě organizací v rámci systému včasného varování

V rámci vytváření stálé informační sítě bylo osloveno několik potenciálních partnerů z řad organizací třetího sektoru, představitelů lokální a regionální samosprávy a státní správy. Oslovené organizace v nevládním sektoru byly:

Asociácia terénnych sociálnych pracovníkov (organizace sdružuje cca 30 terénních sociálních pracovníků a koordinátorů, kteří zahájili svoji profesionální činnost před dvěma lety a jsou v poměrech Slovenské republiky nejdéle působícími profesionály v prostředí segregovaných romských sídelních koncentrací, pracovníci působí v šesti okresech - Kežmarok, Spišská Nová Ves, Gelnica, Sabinov, Prešov a Vranov n. T.)

V rámci zapojení do informační sítě bylo dohodnuto průběžné monitorování jevů, které byly zmiňovány v „Záznamu o migračnom potenciálu obce“. Asociace má jasně danou strukturu, díky níž je možný velmi efektivní oboustranný tok informací mezi pracovníky v terénu (22 lokalit) a správcem informační báze sítě.

Informace, které pracovníci poskytují, je možné považovat, vzhledem k jejich detailní znalosti terénu, za velmi relevantní.
Ze zmíněných důvodů považujeme asociaci za **principiální součást informační sítě**.

Nadácia otvorenej spoločnosti (v současnosti realizuje projekt PHARE 2001 na podporu komunitních center, v nichž by v každém měli pracovat terénní sociální pracovníci, jedná se o 10 obcí v okresech Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Košice - okolí, Kežmarok, Prešov, Sabinov a Brezno, další důležitou strukturou je síť Romských informačních a poradenských center – pro potřeby informační sítě z hlediska jejího rozšíření mají význam lokalizace v okresech Bardejov, Humenné, Michalovce, Poltár, Stropkov, Trenčín, Trebišov a Žiar n. H.)

Obě zmíněné struktury jsou podobné výše uvedené síti terénních sociálních pracovníků především efektivní komunikací. Určitou slabinou jsou v případě komunitních center menší zkušenosti jejich zaměstnanců a v případě poradenských center jejich regionální působnost, tedy určitá vzdálenost od problémů konkrétních lokalit, pracovníci tedy informace získávají pasivně, podle toho, kdo se na ně obrátí, nevyhledávají je tedy aktivně v terénu. Tyto nedostatky jsou do jisté míry vyváženy koordinační prací ústředí nadace, která metodicky usměrňuje pracovníky obou programů, zprostředkovává informace a verifikuje jejich výstupy.

Stejně jako v předešlém případě je nadace **principiální součástí informační sítě**.

Nadácia Inforoma (realizovala projekt PHARE 2000, v němž byl podpořený vznik 10 komunitních center v okresech Spišská Nová ves, Humenné, Snina, Bardejov, Kežmarok a Vranov n. T.)

Síť komunitních center s terénními sociálními pracovníky měla potenciál být, podobně jako v předchozích dvou případech, důležitou součástí informační sítě. Nadace Inforoma však po skončení projektu již nepokračovala v podpoře vzniklých komunitních center. To mělo za následek zánik některých z nich a v případě těch, které přežily, se ztížila efektivní komunikace s jejich pracovníky. Přesto se však podařilo dohodnout spolupráci s aktivisty některých komunitních center – Zborov (okr. Bardejov), Zbudské Dlhé (okr. Humenné) a Snina. Spolupráce je dojednána v podobné formě jako u předešlých, ale získávání informací bude méně efektivní vzhledem k nemožnosti centrální komunikace. V síti budou mít statut **standardní součásti informační sítě**.

Asociácia teledómov (organizace působí v okresech Rimavská Sobota, Revúca, Poltár, Banská Bystrica a Lučenec, sdružuje 20 existujících lokálních informačních internetových center).

Spolupráce byla dohodnuta na bázi přípravy společného informačního systému, který by v první řadě poskytoval informace o trhu práce a fungoval i jako poradenský systém při hledání práce. Konkrétní spolupráce při mapování migračních tendencí bude teprve dohodnuta. Spolupráce bude primárně orientována na designování rozvojových programů. Tuto úroveň zapojení do sítě budeme označovat jako **doplňková součást informační sítě**.

Fond sociálneho rozvoja (agentura působí plošně v Košickém, Prešovském a Banskobystrickém kraji, jejím hlavním úkolem je vytváření regionálních partnerských sítí za účelem sociální inkluze znevýhodněných skupin obyvatel).
Organizace fondu není příliš centralizovaná, byla navázána blízká spolupráce některými regionálními spolupracovníky (okresy Poprad, Levoča, Spišská N. V., Gelnica, Rožňava, Bardejov a Trebišov). Primární spolupráce bude opět spíše ve sdílení informací důležitých pro rozvojové programy, takže se jedná **doplňkovou součást informační sítě.**

Spoločnosť Perseus, Petrová (okr. Bardejov) - (mikroregionální sdružení pro rozvojové programy především v romských komunitách v oblasti severo-západní části bardejovského okresu).

Spolupráce byla dohodnuta ve formě aktivního informování o jevech důležitých pro migraci a současně o výměně informací důležitých pro rozvojové programy. Status: **principiální součást informační sítě**

Nadácia Lívia, Trebišov (méně významné sdružení, pracuje v trebišovském ghettu)
Kultúrne združenie Rómov Slovenska (organizace se specializuje především na vzdělávání dětí i dospělých a v poslední době se angažuje i na poli zaměstnanosti a komunitní práce).

Spolupráce byla navázána v souvislosti s událostmi v městě Trebišov. Přes deklarovanou vůli aktivně poskytovat relevantní informace, kapacitní možnosti organizace tomu neodpovídají, informace budou muset být získávány pravidelným dotazováním. Status: **standardní součást informační sítě**

o.s. Mój domov, Tornala (okr. Revúca) (lokální organizace, specializuje se na zaměstnanostní programy, obhajobu práv romských nájemníků a obecně problém bydlení)
Podobná situace jako v předchozím případu. Status: **standardní součást informační sítě**

Pravoslávna církev na Slovensku (partnerem je oddělení filantropie se sídlem v Prešově, kromě humanitárních aktivit připravují v současnosti koncepční rozvojové programy především v oblasti zkvalitnění bydlení)

Primárně bude spolupráce probíhat na úrovni vzájemné informovanosti a kooperaci na rozvojových programech. Status: **doplňková součást informační sítě**

Združenie žien Slovenska (zabývají se rodovými problémy, pro informační síť jsou důležité jejich aktivity v oblasti pomoci obětem obchodování s lidmi)

Spolupráce je zatím pouze ve stádiu návrhů, ale vzhledem k námi předpokládané důležitosti tématu kriminální migrace I formou obchodování s lidmi je záměrem učinit organizaci **principiální součástí informační sítě**.

Nadácia Milana Šimečku (vzdělávací a právně-poradenská nadace, spolupracuje na několika rozvojových programech, metodicky napomáhá standardizaci terénní sociální práce v SR).

Spolupráce probíhá více na úrovni právních konzultací, ale terénní pracovníci nadace jsou aktivním informačním zdrojem. Z hlediska perspektivní stále se zvyšující důležitosti právních konzultací se jeví spolupráce s touto nadací jako klíčová. Status: **principiální součást informační sítě**

Partners for Democratic Change, Slovensko (vzdělávací a tréninková organizace, v současnosti jsou držiteli čtyřletého grantu USAID na podporu rozvoje znevýhodněných komunit, program je realizován v třech regionech – Kežmarok, Prešov, Rimavská Sobota)
Vzhledem k malé strukturovanosti řízení programu v regionech bude nutné aktivně se dotazovat na informace. Status: **standardní součást informační sítě**

Heifer International, Slovensko (organizace podporující samozásobení potravinami chudými lidmi prostřednictvím chovu hospodářských zvířat)
Status: **doplňková součást informační sítě**

Partneři ze sektoru samosprávy a státní správy
Bylo jednáno s následujícími institucemi: Košický samosprávný kraj, Město Liptovský Mikuláš, Obec Spišský Hrhov, Obec Spišský Štiavnik, Obec Spišské Bystré, Kraj Prešov a Košice (státní správa). Přes vstřícný přístup představitelů všech zmíněných institucí není možné uvažovat o zařazení do stabilního informačního systému, protože dílem (v případě obcí) neexistují kapacity, které by byly schopné pravidelně aktualizovat informace a dílem (v případě orgánů státní správy) těmito informacemi vůbec nedisponují. Jedinou výjimku tvoří orgány samosprávného kraje, kde se bude rozvíjet spolupráce při formulování regionálních priorit rozvojých programů pro znevýhodněné skupiny obyvatel, jejichž případná realizace má určitý potenciál migraci předcházet.
Spolupráce s orgány místní samosprávy bude velmi přínosná v budoucnu, kdy bude informační systém doplněn mapováním potřeb znevýhodněných komunit a analýzou důležitosti jejich uspokojení při předcházení negativních forem migrace.

Struktura informační sítě

Celá síť je složena z partnerů zařazených do tří úrovní důležitosti:

1. principiální součásti sítě – organizace, které se budou aktivně podílet na doplňování informační báze, na jejímž základě budou formulovat priority rozvoje a navrhovat vhodné aktivity pro postupné zlepšování kvality života v cílových lokalitách jako prevence

negativních forem migrace, počet těchto prvků, předpokládáme, zůstane v podstatě stabilní.

Jedná se tedy o těchto pět organizací:

Asociácia terénych sociálnych pracovníkov
Nadácia občanskej spoločnosti
Spoločnosť Perseus
Združenie žien Slovenska
Nadácia Milana Šimečku

2. standardní součásti sítě – organizace nebo jednotlivci, kteří budou spolupracovat při monitorování migračních nálad, ale bude potřebné aktivně od nich informace žádat, jejich počet bude pravděpodobně vzrůstat, podle aktuálních potřeb mapování dalších oblastí SR
3. doplňkové součásti sítě – jedná se o partnery, kteří poskytují doplňkové informace a současně někteří z nich mají potenciál distribuovat informace, jejcih význam bude vzrůstat ve fázi zvýšení významu mapování potřeb a vytváření preventivních programů proti negativním formám migrace, jejich počet bude v uvedené fázi vzrůstat, především z řad představitelů lokálních samospráv

Jako doplňkový zdroj informací bude možné využívat školní výzkumy studentů oborů sociologie, antropologie a příbuzných oborů jak z českých tak slovenských univerzit. Aktuálně probíhá výzkum lokality Spišské Bystré dvěma studenty z plzeňské univerzity, kdy pracovníci slovenské pobočky společnosti Člověk v tísni zprostředkovali výzkumný pobyt v lokalitě a doplnili zadání výzkumu o vlastní priority.

Celá síť bude udržována pracovníky slovenské pobočky společnosti Člověk v tísni. Pro relativně efektivní funkčnost sítě předpokládáme, že postačí zajištění třemi pracovníky.

Pro pravidelné (cca každé 2-3 měsíce) vyhodnocování migrační situace budou vytvořeny standardní záznamové formuláře

IV. Dotazníkové šetření

Dotazníkové šetření

Dotazníkové šetření bylo prováděno pomocí záznamového archu s názvem „záznam o migračnom potenciálu obce“. Ten byl primárně navržen jako záznam o kvalifikovaných odhadech osob – profesionálů (terénních sociálních pracovníků), kteří dlouhodobě pracují v sociálně vyloučených lokalitách. V tomto případě byl za každou obec vyplněn jeden dotazník. Byl distribuován do 36 obcí, kde byla předem (prostřednictvím principiálních partnerů informační sítě) dohodnuta spolupráce.

Pilotně byl odzkoušen v rožňavském regionu jako záznamový arch pro výzkumníka, který v každé obci (8 obcí) vyplnil dva dotazníky - jeden na základě rozhovorů s aktivisty pracujícími (i dobrovolně) ve prospěch sociálně vyloučených občanů a druhý s představiteli lokální samosprávy.

Celkem bylo dotazníky pokryto 44 lokalit. Původní záměr byl zapojit ještě pracovníky Romských informačních a poradenských center, ale ukázalo se, že vzhledem k zaměření dotazníku na konkrétní lokalitu v rozporu s regionálním zaměřením činnosti center není tato forma vhodná a vyžaduje vypracování jiného formalizovaného záznamu.

Distribuce záznamového archu měla tři základní cíle:

1) ověřit funkčnost vznikající informační migrační sítě z hlediska efektivní výměny informací
2) ověřit relevanci způsobu zjišťování informací od pracovníků v terénu formou dotazníku
3) vytvořit základ pro databázi údajů o jednotlivých obcích

Návratnost

Z 36 dotazníků distribuovaných prostřednictvím partnerů informační sítě se vrátilo pouhých 13 (36%). Taková návratnost je na první pohled nedostatečná, ale dalších 11 vyplněných dotazníků nemohlo být vyhodnoceno díky selhání technických prostředků (nefunkčnost faxu). V případě jejich doručení by byla návratnost už 64%, což je poměr z metodického hlediska vyhovující. Další dotazníky nebyly odevzdány kvůli přehnané zodpovědnosti dotázaných, kdy se tito rozpakovali vyplnit dotazník ve spěchu a stále odevzdání oddalovali s poukazem, že tomu musí věnovat více času (4 případy).

Kritérium návratnosti dotazníků vypovídá především o uskutečnění prvního cíle – ověření funkčnosti informační sítě. Za plně funkční bychom při použití tohoto kritéria mohli považovat návratnost kolem 80%. Současný výsledek svědčí na jedné straně o čerstvosti budované sítě, kde ještě nejsou vybudovány standardní obousměrné informační kanály, a na druhé straně charakter obtíží (technické selhání, nedostatečná práce s dotazovanými) ukazuje, že udržování funkčnosti sítě vyžaduje plné nasazení dalších pracovních sil, které budou mí prostor být v pravidelném styku s jednotlivými základními elementy sítě.

V případě dotazníků použitých pro potřeby externího výzkumníka byla návratnost 100%.

Relevance zjišťování informací

Distribuovaný dotazník při vyhodnocování ukázal některé slabiny ve formulaci otázek a redundanci jiných. Nicméně upravený a zjednodušený dotazník se jeví jako vhodný nástroj pro prvotní popis lokality z hlediska migračních nálad i z hlediska popisu základních potřeb. Následným krokem by mělo být vypracování průběžného, velmi stručného, záznamového archu, který by při pravidelném vyplňování (které musí zajistit pracovníci údržby sítě), mohl naznačit základní trendy vývoje situace. Analýza konkrétních potřeb bude potom nutné realizovat pomocí zjednodušeného procesu strategického plánování.

Jako prostředek pro zjišťování informací při krátkodobém pobytu se forma záznamového archu ukázala jako relativně vhodná.

Výsledky dotazníkového šetření mezi terénními sociálními pracovníky

Základními charakteristikami pro popis situace v obci byl poměr počtu Romů k majoritě, nezaměstnanost celková a nezaměstnanost Romů zvlášť, míra segregace romské osady, její vybavení technickou infrastrukturou a základní substituční strategie. Ve speciální části byl kladen důraz na jevy, které mohou mít nějaký vliv na migraci a na jejich vývoj po změně sociálního systému na Slovensku.

Ve všech zkoumaných obcích je velmi významný podíl Romů, kteří žijí v segregované lokalitě - romské osadě. Toto číslo se pohybuje kolem od 10% (4x) až po 80% (1x). Dalšími hodnotami jsou 20-30% (4x) a 40-50% (4x). Všechny romské koncentrace jsou charakterizovány jako segregované, byť ve dvou případech je toto charakterizováno jako oddělené (v tomto kontextu to znamená spojené s obcí na jejím okraji). V polovině obcí (6) je

většina romských příbytků připojena na základní sítě (voda, plyn, elektrické rozvody jsou všude).

Všude je poměrně nízká úroveň vzdělání – jen ve třech obcích byli uváděni nějací absolventi středních škol, kterých bylo do 5% dospělé populace. V sedmi obcích byla uváděna přítomnost určité střední třídy (20-30%) a ve třech přítomnost podnikatelské elity (1-3%). Nezaměstnanost Romů byla ve všech případech uváděna nad 90% a nezávisela na míře nezaměstnanosti příslušníků majority v obci (ta se pohybovala od 10 do 56%) Existence samozásobení domácností prostřednictvím chovu zvířat nebo pěstování plodin byla deklarována v pěti obcích u velmi malého počtu rodin (10-20%) s tím, že tyto aktivity postupně zanikají. Velmi malý byl i počet osob, které mají podle dotazovaných šanci najít v regionu práci, tato možnost byla uveden jen ve dvou případech, kdy se jednalo řádově o desítky lidí, s tím že jsou to především ti se střední školou. Větší šanci dávali informátoři sezónnímu zaměstnání, které bylo uvedeno jako možnost v 11 lokalitách (nejvíce byly zmiňovány práce v zemědělství a při pomoci místním příslušníkům majority). Jako určitý druh sezónní práce můžeme vnímat zaměstnávání na tzv. aktivační příspěvek. Ve všech případech je tímto způsobem zaměstnána cca jedna třetina nezaměstnaných (zaměstnavatelem je většinou obec, jen ve třech obcích jsou to i nevládní organizace, které ve dvou případech zaměstnávají 30% osob a v jednom je tento poměr dokonce 55% osob ze všech pracujících na AP).

Nevládní organizace nejsou zatím vnímány jako subjekty, které by nějak významně pomáhaly zlepšovat situaci v obci.

Tendence stěhování městských Romů do prostředí venkovských ghett byly zaznamenány v masovějším měřítku (20-30 osob) ve dvou případech. V jednom z nich se jednalo o pravděpodobně o bohatší vrstvu (Vranov n. T.), tito lidé si v obci zakoupili vlastní domy. V druhém případě řešili noví přistěhovalci situaci ubytováním u příbuzných nebo stavbou chatrčí, což jsou strategie, které využívají I přistěhovalci v ostatních zkoumaných obcích (tam se ovšem jedná o počty do 10 osob).

Další trs otázek se týkal různých forem migračního chování. Pracovní migrace je poměrně běžným chováním a v 10 ze zkoumaných obcí jsou skupiny lidí, kteří s ní mají nějakou zkušenost. Jedná se sice o poměrně malé skupiny (10-20 osob), ale určitě je zde potenciál, že dokáží šířit relevantní informace o možnostech nalézat práci mimo území regionu. Z těchto skupin jsou čtyři, které byly charakterizované jako stálé. V jedné ze zkoumaných obcí se objevila pracovní migrace jako nový jev – první skupina v novodobé historii odešla 20.4. tohoto roku. Práce v zahraničí je většinou vyhledávána pomocí příbuzných nebo prostřednictvím zprostředkovatelských agentur. V jednom případě ji organizuje místní romský podnikatel a v jednom případě bylo uvedeno, že ji organizují úžerníci a výdělek lidem z větší části odebírají na splácení dluhů (jedná se o jednu z nejzaostalejších osad). Nikde nebyly uvedené nějaké poplatky za zprostředkování práce. Zkušenosti s prací jsou většinou pozitivní. Případy, že za práci nebylo zaplaceno jsou uváděné ve třech případech a jenom v jednom z nich se to týkalo větší skupiny lidí.

Ve dvou případech bylo uvedeno, že migrace měla charakter nedobrovolné práce. V jednom případě se jednalo o skupinu, která byla k práci mimo domov donucena úžerníky, aby mohli splatit dluhy, v druhém případě se jednalo o dvě ženy, které byly odvezeny na práci a vykonávaly potom prostituci.

Ve všech dotaznících bylo uvedeno, že o odchodech za prací se nyní po snížení sociálních dávek mluví mnohem častěji (v jednom případě je však uvedeno, že lidé nemají dostatečný vstupní kapitál na realizaci podobných záměrů). Případná destinace bude podle většiny Česká republika. Propojenost na příbuzné v ČR je poměrně značná, obecně kolem poloviny rodin udržuje nějaké styky s příbuznými v ČR, byť jsou tyto kontakty většinou charakterizované jako máločetné a příležitostné, je zde určitě potenciál příbuzné v případě

potřeby vyhledat. Ostatně hovory o tom, že se za nimi vypraví, jsou podle výsledků dotazníku poměrně časté. Jako důvod je většinou uváděno hledání práce.

Azylová migrace je ve zkoumaných obcích v podstatě neznámým jevem, v jednom případě žádala 1 rodina o azyl v ČR v druhém opět 1 rodina ve Finsku. Dotazovaní pracovníci nepředpokládají, že by nějaké nové pokusy objevily, s jedinou výjimkou – v jedné lokalitě se masově hovoří o azylových odchodech do Belgie, realizace záměru je však dost nepravděpodobná.

Z oblasti výskytu sociální patologie v obcích byla nejčastěji zmiňovány úžera. Pouze ve čtyřech obcích tento jev údajně neexistuje a ve dvou místech se údajně velmi omezil po snížení sociálních dávek. Ve třech obcích je uvedeno, že v závislosti na úžernících je 80-90% obyvatel osad, v ostatních čtyřech je počet závislých kolem 25-30%. Z ostatních patologií byl nejčastěji uváděn alkoholismus a drobné krádeže, jejichž počet má stoupající tendenci. Jednou byl uveden problém domácího násilí.

Ve všech lokalitách, kde se objevuje úžera, je současně přítomný jev zanedbávání zdraví dětí, kdy rodiče velmi často nemají na ošetření a na léky. V jednom případě (velmi chudé osady) bylo uvedeno, že děti často končí s komplikacemi v nemocnici. Toto je jediná významná korelace dotazníkového šetření, kdy je možné vidět vztah mezi úžerou a zanedbáváním dětí a současně se oba tyto jevy nevyskytují v obcích, kde je podle vstupních údajů nejnižší míra chudoby a segregace a nejvyšší funkčnost obyvatel – vzdělání, odchody za prací apod. (toto je situace zkoumaných obcí vranovského regionu). V místech, kde panuje důvěra, je možné vyjednat jak lékařské ošetření, tak nákup léků na dluh.

Korelaci už nelze najít mezi uvedenou funkčností a nedostatkem peněz na základní potraviny před dávkami. Ve všech dotaznících se objevilo, že některým lidem (nejčastější počet byl uváděn (30-50% ve funkčnějším prostředí a 80-90% v prostředí bující úžery) chybí peníze na základní potraviny. Nejčastěji uváděný časový úsek bez peněz byl 14 dní (v 8 případech). Rozdílné je, jak to lidé řeší. V místech, kde není úžernictví, je řešením většinou možnost získat potraviny na dluh od místních obchodníků. Nedostatek peněz je dále řešen především sběrem kovového odpadu a drobnými krádežemi. Zvyšování této formy kriminality je předpovídáno většinou dotázaných. Jejich recept na řešení je též v podstatě shodný – najít pro lidi práci.

Snížení sociálních dávek se dále výrazně dotklo schopnosti platit různé poplatky. Obecně se zvyšuje počet neplatičů. Většina lidí, kteří mají zavedený plyn, ho přestala používat a požádala o odpojení. V současnosti se nepředpokládá tvrdý postup obcí vůči neplatičům obecních poplatků.

Prognózy dotazovaných můžeme shrnout následovně

- v oblasti pracovní migrace zvýšení především do ČR,
- azylová migrace nehrozí
- úroveň vzdělání se bude zhoršovat, protože nejsou finanční prostředky
- zdravotní stav se bude zhoršovat především u dětí, protože chybí peníze především na léky, dále se bude zhoršovat hygiena, protože nebude dostatek peněz na prací prostředky
- v oblasti sociální patologie bude přetrvávat úžera (podle menšiny názorů je situace po snížení dávek spíš vhodná pro její eliminaci) a především poroste počet drobných krádeží, s nastupujícím létem především na polích a zahradách

Výsledky dotazníkového šetření prováděného výzkumníkem

V okresu Rožňava byl dotazník odzkoušen jako výzkumný instrument pro zjišťování situace prostřednictvím externího výzkumníka, který ovšem v lokalitě netráví několik dní, ale jen několik hodin a spoléhá se na údaje informátorů. V osmi obcích bylo použito po dvou dotaznících – jeden pro informátora z řad zkoumané komunity a jeden pro představitele obecní samosprávy. Po srovnání dotazníků v jednotlivých dvojicích je možné konstatovat, že

většina údajů byla přibližně podobná, nicméně údaje lokální samosprávy byly úplnější a v některých položkách i přesnější (různé počty a pod.) Informátoři ze zkoumané komunity měli občas tendenci zamlčovat negativní jevy, především v případech úžernictví. Přes tyto nedostatky by nebylo vhodné korektní informace získávat pouze ze zdrojů lokální samosprávy.

Metoda vyplnění a aproximace dvou dotazníků (a v odůvodněných případech i třetího dotazníku další vhodně zvolenou autoritou) v obci, kde není možné provést několikadenní výzkum, je vhodnou metodou, jak získat alespoň trochu relevantní data o situaci. Je zde i určitá šance, že při podobných výzkumech bude objeven zásadní informátor, který by mohl být zařazen do informační sítě.

Obsahová analýza dotazníků z tohoto pilotního výzkumu není dosud k dispozici.

V. Závěry

Přestože nová sociální reforma výrazně snížila příjmy drtivé většině romských domácností, její reálný dopad na životní úroveň nezaměstnaných Romů nemusí být vesměs až tak citelný jak by se mohlo zdát.

V souvislosti s úžerou má slovenská vláda totiž v mnoha případech pravdu, když tvrdí, že klienti úžerníkům stejně odevzdávali ze svých dávek vše, a tak se pro ně nyní de facto nic nemění, pouze úžerníkům klesají zisky. Naproti tomu ne nutně vždy byla úžerníky odejmuta dávka celá, zatímco nyní, právě v důsledku poklesu celkových zisků, už odebírána celá je.

V rámci vyhlášení boje s úžerou bylo medializováno několik případů stíhání úžerníků, což mělo v některých lokalitách za následek vyhlášení moratoria na vybírání úroků z dlužných částek, případně jejich úplné odpuštění. Ze zkoumaných lokalit se to týká cca jedné čtvrtiny. Přitom však není jasné, za jak dlouho úžerníci znovu začnou vybírat dlužné částky v předchozím rozsahu. Na tom, že se za nějaký čas, až se situace zklidní, vše vrátí do starých kolejí, se shodují všichni informátoři. Vládní boj proti úžeře je výrazně komplikován faktem, že se jí často účastní státní orgány, především lokální policejní sbory, které tak nemají zájem na prošetření jednotlivých případů a naopak mnohdy žalovaným pomáhají tím, že prozrazují utajené svědky, kteří jsou následně zastrašováni a nuceni žaloby stáhnout.

Nejohroženější skupinou z řad Romů jsou Romové žijící v městských nájemních bytech, kteří se dosud těžko drželi mimo dlužnou závislost a byli schopni platit a srozuměni s povinností poplatit alespoň částečně nájemné a účty za energie, na což se jim dnes už financí nedostává. V důsledku toho se musejí obávat buď vystěhování z bytů do ghett (sídliště pro neplatiče), případně přímo na ulici, nebo toho, že se zadluží u úžerníků. V podstatě jsou změnou státního sociálního systému postaveni před volbu mít co jíst nebo mít kde bydlet.

Od této skupiny lidí lze nejčastěji čekat migrační pokusy, rozhodně má největší migrační potenciál, a to nejen kvůli hrozbě ztráty bydlení a úrovně s ním spjaté, ale i díky většímu rozhledu, odvaze a zkušenostem, které tato skupina má ve srovnání s Romy z venkovských osad. Očekávatelný přesun městských Romů nemusí být nutně ale za hranice republiky, značná část jich jistě zakotví u příbuzných právě ve venkovských osadách.

Na druhou stranu snížení dávek migrační potenciál snižuje, neboť ti, kteří by měli chuť a odvahu odejít, neodejdou z prostého důvodu: nemají na cestu, resp. nedají za cestu poslední

peníze, pokud nemají v cílové zemi předem zaručený zdroj příjmů, ať už rovnou pracovní příležitost nebo při hledání práce dočasné útočiště u příbuzenstva. Z letního výzkumu migrace přitom vyplývá, že Romové usazení delší čas v ČR, sami na hranici bídy, nejsou ke svým slovenským příbuzným tak „tradičně“ hostitelsky vstřícní, jak by se možná dalo čekat.

Závěrem lze říci, že bez zajištěného bydlení a práce si nikdo jít netroufne, pracovní migrace je záležitostí jednotlivců vracejících se stále na jedno místo, kde již mají vytvořené kontakty z minulosti, a často jim práci nabízejí vlastní příbuzní, nebo více méně stálých pracovních part, organizovaných slovenskými romskými podnikateli s navázanou spoluprácí se svými českými protějšky. Práce jsou sezónní (duben-září). Velký počet romských pracovních migrantů pracuje v ČR legálně, na smlouvu. Na zimní období se opětovně ve svém bydlišti přihlašují na úřadech práce do evidence uchazečů o práci.

Pracovní zájezdy do ČR organizované úžerníky za účelem krácení mezd najatých pracovníků (forma vybírání dlužných částek, resp. úroků z nich) nejsou nikterak časté, byť prokazatelně existují.

Mnozí informátoři předpovídají nárůst migrace odchovanců dětských domovů a podobných ústavů státní péče.

Všichni bez výjimky pak hovoří o pracovní migrační vlně Neromů (nediskriminovaní na pracovním trhu kvůli barvě pleti, odvážnější, vzdělanější, s prostředky na cestu), s tím, že ti, kteří jsou ve svých oborech nejlepší, už dávno v ČR jsou. Jelikož práce na východě Slovenska není ani pro Neromy a snaha o její nalezení jinde je nejistý podnik, přivydělávají si Romové sběrem a množícími se krádežemi. Systém aktivačních prací hodnotíme jako špatný, neboť pracovní návyk tato činnost nevytvoří, odměna za ni je mizerná a ještě se dostane pouze na malé procento těch, kdo na aktivační příspěvek mají nárok. Kvůli úzkému vymezení náplně aktivačních prací (zametání, hrabání, uklízení) a jejich omezenému dotování státem (příspěvek na mzdu pracovníka, na nářadí a na ochranné pomůcky) není co dělat, resp. na smysluplnější činnosti nemají obce peníze.

VI. Přílohy

A. Analýza tisku[25]

OBRAZ NAPJATÉ SITUACE NA VÝCHODNÍM SLOVENSKU V ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH MÉDIÍCH

METODOLOGIE

Hlavním sledovaným tématem této analýzy je mediální obraz napjaté situace na východním Slovensku v období od 10.02.2004 do 26.02.2004. Sledovanými tématy jsou

a) napjatá situace na východním Slovensku
b) odchod Romů ze Slovenska do ČR nebo „starých" členských států EU

Předmětem analýzy se staly dva základní soubory, které dohromady čítají 113 tématicky relevantních článků za sledované období. První představuje 71 článků z celostátního tisku vycházejícího v ČR (konkrétně se jedná o Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mf DNES a Právo). Druhý soubor představuje 42 článků východoslovenských regionálních deníků Korzár (konkrétně KORZÁR košický denník, Prešovský denník KORZÁR, Spišský denník KORZÁR, Tatranský denník KORZÁR, Zemplínský denník KORZÁR a Gemerský denník KORZÁR).
K vyhledávání bylo použito služeb internetového vyhledávacího serveru Newton IT, dále pak internetových stránek www.lidovky.centrum.cz/archivln/, www.ihned.cz/ a www.cassovia.sk/korzar/.
Uvedené dva soubory vyčerpávají všechny články na daná témata (viz a, b), které se ve sledovaném období vyskytly v tištěné podobě uvedených periodik a byly prostřednictvím společnosti Newton IT a uvedených internetových stránek zveřejněny.

Spektrum analyzovaného tisku nebylo možné rozšířit o komplexní přehled českého a moravského regionálního tisku (VLTAVA-LABE-PRESS a Deníky Moravia), z důvodu nedostupnosti aktuálních článků na internetových stránkách www.mojenoviny.cz/ (dostupný byl archiv se zpožděním cca dva měsíce).

Co se týká slovenského celostátního tisku, ve dnech 28. a 29. února 2004 bylo nefunkční internetové vyhledávání na stránkách dvou důležitých celostátních slovenských deníků SME a PRAVDA.

[25] Vypracoval konzultant IOM Ing. Vlastimil Vintr

ÚVOD

Situace na východě Slovenska se postupně vyhrocuje od 11.02.2004, kdy došlo k případu rabování v supermarketu ve městě Levoča. Tento případ se ještě obešel bez výrazného zájmu médií a nebyl mu přikládán výraznější politický podtext.
Zlomovým datem v mediálním obrazu událostí na východním Slovensku je datum 18.02.2004, kdy došlo opět k vyrabování supermarketu v Levoči. Tento případ již dosáhl mediální publicity ve východoslovenském regionálním tisku a byl spojován s odporem slovenských Romů vůči dalšímu snížení sociálních dávek a s protestní kampaní Ladislava Fízika a jeho PR, která byla ohlášena na 25.02.2004. Od 18.02.2004 do 23.02.2004 situace okolo sociálních nepokojů kulminovala a vyústila ve střety s policií 23. a 24. února 2004 a v povolání 1000 vojáků na východní Slovensko.
25. a 26. února 2004 situace ve východoslovenských romských osadách stagnovala na mrtvém bodě. Těžiště dalšího dění se pomalu přesouvalo na půdu nejvyšší slovenské politiky a začala hra o to, jaká bude počáteční vyjednávací pozice Ladislava Fízika a jeho PR.
Fízik a PR 24.02.2004 odvolávají plánované celostátní protesty, které měly proběhnout formou pokojných demonstrací. Zdánlivě to vypadá jako uvážlivý krok PR směrem k politickému vyjednávání bez vnějších nátlakových akcí, kdyby následně PR 25.02.2004 nepotvrdila ústy Ladislava Fízika svůj dřívější záměr blokovat silnice a hraniční přechody.
V regionálních východoslovenských denících je hojně rozšířený názor, že nepokoje je třeba zvládnout v počátku, a to v nynější situaci především represivně dříve, než se rozšíří.

ATAK OBCHODŮ

Zařadíme-li problém nedávného plenění obchodů na východním Slovensku do kontextu toho, co se na východním Slovensku odehrává v podstatě běžně a pravidelně a o čem východoslovenský regionální tisk pravidelně informuje, zjistíme, že nynější jednání východoslovenských Romů není zcela výjimečné, a navíc že má, resp. může mít, jisté společné jmenovatele.
Podle východoslovenských regionálních deníků je v policejních statistikách na Spiši evidována tzv. „hladová“ kriminalita, která představuje krádeže vloupáním v době několika dní po vyplacení sociálních dávek.[26] Fakt, že je tento druh trestné činnosti páchán pravidelně, vždy několik dní po výplatě sociálních dávek, by mohl indikovat úzké spojení tohoto druhu kriminality s lichvou, resp. lichváři, kteří svým fungováním přímo nebo nepřímo podněcují páchání další trestné činnosti. Stejný jev popisují také policisté z Prešova,[27] kde údajně jsou hromadná vloupání do objektů typu obchod s potravinami nebo stánek s občerstvením jevem téměř pravidelným. Počátky tohoto kriminálního jevu jsou prešovskými policisty kladeny do roku 1992. Pokud se policisté zmiňují o „modu operandi“ těchto hromadných vloupání, hovoří o častém využívání dětí z důvodu jejich beztrestnosti.
Vzhledem k těmto skutečnostem nelze vyloučit, že současná podoba projevů sociální nespokojenosti na východním Slovensku je toliko teatrálním a demonstrativním gestem pro média. Takový závěr podporuje skutečnost, že v případě, že mají východoslovenští Romové vskutku hlad anebo jednají pod přímým či nepřímým tlakem lichvářů nebo jiných bossů kriminálního prostředí, většinou provedou celou akci mnohem „sofistikovanějším“ způsobem, než jak jednali během nepokojů. Kromě toho policejní statistiky na Spiši hovoří o každoročních nájezdech na pole s bramborami, zahrady s ovocnými stromy a do lesů.

[26] Východoslovenské deníky Korzár 24.02.2004 „Na Spiši vykradli Rómovia dve predajne, policejný riaditeľ sa stretol s riaditeľami supermarketov.“
[27] Východoslovenské deníky Korzár 24.02.2004 „Rabovanie je demonštratívna podoba dlhoročnej rómskej reality.“

Další zajímavou skutečností, kterou uvádí východoslovenské regionální deníky, je fakt, že termín vyplácení sociálních dávek byl 18.2.2004. Tato skutečnost svědčí ve prospěch verze, o níž se hovoří i v českých médiích a která se kloní k názoru, že východoslovenští Romové ještě nemohli pocítit finanční resp. obecně hmotnou nouzi v té míře, že by je dohnala k zoufalému činu – rabování. Přijmeme-li tuto verzi, pak možným vysvětlením celé situace je, že nepokoje nejsou spontánní, nýbrž organizované.
Jiné vysvětlení nepokojů východoslovenských Romů může spočívat v tom, co tvoří běžnou praxi při vyplácení dávek. Obecně známou skutečností je, že Romové, kteří mají dluhy u lichvářů (a mnohde jsou to téměř všichni), těmto promptně po obdržení dávek sociální podpory celou částku odevzdávají. Tato obecně rozšířená praxe by naopak spíše podporovala verzi, že Romové, kteří atakovali prodejny potravin, mohli být v zoufalé situaci, do které je mohli dostat právě lichváři s cílem zvýšit jejich manipulovatelnost. Místopředseda ANO Ľubomír Lintner údajně „viděl na vlastí oči v televizi, jak Romové hned po vyplacení sociálních dávek šli za lichváři a vyplatili jim určitou sumu peněz“.[28]
Pak je ale nasnadě otázka, kdo tyto projevy sociální nespokojenosti organizuje. Téma hledání organizátora násilných projevů sociální nespokojenosti se stalo jedním z hlavních témat článků jak v českém tisku, tak v tisku slovenském (ve sledovaném souboru mediálních prezentací vykazuje slovenský regionální tisk, v porovnání s českým celostátním tiskem, značně menší výskyt informací o lichvářském pozadí nepokojů na východním Slovensku).
Jediná konkrétní indicie podporující verzi o lichvářském pozadí nepokojů se objevila v Lidových novinách, kde se hovořilo o svědecky podloženém případu z Levoče 24.02.2004.[29]
Ministerstvo sociálních věcí SR tvrdí, že „rabování přímo nesouvisí s výplatou sociálních dávek, neboť k němu dochází už od počátku ledna 2004 a nižší sociální dávky byly vyplacené až 18. resp. 19. února 2004“. Podle zpráv z českého tisku[30] již při vyplácení snížených dávek docházelo ke konfliktům a musela asistovat policie.

Ne zcela v souladu s verzemi o možném organizátorském pozadí nepokojů jsou některá vyjádření samotných Romů, kteří prohlašovali do médií, že se nechali inspirovat televizí[31] - reportážemi o rabování.

KDO OBVIŇUJE LICHVÁŘE Z ORGANIZOVÁNÍ NEPOKOJŮ

Především jsou to představitelé vlády SR, konkrétně předseda vlády SR Mikuláš Dzurinda, ministr vnitra Vladimír Palko a ministr sociálních věcí Ľudovít Kaník. Ostatní zastánci verze o organizovaném pozadí nepokojů se v médiích nevyjadřují přímo o lichvářích jako o organizátorech.
Z české strany hranice byla hlavní zastánkyní verze o lichvářském pozadí událostí na východním Slovensku Martina Jurásková[32] z Institutu pro veřejné otázky.

LADISLAV FÍZIK

Ladislav Fízik se stal ústřední postavou, která byla a je se sociálními nepokoji na východě Slovenska spojována.
Již 13.01.2004 Fízik prohlašuje: „… ak má riešenie rómskej problematiky napredovať, musí zodpovednosť získať rómská reprezentácia“[33]. V této souvislosti je

[28] Východoslovenské deníky Korzár 23.02.2004 „Kaník ani ústavní činitelia kvôli Romom na východ nepôjdu“ – jednalo se o reportáž Televize Markíza z 19.02.2004.
[29] Lidové noviny 25.02.2004 („Na demonstraci v Levoči se objevilo černé Volvo s napohled zámožně vypadajícím romským mužem s osobním strážcem. 10 minut na to demonstrace skončila.“).
[30] Právo 20.02.2004 „Romové v hněvu rabovali supermarket“.
[31] Právo 26.02.2004 „Slovenskou policii posílí kvůli Romům armáda“.
[32] Mf DNES 25.02.2004 „Romové jsou v pasti a půjčují si na splátky“.

možné uvést rok staré memorandum PR, které osvětluje možný záměry PR a jeho předsedy Ladislava Fízika, a v němž se mimo jiné požaduje „přístup k informačním a finančním zdrojům EU“.[34]
11.02.2004 Fízik a jeho PR oznámil, že zorganizuje 25.02.2004 protestní akce proti další reformě systému sociálního zabezpečení na Slovensku, konkrétně proti snížení sociálních dávek. Přitom pohrozil sociálním výbuchem na Slovensku v případě, že vláda SR nebude ochotná od snížení sociálních dávek ustoupit. Bylo to v den, kdy byl v Levoči vyrabován první supermarket.
22.02.2004 v den prvních střetů východoslovenských Romů s policií Fízik komentuje události slovy: „organizátorem rabování je hlad a ten je velký pán“, „chceme práci, rovnost a chléb“.
24.03.2004 v době nejnapjatější situace RP ústy Fízika vyhlašuje nový cíl – blokádu silnic a hraničních přechodů a záměr obrátit se na Evropský parlament.
25.02.2004 Fízik vyzývá k ustavení smíšených dvoučlenných hlídek složených z policisty a Roma.[35]

KDO STOJÍ V JEDNÉ ŘADĚ S FÍZIKEM

26.02.04 Lidové noviny ohlašují příjezd Rudka Kawczynského[36] (předsedy RNC) na Slovensko, který dal svými ostrými výroky na adresu Slovenska a vlády SR jasně najevo, kdo bude na Slovensku jeho partner a jaký může být cíl jeho návštěvy. Vzhledem k tomu, že základním argumentem Kawczynského byla Evropská unie („Slovensko nesplňuje podmínky přijetí do EU“, „Po rozšíření EU očekávám milionový exodus do EU“), nelze zcela vyloučit, že část romské politické reprezentace na Slovensku (konkrétně PR) ve spolupráci se zahraničními a evropskými romskými organizacemi a spolky bude vyvíjet intenzivní úsilí, ve snaze přesunout problém slovenské sociální reformy a východoslovenských Romů na půdu institucí EU.
Rudolf Sarközi (předseda kulturního spolku rakouských Romů) se také připojil ke snaze dostat problém slovenských Romů na půdu institucí EU, když mimo jiné obvinil státy EU, které k současné situaci mlčí, z toho, že jsou samy spoluviníky nastalé situace na Slovensku.[37]

SOUČASNÁ NAPJATÁ SITUACE A SIS

V roce 1999 se na internetovém serveru iDNES objevil článek Karla Wolfa o tzv. Mitrově zprávě. Hovoří se v něm o akci SIS „Dežo“, která probíhala za působení Ivana Lexy ve funkci šéfa SIS a jejímž cílem byla aktivace českých neofašistických skupin s cílem vyvolat v zemi rasistické skandály namířené proti Romům a zabránit tak přijetí země do NATO. V Mitrově zprávě se dále hovoří o tom, že „za vlády Mečiara se SIS zabývala monitorováním všech osob a institucí, které jakýmkoli způsobem kritizovaly vládu“, přičemž údajně „SIS sledovala veškeré občanské aktivity“.[38]
Nelze proto úplně vyloučit ani užší kontakty některých slovenských Romských představitelů s tehdejšími mocenskými orgány Mečiarovy administrativy.[39] V nastalé situaci je však nepochybné, že ke kritice slovenské vlády ze strany slovenských romských organizací se připojila i Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko s konkrétním požadavkem na odvolání ministra sociálních věcí vlády SR Ľudovíta Kaníka a ministra financí vlády SR Ivana

[33] Východoslovenské deníky Korzár 13.01.2004 „Veľa kriku pre nič“.
[34] Východoslovenské deníky Korzár 23.02.2004 „KOMENTÁR-Dávky a abstinenčné príznaky“.
[35] Právo 26.02.2004 „Dzurinda: akce byly organizovány“.
[36] Lidové noviny 26.02.04.
[37] Východoslovenské deníky Korzár 26.02.04.
[38] iDNES 19.02.1999 „Na únos syna prezidenta Kováče dohlížel sám Lexa“.
[39] Tyto slabé indicie však nebylo lze podpořit konkrétními důkazy.

Mikloše.[40] Východoslovenské deníky Korzár následně hovoří o tom, že je současná situace na východním Slovensku a její zostřování a udržování využíváno parlamentní opozicí k atakům současné vlády SR.[41]
Tento obraz doplňují spekulace slovenského tisku o napojení lichvářů na policejní struktury, avšak média nepředložila v tomto směru žádné konkrétní důkazy ani indicie.[42]

Podle slovenského tisku měla již na počátku února 2004 vládě SR avizovat chystané nepokoje.[43] A podle vyjádření představitelů SIS tajná služba sledovala asi 200 romských lichvářů a informace o nich poskytla ministerstvu vnitra SR.[44]
Již 5. února však došlo ke schůzce Občanského sdružení Rómov v Michalovcích (za účasti novinářů), kde se již o možných protestech proti snížení sociálních dávek otevřeně hovořilo a byly naplánovány právě na čtvrtek 11. února 2004.[45] Novináři na toto setkání již přišli s očekáváním, že se bude hovořit o protestních akcích většího rozsahu. Z toho vyplývá, že romský odpor proti novému opatření v rámci sociální reformy byl (alespoň ze strany novinářů), nebo alespoň mohl být očekáván dávno před začátkem měsíce února.

Viliam Soboňa z HZDS si hodlá v souvislosti s rabováním vyžádat zprávu od SIS.[46]

NAVRHOVANÁ ŘEŠENÍ ZAZNAMENANÁ V MONITOROVANÉM TISKU

1) Často se hovoří o zvyšování zaměstnanosti východoslovenských Romů
2) V souvislosti s tím je akcentována nutnost zvyšování odborné kvalifikace Romů
3) Jako možnost zvýšení úrovně dávek je v jednom případě uváděna svatba
4) Zvýšení aktivačního poplatku na 1.500,-Sk
5) Vyplácení podpory po částech v týdenních intervalech
6) RRS navrhuje zavedení pozitivní diskriminace při zaměstnávání Romů ve státních podnicích formou povinných kvót
7) Naturální potravinové dávky

[40] Lidové noviny 23.02.2004.
[41] Východoslovenské deníky Korzár 25.02.2004.
[42] Východoslovenské deníky Korzár 26.02.2004.
[43] Východoslovenské deníky Korzár 25.02.2004 „KOMENTÁR – Rómovia a populisti“
[44] Právo 25.02.2004 „Slovenskou policii posílí kvůli Romům armáda“.
[45] Východoslovenské deníky Korzár 06.02.2004 „Rómské strany a združenia chystajů protesty“.
[46] Východoslovenské deníky Korzár 23.02.2004 „Kaník ani ústavní činitelia kvôli Romom na východ nepôjdu“.

TÉMATA SOCIÁLNÍCH NEPOKOJŮ A ROMSKÉ MIGRACE V ČESKÉM CELOSTÁTNÍM TISKU

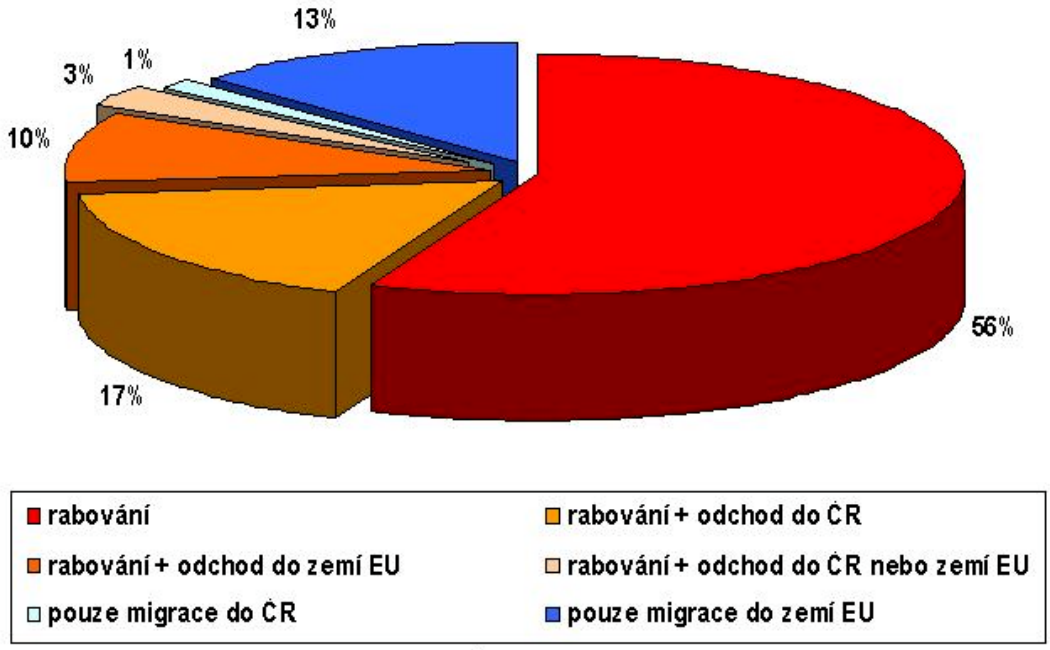

(celostátní tisk ČR ze sledovaného souboru)

TÉMATA SOCIÁLNÍCH NEPOKOJŮ A ROMSKÉ MIGRACE VE VÝCHODOSLOVENSKÉM REGIONÁLNÍM TISKU

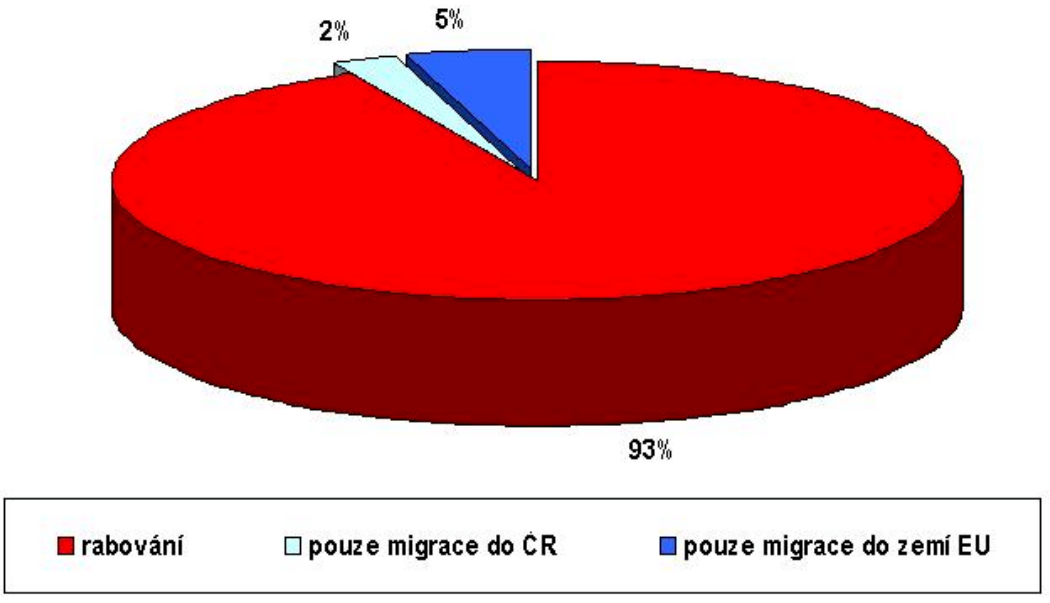

(východoslovenský regionální tisk ze sledovaného souboru)

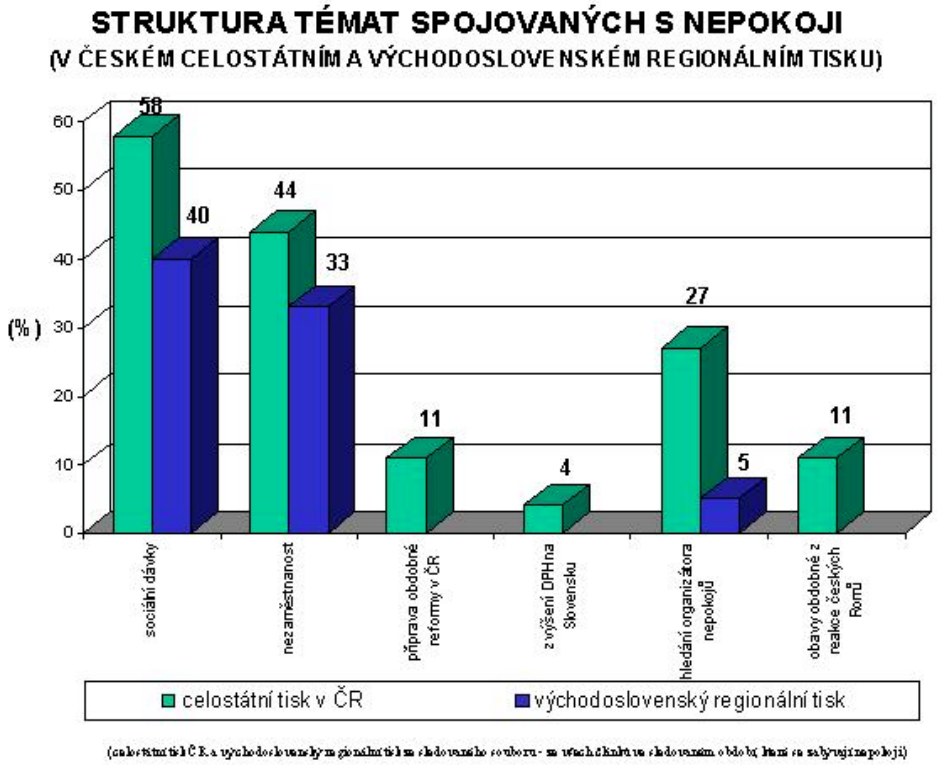

B. Publicistika aktérů monitoringu

Název: Osady - život i smrt načerno

Autor: Roman Krištof
Zdroj: Hospodářské noviny
Datum vydání: 3.3.2004
Strana: 10

Roman Krištof

Policejní pohotovost jistě zamezí dalšímu rabování, případy vykrádání budou klasifikovány jako individuální zlodějna, samotné demonstrace slovenských Romů pak ztratí mediální přitažlivost a seřadí nuzáky do front na příděl z hromadných vývařoven. Nepokoje končí, zapomeňte. Přitom hmotná nouze teprve přichází.
Rabování a nepokoje zčásti inspirované televizním zpravodajstvím z krádeží v levočské Bille, vrcholící při rozehnání výhružné demonstrace, a obsazení romské osady v Trebišově přivedly otázku stavu slovenské romské populace na pořad dne.
Pozdě, ale přece, se nyní chápou slova během protestů upozadění romští politici. Kladou požadavky: propuštění všech zadržovaných, odvolání pořádkových sil z romských osad a sídlišť, odvolání zmocněnkyně vlády pro romské záležitosti Kláry Orgovánové, zrušení sociálních škrtů. Hrozí blokádou dálnic a hraničních přechodů.
Jak to, že až nyní? Protože na samotné nepokoje neměli žádný podstatný vliv. Pokud někdo k

rabování ponoukal, pak to byli lichváři či jimi nastrčení podněcovatelé.
Jsou lichváři, na Slovensku známí jako úžerníci, samotní Romové z osad? Zčásti ano, avšak známé je také jejich propojení s lokálními (neromskými) mocenskými strukturami. Rozhodně však nejsou žádnou etnickou raritou světa romských osad a ghett. Lichva funguje všude tam, kde kolabuje systém, kdy je chudoba přijatým modem života, kde není vymahatelnost práva, kde je korupce pravidlem.
Romští politici, vyhrožující nyní eskalací konfliktu, nemají se světem osad a ghett, ve kterém žije na Slovensku asi 140 tisíc lidí, příliš společného. A naopak, příliš společného s těmito politiky nemají ani obyvatelé ghett, kteří nerozumějí jejich rétorice. Jedinou spojnicí pro ně je společný etnický původ. Přesto si nárokují zaujmout vyjednávací pozici.
Bohužel, samotní slovenští politici jim zaujímání této pozice usnadňují. Neoznačují nepokoje za sociální, ale za romské. Předseda slovenského parlamentu Hrušovský vyjádřil ve Slovenské televizi znepokojení nad požadavky skupiny stávkové pohotovosti Parlamentu Romů Slovenské republiky: „Podle toho, co zaznělo, to vypadá, že Romové nechtějí dohodu.“
Kteří Romové? Podle vyjádření jiného romského politika Ladislava Richtera dnes nikdo neví, kdo je členem romského parlamentu, který je, jak jinak, pouze zaregistrovaným občanským sdružením.
Je zajímavé, že problematika lichvy a úžernictví není vůbec v požadavcích romských politiků akcentována. Jako by nebyla jednou z úhelných příčin rabování.
Zdá se, že perspektivně je ve hře nárok na monopol při řešení problematiky slovenských romských osad a ghett. Romští politici tvrdí, že na něj mají know-how, tedy svůj etnický původ. A majorita jim ochotně naslouchá. Je tak jednoduché říci, že je to jejich problém, ať si ho vyřeší. Potíž je v tom, že tento problém není nijak zvláště romský. Problém je to hlavně slovenský.
Z nedávných terénních šetření v osadách na Slovensku podle jejich autorů totiž vyplývá jiný obrázek. „Chceme-li být upřímní, musíme si přes všechna ujištění politiků přiznat, že i kdyby obyvatelé romských osad plně akceptovali kulturní standardy majority a osvojili si její hodnotový systém, nebudou přijati jako její plnohodnotná součást. Stanou se z nich barevní gádžové, kteří s sebou navždy povlečou stigma odlišné rasy. Je tedy smutnou pravdou, že romský problém je falešným označením situace, protože jeho rubem je problém majority, jehož obsahem je xenofobie, rasismus a kulturní šovinismus. Paradoxně se tak ukazuje, že kdo po asimilaci touží, jsou Romové, zatímco těmi, kdo ji odmítají, jsou příslušníci majoritní společnosti, neboť k asimilaci nestačí rozloučit se s vlastní skupinou, je třeba proniknout do jiné, a to hegemonní společnost nedovolí.“ (M. Jakoubek a M. Krausová v knize Romské osady v kulturologické perspektivě, 2003.)
Na Slovensku jde o hodně. Existence romských osad, spíše však ghett, vystavěných v naprosté většině načerno v hrozivých sanitárních podmínkách, z nichž mnohé pocházejí ještě z období slovenského fašistického státu, kdy se odstraňovala „viditelná“ stará, při vesnicích položená romská osídlení, není v současné Evropě tolerovatelná. Lidé se tu rodí v černých stavbách, prožijí v nich svůj život a jakoby načerno také umírají. Zbývá dodat, že z pohledu majority jsou ještě k tomu černí.
Slovenská romská novinářka Kristína Magdolenová poukazuje na nešťastné důsledky etnizace konfliktu: „Ti, kteří křičí bezmocí, to dnes už nejsou jen Romové. Už je mezi nimi i dost Neromů, které bída zatlačila na okraj společnosti a dohnala k pocitu zoufalství. Ale o tom tu dosud nezaznělo ani slovo. Vláda využívá bulváruchtivá média na to, aby vystupňovala etnický konflikt a ospravedlnila svoje selhání ve chvíli, kdy měla zaznít nabídka skutečného řešení, ne hraní si na vojáčky.“
I když armáda zchladí horké hlavy, to, co zatím nikdo nespočítal, je, jaký dopad bude mít toto všechno na spolužití Romů a Neromů na Slovensku, dodává Kristína Magdolenová. „To, co se děje, a způsob, jakým reaguje vláda, představuje totiž velmi úrodnou půdu pro rasismus a

nacionalismus.“
Obávám se, že v podmínkách prostorově segregovaných romských osad nebude řešení k nalezení. Sociální práce a komunitní aktivity jistě přispívají ke zmírnění sociálního propadu a jejich rozvoj je vůbec počátečním krokem k vyhodnocení situace. Sociální konflikt teprve započal.
Řešení problému segregace chudých, který má navíc etnickou podobu, bude největší výzvou pro Slovensko v 21. století. Je nutné uvážit dnešní kroky, které naopak mohou nabízející se řešení znemožnit. Vzhledem k propojenosti romských rodin na Slovensku a v českých zemích nám tento problém nemůže být cizí.
Autor pracuje pro pražskou pobočku Mezinárodní organizace pro migraci (IOM)

Název: Napětí kolem sociální reformy na Slovensku trvá

Uveřejněno v internetovém magazínu www.part.cz 13.4.2004
Autoři: Michal Toner a Štěpán Bolf

Ačkoli mediálně vděčné „romské nepokoje“ téměř zmizely z centra zájmu veřejnosti, důsledky sociální reformy na Slovensku stále přispívají k napjaté atmosféře především na východě země. V těch regionech, které od dob transformace trpí nedostatkem pracovních příležitostí, hrozí současná opatření nárůstem chudoby. V důsledku téměř nulových investic do hospodářského rozvoje a absence smysluplné regionální politiky slovenské vlády dochází k ekonomickému regresu především prešovského a košického kraje.

Stát orientovaný na liberální ekonomiku, jakým Slovenská republika je, nemůže kontrolovat pracovní trh a vytvářet pracovní příležitosti. Strategie škrtů v sociálních výdajích státu, ke kterým slovenská vláda přistoupila k 1.lednu 2004, má být nástrojem k omezení daňového zatížení výrobců a k následnému přilákání nových investorů. Od takového postupu se očekává rozvoj drobného podnikání a aktivní hledání zaměstnání. To je v tržním prostředí jediný známý recept na řešení problému nezaměstnanosti. Pokud ale vůbec investoři na Slovensko přicházejí, děje se tomu jen v relativně prosperujících oblastech, nikoli v oblastech chudých (například investice firmy Hyundai směřuje do žilinského kraje). Reforma se dotkla především Romů, jejichž postavení na pracovním trhu je znevýhodněné z důvodů oficiálně přehlížené, v praxi ale běžně praktikované rasové diskriminace.

Sami Romové sociální reformu mnohdy interpretují jako „proticikánské“ opatření, kterým se je vláda snaží vypudit ze země. Mnozí cítili tento krok vlády jako nespravedlivý, a proto se odhodlali k často živelným protestům. Během nich došlo i k rabování, které se stalo záminkou k nasazení represivních složek. Přitom mediálně propírané kauzy rabování např. v Trebišově mají na svědomí ti z Romů (údajně v tomto případě šlo o narkomany), kteří nemají podporu většiny, na kterou mířila rasově vymezená represe. Rabování, o nichž média referovala především, překryla pokojné protestní akce.

Policejní násilí mělo ten efekt, že se dnes Romové obávají projevit svůj nesouhlas s reformou. Tato obava zasahuje i romské politické aktivisty jako je Fýzik, Patkoló a Červeňák. Romové jsou zásahem otřeseni a přirovnávají současnou situaci k situaci za Slovenského státu a k pronásledování Židů. Případ mrtvého Roma z trebišovského ghetta, který dosud nebyl uspokojivě vysvětlen, tyto obavy jen umocňuje.

Můžeme se jen dohadovat, co si vláda od reformy slibovala. Zřejmě počítala s tím, že omezení výdajů spojených s Romy závislými na sociálním systému jí zvýší volební preference. Opak je pravdou: vláda se obecně stala nedůvěryhodnou a zvyšuje tím preference mečiarovské opozice. Romské autority v lokalitách se pokoušejí přesvědčit ostatní, aby šli k referendu o předčasných volbách a nechali vládu padnout. Jsou ochotni volit Mečiara,

protože ho znají a mají v živé paměti, že za jeho vlády nebylo tak zle jako je dnes. Je ovšem otázkou, zda by Mečiar zastával práva Romů.

Mezi Romy se ozývají hlasy, že nezbude než odejít do zahraničí. To možná skutečně byl jeden z latentních záměrů Kaníkovy reformy. Zasáhla ovšem i část neromské populace, která pasivně souhlasí s požadavky protestů: zajištění standardně honorovaných pracovních míst či zachování sociálních dávek na takové výši, která umožní důstojné přežití. Sociální reforma v takové podobě, v jaké se jí rozhodla realizovat slovenská vláda, se ale ve svých důsledcích jeví spíše jako reforma asociální.

Mezi Romy je třeba rozlišovat. Těm, kteří patřili k jakési střední romské vrstvě, nyní hrozí sociální propad. Pokud dosud platili nájemné, nyní toho při nejlepší vůli nebudou schopni. Jsou reálně ohroženi ztrátou bydlení a mohou očekávat, že se zařadí do skupiny neplatičů obývajících sociálně vyloučená ghetta podobná tomu trebišovskému. Od tohoto opatření se dá očekávat, že oslabí možnost integrovat aktivní část Romů, která měla vůli a šanci k integraci. Takový stav výhledově omezí možnosti pozitivního řešení. Čím hůře na tom Romové budou, tím budou problémy narůstat a jejich odstraňování bude nákladnější. V dlouhodobé perspektivě se současný postup slovenské vlády mnohonásobně prodraží. Do hry zde vstupují i další ekonomické aspekty. V příhraničních oblastech východního Slovenska se stává běžným, že lidé ve snaze ušetřit jezdí nakupovat i základní potraviny do sousedního Polska. Tím stát přichází o příjmy do státní kasy.

Sociální napětí se promítá do nákladů státu na udržení „sociálního smíru“. Romové se aplikací reformy dostávají do bezvýchodné situace. V krajním případě jsou odhodlání rezignovat na zákonnost svého počínání a začít krást, protože zákony vnímají jako nespravedlivé a jejich odmítnutí je z takového hlediska oprávněné. Nezákonné chování Romů pak bude generovat další a další represe, které mohou nastoupit i v neodůvodněných případech. Nasazování represivních složek a přemrštěná medializace dosud ojedinělých případů rabování může mít ten dopad, že se majoritní obyvatelstvo bude Romů stále více a více bát. Vzájemná segregace se prohloubí.

Mnozí Romové se snaží svou situaci konstruktivně řešit a jezdí za prací do České republiky. Práce v Čechách je ale pro Romy většinou těžko dostupná. V poslední době usilují více než v nedávné minulosti o získání legálního kontraktu, protože rizika, spojená s prací „na černo“ v Čechách, převážila nad jejími výhodami. Jiná skupina, jejíž velikost dnes nelze odhadnout, je rozhodnuta vyhnout se hrozícímu sociálnímu propadu migrací. Té jsou schopni pouze ti aktivnější z Romů. Ostatní však zůstanou. Právě v této souvislosti se sociální reforma dotýká i ostatních evropských zemí. Jejich politická reprezentace by se měla zapojit do řešení sociálně napjaté situace na Slovensku. Ne snad kvůli strachu před imigrací, ale vzhledem k evropským standardům a dodržování lidských práv v podobě akceptovatelných životních podmínek.

Název: Zrušení zákona o zákazu kočování na Slovensku je jen dalším plácnutím do vody
Autor: Roman Krištof
Nepublikováno

Minulý pátek proběhlo v Praze jednání česko-slovenské mezivládní komise řešící migraci Romů ze Slovenska do Česka. O den dříve oznámila slovenská tisková agentura, že návrh zákona, kterým se ruší zákaz kočování Romů, postoupil v slovenském parlamentu do druhého čtení. Lze jen doufat, že jsou tyto dvě výše uvedené skutečnosti čistě náhodné. Za necelých čtrnáct dní začnou na Slovensku proplácet první várku skutečně snížených sociálních dávek, a nikdo snad neočekává, že se za ně dá pořídit povoz a koně. Lichváři tentokrát nepůjčí, protože už nebude z čeho vracet. Nebo půjčí? To dneska ví jen autoři tajných dodatků sionských protokolů nebo nedostupných doslovů cibulkových seznamů.

Azylová i neazylová romská migrace ze Slovenska se stala v posledních měsících předmětem mezivládních jednání. V prosinci přijal v Bratislavě prezident Schuster poprvé zasedající česko-slovenskou komisi, padlo hodně honosných prohlášení a během jednoho dne se mezi projevy asi ani nedalo moc jednat. Koneckonců, vicepremiér Czáky se tehdy vyjádřil jasně: migrace Romů do České republiky je především český problém, s žadateli o azyl se příliš pářete a váš sociální systém je přebujelý. Ministr Kaník pak od ledna rozjel sociální reformu, o jejíchž dopadech muselo být předem jasné, že budou drastické především pro chudáky v romských osadách. Předem jasné bylo i to, že policie nespokojené zvládne. Vždyť kdo se bude bouřit? Nevzdělaní a primitivní cikáni, kteří se neumí bránit a podávat žaloby, kteří si před seřazeným policejním kordonem nadělají do kalhot. Při vrcholících bouřích ministr vnitra Palko na dotaz ČTK, zda už považuje situaci za sociální nepokoje, uvedl, že se jedná o „romské nepokoje". A proti romským nepokojům se přece musí zakročit, to bezpochyby odsouhlasí většina voličů. A jestli pak Romové budou hledat štěstí jinde, to je pak problém jejich hostitelů v zahraničí a jejich příliš liberálních přístupů. Shrnuto, slovenští představitelé si z obav české strany, vyjádřených v jejím vládním usnesení k analýze migračního potenciálu, vůbec nic nedělali.

Z logiky výroků slovenských představitelů však vyplývá, že by se pak ani reforma neměla nazývat sociální, ale romsko-úžernická… V minulém roce požádalo v České republice o azyl 1085 slovenských Romů, žádnému z nich udělen nebyl. Dalších několik tisíc Romů ze Slovenska se vydalo „na Čechy" za obživou. Pracovali v povodní poničeném Karlíně a na stavbách, sbírali kovový šrot (kale i nekale), bydleli u příbuzných, na ubytovnách, nebo v opuštěných budovách, třeba v zahrádkářské kolonii na pražském Jarově. Někteří se vrátili na Slovensko, někteří se tu nějak živí dodnes (kale i nekale)… Za nedlouho přijde jaro. Mezi Romy v slovenských ghettech a osadách začne nouze, a možné bouře mohou být skutečně hladové, a ne lichvářsky inscenované či televizí rozpumpované. Nabízený systém veřejně prospěšných prací znamená ve většině romských lokalit „pobíhat s metlou po osadě", aktivační příspěvky nouzi nevyřeší a k reálné aktivitě příliš nepřispějí.

Slovenský parlament se tedy nyní zabývá zrušením zákona z r.1958, který znamenal násilné usazení asi 15.000 olašských (tj. původem rumunských) Romů na území bývalého Československa. Několika set tisíc po staletí usedlých slovenských Romů se v podstatě nijak nedotknul. Tento zákon se později stal předmětem bujné mýtotvorby a ve vytvářející se romské mytologii je prezentován jako milník v dějinách romského národa. Milník proto, že prý tehdy došlo k počátku systematického ničení romské kultury. Jeho zrušení v České republice v r.1997 bylo v tomto duchu provázeno množstvím pošetilých komentářů. Šlo samozřejmě o symbolistní plácnutí do vody, které na situaci Romů nic nezměnilo. Pokud bychom vzali v potaz potřebu mýtů pro formující se romský nacionalismus pak *„výsostné právo jednoho národa na volné kočování je analogií práva na výsostné národní území. Národně mýtotvorného charakteru však tento motiv nabývá právě v opozici k obecnému nacionalistickému požadavku, aby se národní jednotka kryla s jednotkou územní."* (Tomáš Hirt a Marek Jakoubek v knize Romské osady v kulturologické perspektivě, 2003).

Největší ironií ovšem je, že zákon byl na návrh tehdejších romských poslanců částečně zrušen již v r. 1990 Federálním shromážděním, respektive jeho sankční část. Na doporučení tehdejší vlády byla ponechána povinnost místních orgánů „poskytovat osobám, které vedou kočovný způsob života všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života, zejména povinnost pomáhat při opatřování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se stali řádnými pracujícími občany", opatření, které lze považovat z dnešního hlediska, kdy dochází k novému „bezdomovectví" či renomadizaci pro „neplatičství" vystěhovávaných Romů, za výsostně kladná. V roce 1998 byla v ČR na návrh komunistických poslanců zrušena i tato ustanovení a zákon o trvalém usídlení kočujících osob (č. 74/1958) jednohlasně zrušen.

Na Slovensku by bylo užitečnější věnovat se jiným věcem, než rušení zákona, jehož zákazy již nikoho nezajímají, byť kdysi znamenal utrpení pro mnoho olašských Romů. Zvláště proto, že dojde-li k očekávané hmotné nouzi, nikdo neví co očekávat a čí hlasy budou sílit. Na jedné straně slovenský generální prokurátor Trnka podává pokyn, aby se začalo stíhání představitelů Romského parlamentu SR pro trestný čin podněcování v souvislosti s jejich výzvou na blokádu silnic a hraničních přechodů a na straně druhé jim vyjadřuje podporu předseda slovenského parlamentu Hrušovský. Představitelé občanského sdružení Romský parlament SR Fízik a Červeňák, (podobných sdružení ambiciózních názvů je na Slovensku více) chtějí odvolání slovenské romské zmocněnkyně vlády Orgovánové, jiný romský politik Richter na ní dokonce podává nesmyslné trestní oznámení. Přitom s vlastní zmocněnkyní, která se pokouší formulovat dlouhodobější strategii romské integrace, slovenská vláda nekonzultuje reformy se zásadním dopadem na nejchudší vrstvy na Slovensku, což jsou z valné části Romové. Ti se nebouřili (a někteří rabovali), proto, že jsou Romové, ale protože jsou tlačeni ke dnu a štvaní demagogy. Doufejme, že rozhovory mezivládní česko-slovenské komise pro řešení romské migrace minulý pátek v Praze byly věcnější, než ty z prosince v minulém roce. Zmocněnkyni Orgovánové nakonec aspoň vyjádřili podporu některé české romské organizace. Měla by i česká vláda.

Název: nespecifikován
Autor: K.A. Novák
Uveřejněno v Literárních novinách, březen 2004

První strany novin a hlavní zpravodajské relace televizí v Česku, na Slovensku i v dalších zemích byly v posledních dnech plné zpráv o romských nepokojích, které zasáhly jihovýchodní oblast Slovenska. Z uveřejňovaných příspěvků by se mohlo zdát, že reforma sociálního systému na Slovensku zasáhla právě jenom Romy. Ono to tak není, ale když už nám sdělovací prostředky v honbě za senzací předkládají na jedné straně hordy loupících a rabujících Romů a na druhé straně vyrovnané, státotvorné politiky, kteří ochrání řád před zmíněnou lůzou, použijme tohoto obrazu pro určité zamyšlení, zda je tento obraz alespoň trochu reálný.
Nevyhneme se exkurzu do historie soužití romské a neromské populace na Slovensku. Podrobná analýza jednotlivých dějinných milníků, které do značné předurčovaly osudy Romů, se nezdá příliš účelnou, protože limitní je současný stav. Z toho je třeba vycházet a jeho neblahou podobu je třeba měnit. Stručný pohled do minulosti má smysl v tom, že by měl ukázat, že Romové se do postavení marginální skupiny nedostali primárně vlastní vinou. Přišli do země, kde již panoval určitý systém a většina rolí byla rozdělena, museli si hledat takový sociální a ekonomický prostor, který nebyl obsazen, a je jasné, že to byly ty méně lukrativní oblasti. Mohlo by se zdát, že po určité době bylo možné postavení měnit, ale uvědomme si, že pro lidi, kteří vypadají jinak, je posun výše v sociální struktuře vždy složitý, protože každý hned na první pohled vidí, kde je tradiční místo případného zájemce o vzestup. Při všech krizích společnosti se potom situace těch jiných ještě zhoršuje. Stalo se tak za druhé světové války, kdy byly romské osady odsunuty „z dohledu cest“, v období socialistické industrializace, kdy elita venkovských Romů odcházela za prací do průmyslových aglomerací a po pádu komunistického režimu, kdy Romové přišli o práci jako první.
Náhlá, masivní a zjevně diskriminační ztráta zaměstnání byla tou smrtící ranou, která roztočila kolotoč současných potíží. Nevzdělaní rodiče nemotivovali své děti ke vzdělání a ono to ani nemělo cenu, protože ani kvalifikovaný Rom o práci nezavadil. Vyrostla celá generace mladých lidí, kteří nikdy nepracovali, ba ani si už nepamatovali, že peníze lze získat i prací. Kvalita života se stále zhoršovala a tento propad byl znatelný rok od roku. Příležitost pro komunikaci mezi obyvateli romské osady a jejich sousedy v bílé vesnici byla stále

vzácnější, v mnoha obcích bylo zavedeno segregované školství a romské děti byly posílány do zvláštních škol. Z osad se stala regulérní ghetta se vším co k tomu patří – kriminalitou, narkomanií, lichvou a především všeobjímající bídou, nudou a prázdnotou. To vše se odehrávalo v kulisách polorozpadlých, přeplněných chatrčí obklopených hromadami odpadků, v koloritu, který si Evropan jen stěží dokáže představit.
Sociální systém byl špatný a příliš nemotivoval k práci. Byl deformovaný, když měl někdo hodně dětí, tak se mu ani pracovat nevyplatilo. A čím víc dětí, tím větší příjem. V chudém regionu, kde práce moc není a pro Roma už vůbec ne, je potom logickou životní strategií mít co nejvíc dětí.
Současná reforma sociálního systému je z teoretického hlediska téměř dokonalá. Filozofie změny směrem k tomu, aby se vyplatilo pracovat, je hodná obdivu. Přesto se zdá, že autoři reformy zůstali právě jenom teoretiky. Až se vnucuje klišé – sedícími ve slonovinové věži, ale možná stačí říci – sedícími v Bratislavě. Situace východní části Slovenska je totiž odlišná nejen mírou chudoby a počtem těch nejchudších (nezaměstnanost dosahuje ve většině regionů ke 25%), ale i svojí strukturou. Nelze tu vůbec hovořit o moderní, neřkuli občanské společnosti, a proto je jakákoli reforma postavená na hodnotách liberalismu velmi problematická. Ve vztahu k Romům to platí dvojnásob, protože ti jsou díky systematické diskriminaci od jakékoli modernosti naprosto izolováni.
Ve vztahu k Romům můžeme reformu označit až za asociální. Státní tajemník ministerstva práce pan Beblavý ve svém článku v Domino fóru (č. 8, 25.2.-2.3.) obhajujícím reformu uvádí, že reálně existují jen dvě skupiny opravdu postižené reformou, kterým „se dávky skutečně a úmyslně snížily“ – vícečetné rodiny, ve kterých nikdo nepracuje a jednotlivci do 25 let, kteří nikdy déle nepracovali a žijí s rodiči. Pohlédneme-li výše, zjistíme, že toto je právě skoro celá romská populace. Důsledky jsou jasné, v případě první cílové skupiny budou těmi postiženými především děti z oněch vícečetných rodin, které budou mít ještě větší hlad, ještě menší šanci dosáhnout nějakého vzdělání a logicky se časem dostanou do druhé cílové skupiny, která bude reagovat časným zakládáním rodin, protože do určitého počtu dětí je to výhodné, a když počet dětí přesáhne onu míru výhodnosti, budou pravděpodobně pokračovat v plození již ze setrvačnosti, protože krátkodobě je nový přírůstek do rodiny vždy finančně zajímavý. Takže kruh se uzavře a budeme mít další generaci hladových, nevzdělaných a nefunkčních příjemců sociálních dávek.
Zdá se tedy, že současná reforma je dalším selháním nás, kteří stanovujeme pravidla vůči těm, kteří se jim musí přizpůsobovat. Je selháním systémovým, kdy nebyly vzaty v potaz danosti situace existujících romských ghett, kdy špatný nemotivující systém byl nahrazen systémem, který fakticky z finančních důvodů ztěžuje hledání práce, kdy možnost práce pro obce za tzv. aktivační příplatek konzervuje neschopnost horizontální mobility. Je selháním technickým, kdy postup reformy je chaotický, související instrumenty není stát schopen administrovat a ze dne na den jsou *ad hoc* vymýšlena další opatření, u kterých není žádná představa o jejich technické realizaci. Nakonec je selháním hodnotovým, selháním solidarity, kdy skupinou, pro níž budou důsledky nejdrastičtější, je skupina nejohroženější a nejzranitelnější – děti z romských ghett.
Nezanedbatelným neblahým důsledkem reformy je oslabení pozice organizací a jednotlivců, kteří se snažili v romských ghettech provádět činnosti, které můžeme při vší nepřesnosti toho pojmu označit jako komunitní práce. Snaha formulovat společné cíle, realizovat je na bázi dobrovolnické práce, podporovat vzdělání dětí, vytvářet některé funkční struktury v disfunkčním prostředí ghetta a udržovat tak jejich obyvatele v určité alespoň základní připravenosti pro případ, že se situace změní a bude reálné zapojit se plnohodnotně do života společnosti, byla prací těžkou. Pro obyvatele ghett bylo možné nabídnout jen málo atraktivních činností. Dnes toho atraktivního bude ještě méně. Lidé živořící na hranici fyzického přežití budou mít zájem o jediné – o placenou práci. Tuto lze za aktivační příspěvek

nabídnout, ale cenou bude ztráta hodnoty dobrovolnictví a nenávist těch, na které se místo nedostane.
Mediálně vděčné „romské nepokoje“ snad alespoň upozornily na to, že není všechno v pořádku. Posloužily k populistickým expozé některých politiků, jistě prohloubily lidový stereotyp o kriminálních cikánech, vytvořily prostor pro katastrofické fantazie, co ještě bude následovat. Na druhé straně přiměly politiky alespoň se zmínit o některých notoricky známých, ale zamlčovaných fenoménech, jako je například všudypřítomná lichva. Ukázaly, že represe je stále hlavním vyjednávacím nástrojem slovenského státu a policejní brutalita nezmizela spolu s Mečiarovým režimem. A nakonec znovu potvrdily moc médií.
Takže jistě se brzy objeví další senzace, které bude třeba věnovat pozornost, a lidé zapomenou. Problém romských ghett však zůstane a jeho řešení tato reforma ztížila a oddálila.
Zůstává ještě jedna otázka, zda a jak se budou Romové postižení radikálním snížením rodinného příjmu snažit řešit tuto novou situaci. Nabízí se jedno, již dnes s obavami medializované řešení – odchod do jiných zemí. Je velmi ošidné vývoj v této oblasti prognózovat, ale přesto se zdá, že současné nastavení situace snižuje schopnost legální pracovní migrace, která je pozitivní, a naopak otevírá prostor pro negativní formy migrace jako je migrace azylová a migrace vynucená, třeba ve formě obchodu se ženami za účelem prostituce. Zda se tento potenciál stane realitou závisí na mnoha faktorech – na politice slovenského státu (včetně chování policejního sboru), na nabídce spolupráce při řešení problému chudoby ze zahraničí, například i ze strany českého státu, na způsobu medializace prvních případů a v neposlední řadě na strategiích lichvářských klanů, které budou hledat cestu zvýšení vlastních zisků.

C. Formulář dotazníku

Záznam o migračnom potenciálu obce

Obec: …… ..... Vyplnil (funkcia) .....

Počet obyvateľov: …… Odh. počet Rómov: .....

Nezamestnanosť (%) ..... Nezamestnanosť R.(%): .....

Charakteristika rómskej komunity (segregácia, typ bývania, vybavenosť (plyn, voda), poplatky, sociálne zručnosti obyvateľov, vzdelanie a vzdelávanie, chov zvierat, pestovanie plodín .... sociálna štruktúra - % elity, strednej triedy, nižšej triedy a ich charakteristiky)

Koľko Rómov má reálnu šancu nájsť stálu prácu v regióne? .....
Je možné v mieste aspoň sezónnych prác na prilepšenie? ..... Pre koľkých? .....
Aké? .....

Pracujú v lokalite niektoré MVO? ..... Je ich činnosť prospešná pre rómsku komunitu? .....
Ako? .....

Koľko ľudí v obci pracuje „v rámci aktivačného príspevku“? .....
Kto ich zamestnáva? (pomer %).....

Migrácia do komunity – sťahovanie do komunity (osady)
ÁNO – NIE, Koľko ľudí za rok? ..... Odkiaľ?.....
Zvýšila sa táto migrácia po znížení sociálnych dávok? ..... O koľko %? .....

Kde títo ľudia bývajú? (u príbuzných, kupujú domy, stavajú chatrče....)

Pracovná migrácia – cesty za prácou do zahraničia:
ÁNO – NIE, koľko ľudí s ňou má skúsenosť? .....
Existujú ustálené skupiny pracovníkov? .....

Organizuje niekto odchody za prácou? Kto? .....

Poznáte prípady žien, ktoré odišli samé alebo v doprovode sprostredkovateľa do zahraničia za pracou? Ako k tomu došlo?

Aké sú poplatky za sprostredkovanie? .....
Aké sú skúsenosti?

Stalo sa, že niekto nedostal za prácu zaplatené? ..... Koľkým sa to stalo?..... Kedy? .....
Boli k práci nútení? Ako?

Do akej oblasti sa chodí pracovať? .....

Hovorí sa o odchodoch za prácou viac ako pred znížením sociálnych dávok? .....

Azylová migrácia – žiadosti o azyl v zahraničí:

ÁNO – NIE, koľko ľudí s ňou má skúsenosť? .....
Kde žiadali o azyl? .....
Kedy? .....
Mala táto migrácia charakter masívnej vlny alebo sa jednalo o jednotlivé prípady? .....

Aký je obecný názor na možnosť pokúsiť sa žiadať o azyl

- v Českej republike .....
- v západnej Európe .....

Hovorí sa v súvislosti so znížením sociálnych dávok o možnosti požiadať o azyl? .....
Kde? .....

Koľkí o tom hovoria? .....

Prepojenie s komunitami v ČR:

Majú niektorí rómski obyvatelia príbuzných v ČR, so ktorými sú v kontakte? .....
Koľko? .....
Kde žijú ich príbuzní? .....
Navštevujú ich? .....
Aké je sociálne postavenie príbuzných? (napr. podnikateľ, nezamestnaný, robotník...)
.....
Hovorí sa o tom, že pôjdu za nimi? ..... Z akého dôvodu? .....

Majú niektorí príbuzných v ďalších krajinách EÚ – úspešných žiadateľov o azyl? Koľko? Kde? .....

Sociálna patológia

Existuje úžera? ..... Koľko rodín je závislých na úžerníkoch (%)? .....
Sociálne postavenie úžerníkov (podnikatelia, politická moc v rómske komunite, vzťah k majorite ...):

Ďalšie charakteristiky fenoménu v lokalite:

Charakter úžery – solidárna x zločinná, (vnímanie klientmi, vnímanie pracovníkom), charakter klientov

Ďalšie javy – narkománia, prostitúcia, organizovaný zločin, obchod s ľuďmi .... – popíšte čo sa týka obce:

Stalo sa niekedy, že niekto nemal na ošetrenie dieťaťa u lekára a došlo tým k zhoršeniu zdravotného stavu? ..... Kedy? Koľkokrát?
Ako dlho pred vyplácaním sociálnych dávok nemajú ľudia na základné potraviny? .....
Koľko ich je?
Ako túto situáciu riešia teraz a ako to bude v budúcnosti?

Ako je podľa vás možné túto situáciu riešiť?
Čo sa ďalej zmenilo po znížení sociálnych dávok?

Aký je stav v platení poplatkov spojených s bývaním? .....
Čo sa zmenilo po znížení sociálnych dávok?

Aký bude pravdepodobný postup voči prípadným neplatičom?

Aký je Váš súkromný názor na vývoj v najbližších 3-4 mesiacoch v oblastiach (V každej oblasti, ktorej budúci vývoj hodnotíte ako negatívny, pomenujte najdôležitejšiu preventívnu aktivitu.):

1. pracovnej migrácie

2. azylovej migrácie

3. vzdelávania

4. zdravia

5. sociálnych patológií – úžera, drobná kriminalita, obchod s ľuďmi .....